

Ze zijn gék geworden in Den Haag. Willem Oltmans en de kwestie Nieuw-Guinea

Wouter Meijer

bron

Wouter Meijer, *Ze zijn gék geworden in Den Haag. Willem Oltmans en de kwestie Nieuw-Guinea*.
Elsevier, Amsterdam 2009

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/meij111zezi01_01/colofon.php

© 2015 dbnl / Wouter Meijer

Inleiding

‘Ik trek me geen flikker aan van wat de Nederlandse kranten schrijven, ik ga altijd zelf kijken,’ zegt Willem Leonard Oltmans in het vroege voorjaar van 1997 tegen Theo van Gogh in een reeks interviews die Van Gogh in dat jaar met Oltmans opnam. De opmerking is typerend voor de eigenzinnige journalist, die op 30 september 2004 op 79-jarige leeftijd zou overlijden. Oltmans' grote proces tegen de Nederlandse Staat - waardoor hij naar eigen zeggen al vanaf 1956 onophoudelijk werd tegengewerkt en getreiterd - was ten tijde van de serie vraaggesprekken met Van Gogh nog volop aan de gang. Oltmans woonde op dat moment in een eenkamerwoning in de Amsterdamse Jordaan en probeerde rond te komen van een minimumuitkering, omdat hij in Nederland niet meer aan het werk kon komen. In mei 2000 werd het slepende conflict beëindigd dankzij de uitspraak van een arbitragecommissie onder leiding van voorzitter Pierre Vinken. Een passage uit het vonnis van de commissie luidt: ‘Ten aanzien van de immateriële schade voegen arbiters daaraan toe dat een ruime vergoeding op zijn plaats is, nu de Staat de reputatie van Oltmans ten onrechte ernstig heeft beschadigd en vervolgens zijn rehabilitatie tientallen jaren is blijven tegenwerken.’¹ Oltmans kreeg gelijk en ontving een schadevergoeding van ongeveer 7 miljoen gulden netto² (3.176.461 euro) - een exorbitant hoog bedrag voor een Nederlandse rechtszaak.

Oltmans' conflict met de Nederlandse Staat vond zijn oorsprong in zijn bemoeienis met de kwestie Nieuw-Guinea, die hem met name door toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns

bepaald niet in dank werd afgenomen. Op Luns' initiatief zouden vanaf 1957 met grote regelmaat negatieve berichten over Oltmans worden verspreid, niet alleen naar redacties van Nederlandse dagen weekbladen, maar ook naar de belangrijkste en vanaf 1964 zelfs alle Nederlandse ambassades en ‘consulaire posten’ in het buitenland. Een aantal van deze berichten is opgenomen in het boek van Ellen Pasman over Oltmans' strijd met en proces tegen de Nederlandse staat, getiteld *Oud zeer: over de façades van de Nederlandse rechtstaat* (2002). Het resultaat was dat Oltmans vanaf dat moment steeds meer moeite had om als journalist zijn brood te verdienen, omdat steeds minder kranten en tijdschriften in binnen- en buitenland van zijn diensten gebruik wensten te maken. Het zwaartepunt van de berichten over Oltmans en de gevolgen daarvan lag overigens net na de kwestie Nieuw-Guinea in 1964. De schadevergoeding was zo groot omdat Oltmans de rest van zijn journalistieke leven last heeft gehouden van de verschillende instructies vanuit Buitenlandse Zaken en daardoor een groot bedrag aan potentiële inkomsten is misgelopen.

Oltmans' bemoeienis met de kwestie Nieuw-Guinea is voor het verloop van zijn verdere leven beslissend geweest en zal daarom in dit onderzoek centraal staan. Hij raakte betrokken bij dit conflict tussen Nederland en Indonesië toen hij in juni 1956 kennismaakte met Soekarno, de toenmalige president van Indonesië. De kwestie Nieuw-Guinea speelde toen al ruim zeven jaar, vanaf de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands-Indië aan Indonesië in 1949, en zou pas in 1962 worden beëindigd. Oltmans zou in de laatste jaren van de kwestie met regelmaat van zich doen spreken.

Zijn omstreden reputatie, die hij deels te danken had aan een aantal vreemde affaires in zijn privéleven, heeft Oltmans vanaf het begin van zijn carrière in de weg gezeten, maar tegelijkertijd lijkt diezelfde carrière ook te hebben bijgedragen aan zijn reputatie. Pas na de uitspraak van de arbitragecommissie trad er enige verandering op in de beeldvorming rond Oltmans. Hij had met zijn ‘complottheorieën’ veel dichter bij de waarheid gezeten dan veel mensen altijd hadden gedacht en kreeg dan ook een tijdlang volop aandacht in

de media. Bij zijn overlijden in 2004 werd er in de kranten echter fijntjes op gewezen dat Oltmans altijd een 'outcast' was gebleven. *Het Parool* noemde hem een 'relnicht',³ *de Volkskrant* beschreef Oltmans als een 'razend ingewikkelde persoonlijkheid'⁴ en J.M. Bik van *NRC Handelsblad* gaf zelfs een hele lijst van typeringen die Oltmans tijdens zijn leven opliep: 'querulant', 'zelfbestelde dwarsligger', 'relnicht', 'landverrader', 'provocateur', 'kampioen van het vrije woord' en 'journalistieke grensverlegger'.⁵ Henk Hofland, een van Oltmans' naaste vrienden in de jaren vijftig en zestig, typeerde Oltmans anders: 'Oltmans is een van de weinige mensen die er meestal in slagen precies te doen waarin ze zin hebben. Hij wordt daarbij geholpen door een knap gezicht, een enorme energie, een scherp gerichte brutaliteit die hij kan afwisselen met mierzoete beleefdheid en meepraterij, verder gevoel voor zelfpubliciteit, minachting voor andermans opinies en een stapel boeken en kranten die hij altijd onder zijn arm draagt.'⁶ Het is duidelijk dat Willem Oltmans bepaald niet als doorsneejournalist bekend stond.

Oltmans heeft bijna zijn hele leven lang met een ijzeren discipline een dagboek bijgehouden.⁷ Zijn eerste notities maakte hij in 1934, toen hij negen jaar oud was. Niet alleen heeft hij zijn eigen geschreven aantekeningen bewaard, ook heeft hij talloze krantenberichten, tijdschriften, telegrammen, brieven en foto's in zijn dagboekordners opgeslagen. Vanaf 1985 is hij zijn eigen leven gaan analyseren en het dagboek gaan uitgeven in de vorm van memoires, waarvan inmiddels 25 delen zijn verschenen. Uiteindelijk zullen Oltmans' memoires meer dan zeventig delen beslaan. Het nagelaten werk van Oltmans is om verschillende redenen zeer waardevol materiaal. Hij heeft op vrijwel unieke wijze zijn eigen leven gedocumenteerd en de wereld om zich heen waargenomen en becommentarieerd. Als journalist is hij op nationaal en internationaal terrein niet alleen als toeschouwer, maar ook als directe betrokkene onderdeel van de geschiedenis geweest. Juist in zijn bemoeienis met de kwestie Nieuw-Guinea treedt bij Oltmans deze wisselwerking tussen afstandelijke beschouwing en actieve deelname op interessante wijze op de voorgrond.

Aan deze kwestie zijn de afgelopen decennia al vele onderzoeken gewijd. Ook vrij recent verschenen er over Nieuw-Guinea nog enkele studies. Zo publiceerde P.J. Drooglever een omvangrijk standaardwerk over het conflict om en het beheer van Nieuw-Guinea.⁸ Daarnaast deed Hans van de Wal onderzoek naar de rol van de Hervormde Kerk in de kwestie in het algemeen en de invloed van de ‘Oproep van de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk tot bezinning op de verantwoordelijkheid van het Nederlandse volk inzake de vraagstukken rondom Nieuw-Guinea’ in het bijzonder.⁹ Jan Willem Brouwer onderzocht het optreden van het kabinet-De Quay in de laatste fase van het conflict en Dirk Vlasblom schreef een fraaie verhalende studie over de geschiedenis van het eiland en zijn inwoners, de Papoea's.¹⁰ Eerdere publicaties over Nieuw-Guinea waren gericht op het vinden van een oplossing voor het conflict¹¹, analyseerden het Nederlandse Nieuw-Guinea-beleid¹² of onderzochten een specifieke fase van de kwestie.¹³ Andere beschouwden het conflict vanuit economisch en politiek oogpunt¹⁴, gaven een overzicht van de Nederlands-Indonesische betrekkingen ten tijde van de problematiek rond Nieuw-Guinea¹⁵ of gaven een overzicht van de kwestie en de Nederlandse dekolonisatie.¹⁶

In sommige van deze werken wordt Oltmans slechts enkele keren genoemd¹⁷ of komt hij zelfs helemaal niet voor.¹⁸ In een aantal andere wordt hij wel genoemd, maar blijft de informatie over zijn bijdrage beperkt tot hooguit enkele alinea's.¹⁹ Slechts Hofland en Drooglever wijden meerdere pagina's aan Oltmans' rol in de kwestie.²⁰ Dat suggereert dat Oltmans' bijdrage aan de kwestie Nieuw-Guinea zeer beperkt is gebleven. In de eerste zes delen van Oltmans' memoires speelt Nieuw-Guinea echter een hoofdrol. Het conflict houdt hem voortdurend bezig en vanaf 1956 niet alleen als toeschouwer. Dat is een opmerkelijke discrepantie. Omdat zijn betrokkenheid bij het conflict zijn leven bovendien blijvend zou beïnvloeden rijst er een aantal belangrijke vragen. Wat was nu de precieze rol die Oltmans speelde in de kwestie Nieuw-Guinea? Heeft hij werkelijk bijgedragen aan het vinden van een oplossing voor het conflict, zoals hij graag wilde, of is zijn bemoeienis feitelijk te ver-

waarlozen? En hoe werd er op zijn initiatieven gereageerd? Hoe beoordeelde Oltmans zijn eigen bijdrage en hoe deden andere betrokkenen (direct) en historici (achteraf) dat? Naast Oltmans' eigen verhaal, dat logischerwijze zeer gekleurd is, zijn ook de versies van andere spelers van groot belang. Om Oltmans' rol in de kwestie Nieuw-Guinea grondig te kunnen analyseren is het mede daarom noodzakelijk om van de kwestie zelf, los van Oltmans' bijdrage daaraan, een helder beeld te krijgen. Hoe heeft het conflict kunnen ontstaan? Wie waren erin verwickeld? En waarom heeft de kwestie zo lang geduurd?

Het doel van dit onderzoek wordt daarmee tweeledig. In de eerste plaats wil ik via een beschrijvende analyse van de verhalen en verslagen van Oltmans zelf, van andere direct betrokkenen en van latere commentatoren laten zien op welke manier Oltmans zich nu precies heeft beziggehouden met de kwestie Nieuw-Guinea. Via deze analyse zal in de tweede plaats duidelijk worden waarom Oltmans in de literatuur over Nieuw-Guinea al dan niet terecht zo weinig aandacht heeft gekregen.

De periode die in dit onderzoek extra aandacht krijgt, loopt van Oltmans' eerste ontmoeting met Soekarno in juni 1956 tot aan de uiteindelijke overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië in augustus 1962. In deze zeven jaar was Oltmans niet voortdurend actief met de kwestie Nieuw-Guinea bezig. Bovendien speelde het conflict al sinds de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands-Indië aan Indonesië in 1949. Dat betekent dat Oltmans hier en daar wat meer naar de achtergrond zal verdwijnen en dat het af en toe noodzakelijk zal zijn ook buiten deze tijdsafbakening te treden. Enerzijds om Oltmans' achtergrond en daarmee samenhangende optreden beter te begrijpen en analyseren. Anderzijds om duidelijk te maken hoe de verhouding tussen de verschillende partijen in de kwestie Nieuw-Guinea heeft kunnen worden zoals zij in 1956 was.

Willem Oltmans heeft zich op zeer uiteenlopende wijze beziggehouden met de kwestie Nieuw-Guinea. Ik laat in vijf hoofdstukken zien dat hij zich met zijn werkzaamheden steeds bevond in het schemergebied tussen journalistiek, diplomatie en politiek acti-

visme. Deze beschrijvende analyse van Oltmans' betrokkenheid wordt voorafgegaan door een kort overzicht van de aanloop naar en de eerste jaren van de kwestie Nieuw-Guinea. Daarin wordt duidelijk waarom Nieuw-Guinea niet betrokken werd bij de soevereiniteitsoverdracht, wat daarvoor de argumenten waren, hoe het kwam dat Nederland en Indonesië met elkaar in conflict raakten over het gebied en wie daarbij de belangrijkste betrokkenen waren. Daarnaast wordt geschetst hoe de situatie er in 1956 voor stond, het jaar waarin Oltmans zich actief met de kwestie zou gaan bezighouden.

In juni 1956 ontmoette Oltmans Soekarno in Rome. Hij was een van de weinige Nederlandse journalisten die in het bezoek van de Indonesische president waren geïnteresseerd en de enige die in Italië met hem zou spreken. In het eerste hoofdstuk staan Oltmans' ontmoetingen met Soekarno centraal, die beslissend zouden zijn voor zijn stellingname in de kwestie. In de jaren 1956-1962 zou er regelmatig over Oltmans' privéleven worden gepubliceerd. Om enigszins te begrijpen waar die berichten op doelden, is het noodzakelijk om in dit hoofdstuk kort een affaire uit het privéleven van Oltmans te behandelen. Niet in de laatste plaats omdat hij door deze affaire zelf zou worden beïnvloed. Tot slot komt in dit hoofdstuk nog Oltmans' eerste reis naar Indonesië aan bod, waar hij veel indrukken opdeed over de situatie in het land en korte tijd met Soekarno meereisde.

De tweede keer dat Oltmans van zich deed spreken in de kwestie Nieuw-Guinea was van geheel andere aard dan zijn berichtgeving over en contact met Soekarno. Begin 1957 had Oltmans veel contacten gelegd binnen het Nederlandse bedrijfsleven in Indonesië. Hij zocht een manier om de beleidsmakers en de publieke opinie in Nederland te bereiken en te informeren over de positie van Nederlanders in Indonesië. Samen met professor Pieter Drost stelde Oltmans een Adres aan de Staten-Generaal op. In hoofdstuk twee wordt beschreven waarom Oltmans deze beslissing nam, wat het Adres inhield, hoe er in Nederland op werd gereageerd en waarom er vanuit het ministerie van Buitenlandse Zaken vanwege dit Adres actie werd ondernomen tegen Oltmans.

Deze politiek geladen actie contrasteerde sterk met een ander plan, dat Oltmans slechts enkele maanden later opvatte. Voor korte tijd nam hij de rol van diplomaat aan en voerde in Nederland talloze gesprekken met politici en zakenlieden. Zijn streven was om via een conferentie op neutraal terrein Nederland en Indonesië weer dichter bij elkaar te brengen. In voorbereiding daarop probeerde hij in Nederland eensgezindheid te bereiken door het organiseren van de Wittebrug Conferentie. In hoofdstuk drie wordt onderzocht waar zijn pogingen uiteindelijk toe hebben geleid. Hoe werd er op zijn voornemen gereageerd, en was hij succesvol?

In 1958 emigreerde Oltmans naar de Verenigde Staten, vooral omdat hij in Nederland in vrijwel geen enkel dag- of weekblad meer mocht publiceren, afgezien van een sporadisch artikel in *Vrij Nederland*. Hij hield zich in de periode 1958-1960 wat minder actief met de kwestie Nieuw-Guinea bezig. Oltmans werd wat Nieuw-Guinea betreft vooral in beslag genomen door de strijd tegen zijn persoon die zich, zo was zijn ervaring, ook in Amerika voortzette. In deze jaren verhardde het conflict om Nieuw-Guinea verder, onder meer door een incident met de *Karel Doorman*, het vlaggenschip van de Koninklijke Marine. Het was in deze periode dat Luns zijn stempel op het Nederlandse beleid drukte, met name door met regelmaat te wijzen op Amerikaanse garanties bij een eventuele escalatie van het conflict, die hij via de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken John Foster Dulles had gekregen. In een kort intermezzo komen deze tussenliggende jaren en de ‘Amerikaanse periode’ van Oltmans aan bod.

Vanaf 1961 kwam de kwestie Nieuw-Guinea in een stroomversnelling terecht, met name dankzij een machtswisseling in het Witte Huis. Oltmans zag mogelijkheden voor een vredige oplossing van het conflict en deed zijn betrokkenheid nog tweemaal nadrukkelijk gelden. In april van dat jaar vond Oltmans een ingang bij het Witte Huis via Walt Rostow, een van de belangrijkste veiligheidsadviseurs van president John F. Kennedy, die hij nog kende van zijn collegetour in de Verenigde Staten. Het gesprek van Oltmans met Rostow op 5 april 1961 is het uitgangspunt van hoofdstuk vier. Wat Oltmans

zelf betreft is dit misschien wel het belangrijkste aandeel van zijn betrokkenheid in de kwestie Nieuw-Guinea geweest, omdat dankzij dit gesprek met Rostow prins Bernhard bij het conflict werd betrokken, die volgens Oltmans uiteindelijk een oorlog wist te voorkomen. De prins krijgt in dit hoofdstuk extra aandacht, omdat hij volgens Oltmans zo'n cruciale rol speelde.

In het vijfde en laatste hoofdstuk staat Oltmans' band met de groep-Rijkens centraal. Vanaf 1956 had hij regelmatig via deze groep industriëlen, die handelde in het belang van het Nederlandse bedrijfsleven om de (economische) betrekkingen tussen Nederland en Indonesië te herstellen, contacten gelegd tussen verscheidene Nederlandse zakenlieden en Indonesische politici. Naar Oltmans' mening was de rol van de groep-Rijkens in 1961 echter uitgespeeld. Hij kwam tot de conclusie dat het zijn taak was het bestaan van deze groep in de openbaarheid te brengen. Wat de gevolgen waren van deze openbaarmaking en hoe erop werd gereageerd in de Nederlandse pers en Oltmans' eigen omgeving, wordt in dit slothoofdstuk behandeld.

In een korte epiloog volgt een beschrijving van het laatste jaar van de kwestie Nieuw-Guinea, waarin het uiteindelijk tot een overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië zou komen. Bij de ontknoping van het conflict in 1962 was Oltmans niet meer direct betrokken, maar hij kwam nog eenmaal vrij negatief in de publiciteit, met alle gevolgen van dien.

Eindnoten:

- 1 Vonnis geciteerd in Paul Frentrop, *Tegen het idealisme: een biografie van Pierre Vinken* (Amsterdam 2007), 907.
- 2 Over de precieze financiële som zegt Pasman: 'De Staat werd veroordeeld tot het betalen van 8 miljoen gulden vermeerderd met eventuele belastingschade, dat wil zeggen dat als Oltmans over dit bedrag belasting verschuldigd was de Staat deze voor zijn rekening moest nemen. In dit bedrag waren tevens de declaraties van de advocaten verdisconteerd, zodat Oltmans in feite ongeveer 7 miljoen netto overhield, gesplitst in 6,4 miljoen voor de vergoeding van de materiele schade en 600.000 gulden voor de immateriële schade.' Zie Ellen Pasman, *Oud zeer: over de façades van de Nederlandse rechtstaat* (Amsterdam 2002), 315.
- 3 *Het Parool*, 1 oktober 2004, 5.
- 4 *De volkskrant*, 1 oktober 2004, 3.
- 5 *NRC Handelsblad*, 1 oktober 2004, 2.
- 6 H.J.A. Hofland, *Opmerkingen over de chaos* (Amsterdam 1963), 89.
- 7 Het totale werk bestaat uit ruim 1.200 ordners en een flink aantal foto- en knipselmappen, die zijn opgeslagen in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.
- 8 Zie P.J. Drooglever, *Een daad van vrije keuze. De Papoea's van westelijk Nieuw-Guinea en de grenzen van het zelfbeschikkingsrecht* (Amsterdam 2005).
- 9 Zie Hans van de Wal, *Een aanvechtbare en onzekere situatie. De Nederlands Hervormde Kerk en Nieuw-Guinea 1949-1962* (Hilversum 2007).
- 10 Zie respectievelijk Jan Willem Brouwer, 'De Nieuw-Guinea-kwestie', in: Jan Willem Brouwer en Jan Ramakers (ed.), *Regeren zonder rood. Het kabinet-De Quay 1959-1963* (Amsterdam 2007), 149-245 en Dirk Vlasblom, *Papoea. Een geschiedenis* (Amsterdam 2004).
- 11 Zowel B.V.A. Röling als F.J.F.M. Duynstee publiceerde nog tijdens het conflict (respectievelijk in 1958 en 1961) een overzicht van de gebeurtenissen tot op dat moment met als doel om via een wetenschappelijke, rationele analyse een oplossing te vinden voor de kwestie. Zie B.V.A. Röling, *Nieuw Guinea als wereldprobleem* (Assen 1958) en F.J.F.M. Duynstee, *Nieuw Guinea als schakel tussen Nederlanden Indonesië* (Amsterdam 1961).

- 12 Zie bijvoorbeeld Ronald Gase, *Misleiding of zelfbedrog. Een analyse van het Nederlandse Nieuw-Guinea-beleid aan de hand van gesprekken met betrokken politici en diplomaten* (Baarn 1984) en P.B.R. de Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie. Aspecten van buitenlands beleid en militaire macht* (Leiden 1984).
- 13 Zie bijvoorbeeld Jan L.R. Huydecoper van Nigtevecht, *Nieuw Guinea, het einde van een koloniaal beleid* ('s-Gravenhage 1990) over de onderhandelingen onder leiding van de Amerikaanse diplomaat Ellsworth Bunker in 1962 die zouden leiden tot het 'plan-Bunker' en het conflict uiteindelijk tot een oplossing brachten. Zie ook Ben Koster, *Een verloren land: de regering Kennedy en de Nieuw-Guinea kwestie, 1961-1962* (Baarn 1991) over de rol van de Verenigde Staten in de eindfase van het conflict.
- 14 Zie Chris van Esterik, *Nederlands laatste bastion in de Oost. Economie en politiek in de Nieuw-Guinea-kwestie* (Baarn 1982).
- 15 Zie Hans Meijer, *Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Zeist 1994) en Martin Elands en Alfred Staarman (ed.), *Afscheid van Nieuw-Guinea: het Nederlands-Indonesische conflict 1950-1962* (Bussum 2003).
- 16 Zie in chronologische volgorde Robert C. Bone, *The dynamics of the Western New Guinea (Irian Jaya) problem* (Ithaca, Cornell 1962); Arend Lijphart, *The trauma of decolonization. The Dutch and West New Guinea* (New Haven 1966); William Henderson, *West New Guinea: the dispute and its settlement* (Seton Hall 1973); John Jansen van Galen, *Ons laatste oorlogje. Nieuw-Guinea: de Pax Neerlandica, de diplomatieke kruistocht en de vervlogen droom van een Papoea-natie* (Weesp 1984); C.L.M. Penders, *The West New Guinea debacle. Dutch decolonisation and Indonesia 1945-1962* (Adelaide 2002).
- 17 Bijvoorbeeld bij de wat meer specifieke onderzoeken van Huydecoper, Brouwer en Van de Wal. Maar ook in de overzichtswerken van Jansen van Galen, Meijer en Penders wordt Oltmans slechts een of twee keer genoemd.
- 18 Bijvoorbeeld bij Bone, Henderson en Vlasblom.
- 19 Bijvoorbeeld bij Duynstee, Lijphart, Gase, Van Esterik en Koster.
- 20 In zowel *Opmerkingen over de chaos* (1963) als *Tegels Lichten* (1972) wijdt Hofland een hoofdstuk aan de kwestie Nieuw-Guinea waarin Oltmans de nodige aandacht krijgt. Ook Drooglever gaat tamelijk uitgebreid op Oltmans' initiatieven in.

Verantwoording

Voor dit onderzoek baseer ik mij voor een belangrijk deel op het werk van Willem Oltmans. Het is hier ter verduidelijking nuttig enige woorden te wijden aan de opbouw en indeling van zijn dagboek en zijn memoires, en mijn gebruik van deze bronnen.

Oltmans heeft zijn memoires grotendeels opgebouwd rond citaten uit zijn dagboek. Soms onderbreekt hij deze fragmenten vanuit het heden en levert hij commentaar of geeft hij extra informatie. Het belangrijkste doel voor het bijhouden van een dagboek en het schrijven van memoires was voor hem om zijn leven in retrospectief beter te begrijpen. ‘Voor mij is de primaire betekenis van het noteren van emoties en ervaringen steeds geweest om naar de dag toe te leven, dat ik voldoende kennis zou hebben verzameld om in rust en openheid te analyseren wat er de afgelopen halve eeuw naar waarheid was gebeurd,’ zegt hij in het eerste deel van zijn memoires.²¹ Door het schrijven van zijn memoires hoopte hij op zijn grote levensvragen een antwoord te vinden.

Voor Oltmans was het lezen van andermans dagboeken altijd erg leerzaam geweest. Zo heeft hij veel steun gehad aan en plezier beleefd met het uitpluizen van de persoonlijke aantekeningen van de Franse schrijver André Gide en de zeventiende-eeuwse Britse ambtenaar Samuel Pepys, die vooral dankzij zijn dagboeken beroemd is geworden. Op dezelfde manier dacht hij dat zijn dagboeken voor anderen een bron van inspiratie zouden kunnen zijn, want ‘mensen toetsen nu eenmaal bij voorkeur hun eigen levenssituatie aan die van anderen’.²² Dat hij heeft besloten zijn memoires te publiceren,

heeft voor een groot deel hiermee te maken. De enorme omvang van de memoires doet echter ook de nodige ijdelheid vermoeden.

Over het algemeen heeft Oltmans bij het weergeven van zijn dagboekfragmenten geprobeerd met name inhoudelijk zo veel mogelijk zijn oorspronkelijke aantekeningen aan te houden. In dat oorspronkelijke werk wisselde hij regelmatig van taal, soms zelfs binnen een zin. Schrijven in het Engels was voor hem even gebruikelijk als schrijven in het Nederlands. Omdat hij sinds zijn emigratie naar de Verenigde Staten steeds vaker in het Engels ging denken, vond hij het af en toe gemakkelijker om in het Engels te schrijven. Voor de leesbaarheid van zijn memoires heeft Oltmans al zijn Engelse aantekeningen in het Nederlands vertaald. Af en toe heeft hij bovendien een zinsconstructie veranderd, of de verschillende aantekeningen elkaar iets soepeler en verhalender laten opvolgen. Los daarvan zijn er op enige (chronologische) slordigheden na geen grote verschillen tussen Oltmans' dagboekantekeningen en zijn weergave daarvan in de memoires. Het enige probleem is dat in Oltmans' memoires het onderscheid tussen dagboekfragment en later commentaar daarop niet altijd even goed zichtbaar is.

Kunnen wij Oltmans' weergave van de werkelijkheid vertrouwen? Tot op zekere hoogte waarschijnlijk wel, maar Oltmans heeft, net als ieder ander mens, zijn eigen waarheid. Zijn weergave van zijn leven in de memoires is tegelijkertijd een interpretatie van zijn leven, door zijn keuze sommige aantekeningen wel en andere niet te publiceren, maar ook doordat hij soms achteraf commentaar levert. Ook zijn verslag van de kwestie Nieuw-Guinea wordt daarmee gekleurd. Desondanks heeft Oltmans voor de lezer vermoedelijk niet veel achtergehouden. Niet alleen vanwege de enorme hoeveelheid delen die zijn memoires zal beslaan, maar ook door zijn extreme openheid over elk aspect van zijn leven. Hij heeft werkelijk zijn hele leven naar waarheid willen documenteren. Een komisch voorbeeld van hoe ver hij daarin ging is een opmerking die de Indonesische ambassadeur Zairin Zain in 1961 tegen hem maakte en die dus ook in zijn aantekeningen terecht is gekomen: 'Je zit altijd als een kleine jongen op te schrijven wat ik zeg. Je moet concepties

vormen en analyses maken.²³ Oltmans' waarheid wordt daarmee een open waarheid, die voor iedereen zichtbaar is.

Bij het gebruik van deze bronnen verwijs ik grotendeels naar de memoires - mijns inziens komt dat de leesbaarheid ten goede. Slechts in een paar gevallen zal ik direct naar het dagboek verwijzen: (1) wanneer ik een fragment citeer dat niet in de memoires voorkomt, of (2) wanneer er significante verschillen zijn tussen dagboek en memoires, of (3) wanneer ik verwijs naar een apart document dat Oltmans in zijn dagboek bewaard heeft, zoals brieven en telegrammen van vrienden, collega's, werkgevers, politici et cetera.

Tot slot nog een opmerking over de gehanteerde spelling. Ik heb ervoor gekozen om Indonesische namen als S(oe/u)karno en S(oe/u)bandrio consequent met 'oe' te schrijven, zoals volgens de Nederlandse wijze van spellen vóór de onafhankelijkheid. Dit mede omdat Soekarno zijn naam bij ondertekening zelf ook met een 'oe' schreef. Bij letterlijke citaten van andere personen houd ik echter de spelling aan zoals de persoon in kwestie die heeft gebruikt. Het gebied waar het in het conflict tussen Nederland en Indonesië om draait, namelijk het westelijke deel van het eiland Nieuw-Guinea, zal ik consequent benoemen als Nieuw-Guinea. De vele betrokkenen die in mijn onderzoek aan het woord komen gebruiken uiteenlopende benamingen voor datzelfde gebied: Irian Barat, West Irian, Irian Jaya, West New Guinea en Nederlands Nieuw-Guinea. In citaten heb ik deze alternatieve benamingen van het gebied laten staan.

Willem Oltmans aan het begin van zijn journalistieke carrière, vlak voordat hij zich intensief met Nieuw-Guinea zou gaan bezighouden. Typerend is de dagboekordner onder zijn arm. Die had hij vrijwel altijd bij zich.

Bron: KB Archief Willem Oltmans

Eindnoten:

- 21 Oltmans, *Memoires 1925-1953* (Baarn 1985), 18.
- 22 Oltmans, *Memoires 1925-1953*, 32.
- 23 Oltmans, *Memoires 1961-1963* (Breda 1997), 15.

Proloog

Het ontstaan van de kwestie Nieuw-Guinea

Plotselinge onafhankelijkheid: 1945-1949

Gedurende de Tweede Wereldoorlog was Nederland bijna geheel van Nederlands-Indië afgesloten. Er was nauwelijks enige kennis van wat zich in het door Japan bezette gebied afspeelde tijdens de oorlogsjaren. Zo was men er niet van op de hoogte dat in deze jaren enkele veranderingen plaatsvonden in de houding van de Indonesische bevolking. Luitenant-gouverneur-generaal H.J. van Mook benadrukte zelfs dat ‘Nederlands-Indië en zijn leiders werden benaderd in een volstrekte onkunde van wat zich had afgespeeld’²⁴

Feit was echter dat de Japanse bezetting het nationale bewustwordingsproces van het Indonesische volk aanzienlijk had versterkt en versneld. Toen Soekarno en Mohammad Hatta twee dagen na de Japanse overgave, op 17 augustus 1945, de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesia uitriepen, konden zij dan ook meteen rekenen op veel steun bij de bevolking, met name onder jongeren. De onafhankelijkheid van Nederlands-Indië kwam voor de Nederlandse regering als een onaangename verrassing. Doordat de communicatie met het Nederlandse gebied ook kort na de oorlog nog slecht was, kreeg men in Nederland slechts in beperkte mate een beeld van de omvang van de onafhankelijkheidsbeweging. Dit veranderde pas toen twee maanden later Nederlandse troepen arriveerden om de orde te herstellen.²⁵ Van Mook, die aan het hoofd stond van dit ‘bevrijdingsleger’, zegt hierover: ‘Wij hadden te maken met het feit dat, althans te Batavia en langzamerhand ook elders op Java, de Indonesische wereld als een volstrekt gesloten gemeenschap te-

genover ons stond.²⁶ De Nederlandse troepen stuitten dan ook op heftig verzet.

Al vrij snel werd duidelijk dat de orde in Nederlands-Indië, zoals die vóór de Tweede Wereldoorlog bestond, onherstelbaar was veranderd. Soekarno, die in Nederland werd gehaat vanwege zijn vermeende collaboratie met de Japanners, en Hatta wensten niets anders dan volledige onafhankelijkheid. In april 1946 vonden op de Hoge Veluwe voor het eerst besprekingen plaats tussen een delegatie van de Republiek en een delegatie van de Nederlandse regering. De ontmoeting werd geen succes. Omdat Nederland inzag dat enige hervormingen noodzakelijk waren, kreeg Van Mook ruim twee maanden later de opdracht te beginnen met de opbouw van een federatie van de Indonesische deelstaten zoals de Nederlandse regering die op dat moment voor ogen had.²⁷ Het Nederlandse streven was, zo legt historicus P.J. Drooglever uit, ‘de Republiek op zo bescheiden mogelijke voet in te passen in een Indonesische federatie waarin ook Nederland nog een stevige vinger in de pap zou houden’.²⁸ De Republiek claimde echter dat het sinds het uitroepen van de onafhankelijkheid in augustus 1945 het alleenrecht bezat om heel Indonesië te vertegenwoordigen. Dit verschil in visie zou de komende jaren de Nederlands-Indonesische verhoudingen bepalen.²⁹

Om steun te verwerven voor zijn federale plannen begon Van Mook een campagne in de buitengewesten van het voormalige Nederlands-Indië. De eerste stap daartoe was de Malino-conferentie van 19 juli 1946, een conferentie overigens die, zoals historicus B.V.A. Röling aangeeft, door de Indonesiërs werd gezien als ‘een vergadering van handlangers van Nederland’.³⁰ Van Mook deed daar een opmerkelijke uitspraak: ‘[...] *and when in the long run, all parts of Indonesia should like to unite into one single republic, then there is no objection against that either, if only this takes place without threat or compulsion.*’³¹ Eén republiek dus, inclusief Nieuw-Guinea, want dat hoorde immers bij het gebied dat Van Mook hier omschrijft als ‘Indonesia’.

De volgende stap was een conferentie in Pangkal Pinang in okto-

ber 1946, waar zich een aantal vertegenwoordigers van verschillende bevolkingsgroepen had verzameld, wederom op initiatief van de Nederlanders. Op de eerdere overeenkomsten van de Malino-conferentie werd nu een voorbehoud aangetekend waarin onder meer stond ‘dat aan Nieuw Guinea in verband met het voorgaande [dat er groepen Nederlanders en Indo-Europeanen zijn die uit Indonesië weg zullen willen] een, van Indonesië afgescheiden, afzonderlijke staatkundige status binnen het koninkrijk moet worden toegekend’.³² Röling schrijft daarover: ‘We vinden hier de gedachte van Nieuw Guinea als een toevluchtsoord, als een veilige haven voor degenen, die in het nieuwe bestel van Indonesië geen plaats zouden kunnen vinden. Deze gedachte was de grondslag van de wens van een bijzondere status voor Nieuw Guinea.’³³ Hier, in oktober 1946, werd voor het eerst het idee van een aparte status voor Nieuw-Guinea uitgesproken.

Een maand later stuurde het pas aangetreden kabinet-Beel een zware onderhandelingsdelegatie naar Batavia - het huidige Jakarta - met de historische naam Commissie-Generaal, vernoemd naar een Nederlandse missie in 1816.³⁴ Vreemd genoeg kwam Nieuw-Guinea in de langdurige onderhandelingen tussen de commissie en de leiding van de Republiek niet ter sprake. Op 15 november 1946 werd naar aanleiding van deze onderhandelingen een akkoord gesloten dat bekend zou worden als ‘het akkoord van Linggadjati’. In de oorspronkelijke versie van dat akkoord stond onder Artikel 3 dat de Verenigde Staten van Indonesië (VSI) zullen omvatten ‘het geheele grondgebied van Nederlands-Indië’, tenzij een van de gebiedsdelen ‘langs democratischen weg te kennen geeft niet of nog niet tot de VSI te willen toetreden’.³⁵ Er was nog geen sprake van een aparte status voor Nieuw-Guinea. Dit in tegenstelling tot de aanvulling op de tekst van de Malino-conferentie. In Nederland ontstond veel ophef over ‘Linggadjati’ toen de inhoud van dit akkoord bekend werd, want daarmee werd de regering van de Republiek min of meer erkend. In de Tweede Kamer werd onder leiding van C.P.M. Romme (KVP) en P.J. Oud (VVD) bezwaar gemaakt tegen het principeakkoord, hetgeen zou leiden tot de motie Romme-

Van der Goes van Naters die later ‘de aankleding van Linggadjati’ werd genoemd. In deze aankleding, zo laat onderwijskundige en publicist Ronald Gase zien, kwam Nieuw-Guinea ineens weer naar voren: ‘Nieuw Guinea werd gezien als een gebiedsdeel, waarvoor overwegende redenen zouden kunnen zijn voor een niet, of nog niet toetreden tot de Verenigde Staten van Indonesië, of voor een bijzondere regeling, zonder dat de bevolking zelf zich daarover nu al zou kunnen uitspreken, zoals voor andere gebiedsdelen in het vooruitzicht was gesteld.’³⁶

De Commissie-Generaal keerde terug naar Indonesië voor nieuwe onderhandelingen, slechts gemachtigd om het aangepaste akkoord te ondertekenen, terwijl de Indonesiërs uitgingen van het oorspronkelijke akkoord, waarop ook in de Republiek een voorbehoud werd aangetekend. Desondanks werd het akkoord van Linggadjati uiteindelijk op 25 maart 1947 ondertekend.³⁷ Er was nu een officieel akkoord, maar het werd door beide vertegenwoordigingen op verschillende wijze geïnterpreteerd, met name wat Nieuw-Guinea betreft. Dat moest welhaast leiden tot verdere conflicten.

Na ondertekening van Linggadjati werd door de Commissie-Generaal verder onderhandeld over een federatieve overgangsregering. Het akkoord was immers slechts een tussenoplossing - met name wat de Indonesiërs betreft - voordat kon worden overgegaan tot soevereiniteitsoverdracht. Een nieuw akkoord kon echter niet worden bereikt. Intussen probeerde de Republiek schaduwregeringen te formeren voor onder meer Borneo (dat nog onder Nederlands gezag stond) en ging het verder met pogingen haar gezag uit te breiden. Binnen een tijdsbestek van krap anderhalf jaar probeerde de Nederlandse regering door middel van twee Politionele Acties in juli 1947 en december 1948 de orde en het gezag te herstellen. Erg succesvol waren de ingrepen niet. Bovendien liep de internationale reputatie van Nederland door deze acties ernstige schade op. Beide landen werden in 1949 onder druk van de Verenigde Naties aan de onderhandelingsstafel gedwongen. Dat leidde in augustus 1949 tot de Ronde Tafel Conferentie in Den Haag. Na wederom lang en moeizaam overleg werd uiteindelijk op 2 november een akkoord

gesloten, waarna op 27 december kon worden overgegaan tot de officiële soevereiniteitsoverdracht. Het enige probleem dat nu nog bleef bestaan was Nieuw-Guinea, maar volgens het akkoord zou daar binnen een jaar een oplossing voor worden gevonden.³⁸

Een wisselend beleid: vroege argumenten voor behoud

Vóór de Tweede Wereldoorlog bestond er in Nederland maar zeer beperkte interesse voor het afgelegen eiland Nieuw-Guinea. De historicus Harmen Meek liet in een artikel over kolonisatieplannen voor Nieuw-Guinea in de jaren 1920-1940 zien dat de ambitieuze kolonisatieplannen van een aantal particuliere verenigingen - onder andere de Vereniging tot Kolonisatie van Nieuw-Guinea (KNG) en de Stichting Immigratie en Kolonisatie Nieuw-Guinea (SIKNG) - geen van alle enige steun konden vinden bij een van de grote politieke partijen. 'Pas in 1934, toen olie werd gevonden,' zo stelt Meek, 'ging de Nederlandse regering zich positief uitlaten over kolonisatie op Nieuw-Guinea.'³⁹ Maar terwijl de verscheidene Nieuw-Guinea-organisaties vooral tot doel hadden 'een tweede Nederland' te stichten, ging het de Nederlandse regering hoogstens om economische exploitatie (men verwachtte ook goud te vinden) of strategische belangen.⁴⁰ De historicus Arend Lijphart wijst er bovendien op dat '*New Guinea constituted by no means a major problem or a matter of major interest to the Dutch colonial policy makers*'.⁴¹

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog, vooral vanaf 1949, was er plotseling wel veel interesse voor Nieuw-Guinea. Door de verslechterde verhouding met Indonesië voelden veel Indo-Europeanen (vooral in Indonesië geboren Nederlanders) zich in Indonesië niet meer thuis. Ze vergeleken hun situatie met die van de Joden. Met het nodige gevoel voor dramatiek werd verkondigd dat Nieuw-Guinea betekende voor de Indo-Europeanen wat Palestina betekende voor de Joden.⁴² Dat Nederland Nieuw-Guinea nog niet had overgedragen, zo stelt historicus Hans Meijer, was dan ook 'in belangrijke mate te danken aan de druk die uit koloniaal-conservatieve (Indo-Europese) hoek was uitgeoefend op de Nederlandse politiek

om het gebied te bestemmen tot nieuw Indo-Europees stamland'.⁴³ We zagen dit zelfde argument al in algemenere termen geformuleerd bij de conferentie van Pangkal Pinang. Overigens was het argument niet helemaal nieuw. Het was al te vinden bij het in 1919 opgerichte Indo-Europeesch Verbond (IEV), dat zich als belangrijkste doel had gesteld op te komen voor de belangen van de Indo-Europeanen in Nederlands-Indië. Maar in tegenstelling tot ruim vijftientig jaar eerder was er nu wel aandacht voor deze initiatieven.⁴⁴

Veel Indo-Europeanen bleken echter weinig te voelen voor een vertrek naar Nieuw-Guinea. De meesten zouden uiteindelijk naar Nederland komen. Desondanks hield Nederland aan Nieuw-Guinea vast, nu met het argument, vooral vanaf 1952, dat het een aparte status verdiende omdat het gebied ten opzichte van de andere delen van voormalig Nederlands-Indië sterk in ontwikkeling was achtergebleven.⁴⁵ Met dit idee in het achterhoofd probeerde Nederland van Nieuw-Guinea een modelkolonie te maken, volgens Meijer onder meer 'om het bezit van het eiland jegens de internationale gemeenschap te rechtvaardigen'. Het wrange daarbij is dat de georganiseerde scholing van de Papoea's erin resulteerde dat zij al snel de door de Indo-Europeanen bezette banen innamen. Mede daardoor zou het verblijf van de Indo-Europese gemeenschap op Nieuw-Guinea uitlopen op een teleurstelling.⁴⁶ Er bleek zodoende al in de eerste jaren na de oorlog een merkwaardige tegenstrijdigheid in het door Nederland gevoerde Nieuw-Guinea-beleid.

Verscherping van het conflict: 1949-1956

De Ronde Tafel Conferentie beloofde een oplossing voor de kwestie Nieuw-Guinea binnen een jaar. Die oplossing zou er niet komen. Soekarno had in zijn nieuwjaarsrede op 2 januari 1950 al beloofd dat Irian Barat, zoals Nieuw-Guinea door de Indonesiërs werd genoemd, nog dat jaar bij Indonesië zou komen. Op onafhankelijkheidsdag, acht maanden later, benadrukte hij in een toespraak: 'Dit is geen kleine kwestie. Dit is een hoofdkwestie.'⁴⁷ Indonesië ging er dan ook van uit dat Nieuw-Guinea op korte termijn, nog in dat jaar,

zou worden overgedragen. In die opvatting werd men nog gesterkt doordat minister J.H. Van Maarsseveen in maart 1950 op de eerste ministersconferentie van de Nederlands-Indonesische Unie, die bestond sinds 1949, tegenover premier Hatta verklaarde dat Indonesië op termijn de soevereiniteit over Nieuw-Guinea zou krijgen. Hatta stelt dat ‘de PvdA mede schuldig [was] aan het ontstaan van deze vertroebelde zaak’. Van Maarsseveens verklaring stond namelijk lijnrecht tegenover die van minister-president Willem Drees, en het was juist Drees die tijdens de Ronde Tafel Conferentie ‘zo krampachtig vasthield aan West-Irian’.⁴⁸

Men had in Nederland sowieso al een bijzonder slechte indruk van de Indonesische leiders in het algemeen en Soekarno in het bijzonder. Dat werd nog versterkt doordat Soekarno in diezelfde onafhankelijkheidsrede van 17 augustus 1950 officieel de eenheidsstaat van Indonesië uitriep. Daarmee werden de Verenigde Staten van Indonesië, zoals die volgens de Ronde Tafel Conferentie sinds 1949 bestonden, opgeheven. Met name Drees heeft dit Soekarno zeer kwalijk genomen.⁴⁹ De sfeer die zou kunnen leiden tot een voor beide partijen acceptabele oplossing werd er door dit toenemende wederzijdse wantrouwen bepaald niet beter op.

Begin 1951 kwam het eerste kabinet-Drees ten val. Het Indonesië-beleid, met name de houding ten aanzien van Nieuw-Guinea, was de aanleiding voor onenigheid tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken en dat van Overzeese Rijksdelen. Minister van Buitenlandse zaken D.U. Stikker (VVD) was van mening dat Nederland Indonesië moest beschouwen zoals het alle andere landen beschouwde. Bovendien was hij een van de weinige Nederlanders van gewicht die van Nieuw-Guinea afwilden. Maar zijn positie was zwak, want zelfs binnen zijn eigen partij kreeg hij nauwelijks steun.⁵⁰ Nadat bijna zijn hele partij begin 1951 een motie van afkeuring ten aanzien van het regeringsbeleid tijdens de onderhandelingen met Indonesië had gesteund, kwam Stikker tot de conclusie dat hij moest aftreden. Dit leidde vervolgens tot het aftreden van het kabinet op 24 januari. De crisis duurde ruim zeven weken, maar zelfs daarna kon men het over Nieuw-Guinea nog niet eens worden. Mede daardoor

plaatste Drees Nieuw-Guinea voorlopig ‘inde ijskast’.⁵¹

Ten tijde van het tweede kabinet-Drees gebeurde er wat Nieuw-Guinea betreft inderdaad weinig. Pas bij het aantreden van het derde kabinet-Drees in 1952 kwam Nieuw-Guinea weer ter sprake, maar niet op een manier die een oplossing naderbij zou brengen. De post voor Buitenlandse Zaken zou worden vervuld door een tweemanschap. Naast J.W. Beyen, die werd belast met de problemen binnen Europa, werd J.M.A.H. Luns naar voren geschoven. Hij was een persoonlijke vriend van Romme en zou zich bezighouden met de problemen buiten Europa: ‘Daarin had ik precies dezelfde bevoegdheden als mijn collega. Nieuw-Guinea viel dus onder mijn directe bevoegdheden,’ aldus Luns.⁵² Romme en Luns hadden via een briefwisseling al vóór het aantreden van Luns uitgebreid contact gehad over Nieuw-Guinea. In deze briefwisseling, die is bestudeerd door de historicus J.G. Kikkert, stelt Luns dat de Nederlandse aanwezigheid in het gebied van de Stille Oceaan van grote betekenis was. ‘Nederland moet geloofwaardig blijven,’ schreef hij. Bovendien zou het behoud van Nieuw-Guinea volgens Luns economische voordelen opleveren. Romme kreeg het vervolgens voor elkaar om ‘de opvoeding van de bevolking van Nieuw-Guinea tot zelfstandigheid’ tot doelstelling van de Nederlandse politiek te verklaren. Daarmee werd volgens Kikkert de eventuele overdracht van Nieuw-Guinea effectief op de lange baan geschoven, ‘want met die opvoeding was nog maar nauwelijks een begin gemaakt’.⁵³ Dit standpunt moest volgens de top van de KVP beter te verkopen zijn dan de economische en strategische belangen, want in de correspondentie tussen Romme en Luns, zo merkt Gase op, ‘blijkt niets van enigerlei bewogenheid van de kant van Luns ten aanzien van het lot van de Papoea’s’.⁵⁴

De kwestie Nieuw-Guinea verdween daarmee wederom van de politieke agenda. Van Indonesische zijde werd geprobeerd om de kwestie weer bespreekbaar te maken. Dit leidde af en toe tot nieuwe onderhandelingen, maar daarin werd vooral duidelijk dat de eerdergenoemde Nederlands-Indonesische Unie waarschijnlijk niet veel langer houdbaar zou zijn wanneer de kwestie Nieuw-Guinea niet

zou worden opgelost.⁵⁵ Daarnaast had Soekarno in zijn onafhankelijkheidsrede van 1952 het beleid ten aanzien van Nieuw-Guinea scherp verwoord: ‘We zullen voor Irian vechten om aldus aan het de facto-gezag van Nederland een eind te maken.’⁵⁶ Soekarno ontving bovendien niet veel later een brief van de Nederlandse journalist M. van Blankenstein, die goede relaties had met Indonesische nationalisten,⁵⁷ waarin stond dat hij van Luns weinig goeds hoefde te verwachten.⁵⁸

Twee jaar lang gebeurde er vrij weinig. Mede daardoor zal Soekarno het idee hebben gekregen het over een andere boeg te moeten gooien als hij de kwestie wilde oplossen. In zijn rede op onafhankelijkheidsdag in 1954 maakte hij daarom bekend dat de kwestie Nieuw-Guinea aan de Verenigde Naties zou worden voorgelegd. In een vrij bescheiden resolutie werd erop aangedrongen een oplossing te vinden voor de kwestie ‘*in conformity with the principles of the Charter of the United Nations*’. De resolutie haalde echter niet de benodigde tweederde meerderheid, mede doordat de Verenigde Staten zich van stemming onthielden.⁵⁹

Nadat de resolutie in de Verenigde Naties niets had opgeleverd, veranderde er ruim een jaar vrij weinig in de verhouding tussen Nederland en Indonesië. Pas in december 1955 vonden er weer besprekingen plaats, eerst in Den Haag en vanaf 16 december in Genève. Deze besprekingen zouden bekend worden als de Geneefse Conferentie en waren tevens de laatste officiële besprekingen tussen beide landen. De Nederlandse delegatie werd geleid door minister van Buitenlandse Zaken Luns, de Indonesische delegatie stond onder leiding van zijn ambtgenoot Ide Anak Agung Gde Agung. Nieuw-Guinea stond tijdens deze besprekingen weliswaar op de agenda, maar met de aantekening dat beide partijen hun standpunt ten aanzien van de soevereiniteit zouden handhaven. Desondanks zou de conferentie mislukken, omdat ook over andere punten geen overeenstemming kon worden bereikt. Kikkert wijst er bovendien op dat er op voorhand al twee grote struikelblokken waren die een succesvolle conferentie in de weg stonden. Enerzijds ‘liepen er [in Jakarta] te veel rond, die niet echt naar een overeenkomst met Neder-

land op dit moment streefden', anderzijds 'waren er [in Den Haag] te veel die niet echt over Nederlands Nieuw-Guinea wensten te onderhandelen'.⁶⁰

Over de precieze oorzaken van het mislukken van de Geneefse Conferentie lopen de meningen sterk uiteen. Het is van belang hier kort bij stil te staan, omdat door het mislukken van deze conferentie het conflict werkelijk vast kwam te zitten. In de eerste fase van de besprekingen werden er verschillende voorstellen op tafel gelegd en boekte men enige vooruitgang. Op 7 januari 1956 werd echter de eerste serie besprekingen opgeschort, enerzijds omdat men het niet eens kon worden over de geschillenregeling,⁶¹ anderzijds om de beide regeringen de kans te geven te overleggen. Na langdurig aandringen van de Indonesische regering werden op 7 februari de besprekingen hervat.⁶²

Met name over deze laatste dagen van de conferentie, van 7 tot 11 februari 1956, bestaat veel onduidelijkheid. Luns beweert in het boek *Luns: 'Ik herinner mij...'* (1971) dat hij tijdens deze fase van de conferentie via de inlichtingendiensten op de hoogte kwam van een onderschept telegram 'waaruit bleek dat men in Jakarta al besloten had de conferentie te doen mislukken'.⁶³ Luns wilde daarom hoog spel spelen door alle door Indonesië gedane voorstellen te aanvaarden in de wetenschap dat Indonesië dit niet zou kunnen accepteren, want de conferentie mocht immers niet slagen. Anak Agung zou volgens Luns inderdaad hebben geantwoord dat hij dit niet kon aannemen 'omdat het te laat is'.⁶⁴ Luns stelde dat 'de Indonesiërs niet met ons tot overeenstemming *wilden* komen, overigens op instructie van hun regering. De Indonesische regering zocht namelijk het conflict met Nederland om binnenlands-politieke redenen!'⁶⁵

Het verhaal van Luns werd echter vanuit verschillende kanten ontkend dan wel genuanceerd. Anak Agung ontkende in *Vrij Nederland* stellig het bestaan van zo'n telegram: 'Er is nooit sprake geweest van een dergelijk telegram. Wij wilden de Nederlands-Indonesische conferentie van 1955/56 juist tot een goed einde brengen.' Hij zei verder:

‘Er heeft inderdaad een laatste gesprek plaatsgevonden. Naar aanleiding van de voor ons onaanvaardbare “waterdichte arbitrageclausule” heb ik een tegenvoorstel geformuleerd. Maar helaas was dat voor mr. Luns niet acceptabel. Ik heb toen op mijn beurt gezegd: “Dit is het uiterste waartoe wij kunnen gaan.” Maar Luns zei: “Dit kan ik niet aanvaarden.” Toen was er een *deadlock*.’⁶⁶

In hetzelfde interview beweerde Agung overigens dat na de mislukking van Genève de radicalen en communisten geheel op de hand van Soekarno waren. Agung lijkt daarmee te impliceren dat Soekarno toen al niet meer geloofde in besprekingen met de Nederlanders, maar dat Soekarno invloed heeft gehad op de besprekingen is moeilijk aan te tonen. Soekarno-biograaf Lambert Giebels suggereert weliswaar dat Soekarno zich afzijdig heeft gehouden, omdat hij ‘constitutioneel gezien in die tijd niet in een positie [was] dat hij de Indonesische delegatie instructies kon geven’, maar of hij zich daadwerkelijk niet met de besprekingen heeft bemoeid, blijft onbeantwoord.⁶⁷

Ook Jelle Zijlstra, destijds minister van Economische Zaken en lid van de Nederlandse delegatie in Genève, had zo zijn bedenkingen bij het verslag van Luns. Hij weet het mislukken van de conferentie weliswaar niet alleen aan Luns, want ‘de houding van onze delegatie heeft niet vastgezeten op Luns, het was het Nederlandse standpunt’,⁶⁸ maar hij herinnerde zich de laatste dagen van de conferentie duidelijk anders. Zijlstra zei wel op de hoogte te zijn van een telegram van Hoge Commissaris⁶⁹ graaf W.F.L. van Bylandt, die waarschuwde: ‘[...] voortgezette duur van besprekingen is voor regering zeer moeilijk element, ook in haar eigen partijen [...] de meest losse en vage verbintenis zou wel eens de beste kunnen blijken.’⁷⁰ Een telegram zoals Luns beschreef had Zijlstra naar eigen zeggen echter nooit gezien. Hij geloofde zelfs dat het bestaan van zo'n telegram geen verschil zou hebben gemaakt want, zo zei hij in *Vrij Nederland*:

‘[...] het wezenlijk belangrijke punt is dit: op het moment dat het

laatste dramatische gesprek tussen Luns en Anak Agung heeft plaatsgevonden en Luns zegt: “je kunt alles hebben” en Anak Agung zegt: “het hoeft niet meer, het kan niet meer” (iets dat Anak Agung dus ontkent, maar dat is woord tegen woord), op dat moment was de zaak in Jakarta al gedraaid.’⁷¹

F.J.F.M. Duynstee, prominent KVP-lid en destijds fel tegenstander van Luns, bevestigde in zijn boek *Nieuw Guinea als schakel tussen Nederland en Indonesië* (1961) dat de voorstellen van Luns te laat kwamen. Anak Agung kon ze niet aanvaarden, want ‘het Indonesische kabinet was praktisch demissionair; de algehele ontstemming in Indonesië, zelfs in gematigde kringen, had een kookpunt bereikt’.⁷²

De Indonesische regering zegde nog geen twee dagen na het mislukken van de conferentie de Nederlands-Indonesische Unie eenzijdig op. Op 25 april werd zelfs een wetsontwerp aangenomen waarin alle overeenkomsten van de Ronde Tafel Conferentie werden opgezegd. De Nederlandse regering voegde mogelijk als reactie via een grondwetsherziening in 1956 Nieuw-Guinea weer toe aan het grondgebied van het Koninkrijk der Nederlanden onder de naam Nederlands Nieuw Guinea.⁷³ Wie uiteindelijk de hoofdschuldige was aan het mislukken van de Geneefse Conferentie is moeilijk aan te geven. Feit is dat vanaf dat moment een diplomatieke oplossing in de kwestie Nieuw-Guinea voorlopig onbereikbaar was.

Het is hier van belang op te merken dat in de loop van de kwestie het standpunt van de Nederlandse regering nooit erg duidelijk zou worden, los van het uitgangspunt dat men Nieuw-Guinea niet zomaar aan de Indonesiërs wilde overdragen. Officieel bleef men lang waarde hechten aan ‘het lot van de Papoea's’, maar naarmate Luns halverwege de jaren vijftig meer zijn stempel op het beleid drukte verhardde het beleid en verdwenen de argumenten enigszins naar de achtergrond. Voor het kabinet-De Quay was Nieuw-Guinea aanvankelijk zelfs geen issue van betekenis. De regering was in steeds mindere mate bereid met Indonesië te onderhandelen over de kwestie.⁷⁴ Niet in de laatste plaats omdat men van Indonesië voortdurend

een meegaande opstelling bleef verwachten, terwijl de Indonesiërs juist ongeduldiger werden. Het Nederlandse Nieuw-Guinea-beleid werd daarmee vooral een beleid van ‘niet toegeven’. De meningen over de vraag wat er dan wél met Nieuw-Guinea moest gebeuren, bleken vooral tegen het einde van het conflict nogal veranderlijk.

Pompéi 1956. Een van de eerste gesprekken van Willem Oltmans met Soekarno. Van links af: de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken Roeslan Abdoelgani, de Amerikaanse adviseur van Soekarno Joe Borkin, Soekarno en Oltmans.

Bron: KB Archief Willem Oltmans

Eindnoten:

- 24 H.J. van Mook, *Indonesië, Nederlanden de wereld* (Amsterdam 1949), 71 e.v.
- 25 Gase, *Misleiding of zelfbedrog*, 13.
- 26 Van Mook, *Indonesië*, 96.
- 27 Drooglever, *Een daad van vrije keuze*, 109.
- 28 Ibidem, 110.
- 29 Ibidem.
- 30 Röling, *Nieuw Guinea*, 17.
- 31 Zie: David Wehl, *The birth of Indonesia* (Londen 1948), p. 129 Geciteerd in Röling, 17.
- 32 Tekst in 'Ronde Tafel Conferentie, Feiten en Documenten' ('s-Gravenhage 1949), 94. Geciteerd in: Röling, 18.
- 33 Röling, 18.
- 34 Drooglever, 111.
- 35 Geciteerd in: ibidem, 112.
- 36 Gase, 22.
- 37 Drooglever, 113.
- 38 Zie over de Politie Acties bijvoorbeeld Gase, 24-35 en Röling, 26-34. Zie over de Ronde Tafel Conferentie bijvoorbeeld Drooglever, 159-166 en Lijphart, *The trauma of decolonization*, 114-124.
- 39 Harmen Meek, *Nieuw-Guinea als utopie. Nederlandse kolonisatieplannen 1920-1940* (Utrecht 2007, ongepubliceerde scriptie), 11.
- 40 Meek, *Nieuw-Guinea als utopie*, 10-11.
- 41 Lijphart, 70.
- 42 Hans Meijer, 'Het uitverkoren land: de lotgevallen van de Indo Europese kolonisten op Nieuw-Guinea (1949-1962)', *Tijdschrift voor geschiedenis* 112 (1999) 353-384, aldaar 356.
- 43 Ibidem.
- 44 Meek, 9, 30.

- 45 Gase, 119.
- 46 Meijer, 'Het uitverkoren land', 383-4.
- 47 Lambert Giebels, *Soekarno: president 1950-1970* (Amsterdam 2001), 79.
- 48 Hatta in een brief aan dr. A.C. Groeneveldt op 5 januari 1961, geciteerd in: Gase, 36.
- 49 Gase, 37. Vgl. W. Drees, *Zestig jaar levenservaring* (Amsterdam 1962), 257-58.
- 50 J.G. Kikkert, *De wereld volgens Luns* (1992), 73.
- 51 Drees, *Zestig jaar levenservaring*, 266.
- 52 Luns geciteerd in Gase, 41.
- 53 Kikkert, *De wereld volgens Luns*, 75-76.
- 54 Gase, 42.
- 55 Giebels, *Soekarno*, 85.
- 56 Ibidem, 87.
- 57 Elisabeth van Blankenstein, *Dr. M. van Blankenstein. Een Nederlands dagbladdiplomaat 1880-1964* (Leiden 1999), 299.
- 58 Giebels, 87.
- 59 Ibidem, 88.
- 60 Kikkert, 82.
- 61 Het agendapunt luidde: 'Bespreking van het Indonesische voorstel tot vervanging van de bestaande financieel-economische overeenkomst door een of meer nieuwe overeenkomsten en de methoden, welke daartoe zouden kunnen leiden.' Zie Duynstee, *Nieuw-Guinea als schakel*, 229.
- 62 Vgl. Gase, 48 en Duynstee, 233.
- 63 Michiel van der Plas, *Luns: 'ik herinner mij...'. Vrijmoedige herinneringen van Mr. J.M.A.H. Luns zoals verteld aan Michiel van der Plas* (Leiden 1971), 92.
- 64 In zijn boek uit 1971 herinnert Luns zich dit verhaal overigens net iets anders dan in een interview met Ronald Gase in 1984, maar het komt ongeveer op hetzelfde neer. Vgl. Van der Plas, *Luns*, 94 en Gase, 47.
- 65 Luns geciteerd in Gase, 47.
- 66 Anak Agung in *Vrij Nederland* 18 mei 1985, 12.
- 67 Giebels, 115.
- 68 Jelle Zijlstra, *Per slot van rekening. Memoires* (Amsterdam 1992), 154.
- 69 Volgens het statuut van de Nederlands-Indonesische Unie diende zowel de Nederlandse als de Indonesische regering een Hoge Commissaris in elkaars hoofdstad te plaatsen.
- 70 Ibidem, 153.
- 71 Jelle Zijlstra in *Vrij Nederland* 4 januari 1986, 8.
- 72 Duynstee, 234.
- 73 Gase, 49.
- 74 Brouwer, 'De Nieuw-Guineakwestie', 164.

1. Oltmans en Soekarno

Alle wegen leiden naar Rome

In de vroege jaren vijftig hield Willem Oltmans zich nog niet erg met de kwestie Nieuw-Guinea bezig. Wel had hij van jongs af aan een bijzondere belangstelling voor Indonesië. Mede onder aanmoediging van zijn ouders verdiepte hij zich in zijn jeugd al in het oude Indië. Een groot deel van zijn familie kwam er namelijk vandaan. Zijn grootouders van moeders kant hadden op Java kinineplantages gehad en ontwikkelden het eerste zuivere, witte kininetablet, het medicijn tegen malaria. Mede daardoor stond de familie Oltmans er financieel goed voor en groeide Willem, geboren in 1925, op in een rijke, ietwat statige omgeving.⁷⁵

Tijdens zijn opleiding op Nijenrode in de jaren 1946-48 ontmoette Oltmans Henk Hofland, die later een bekende Nederlandse journalist zou worden. Ze werden goede vrienden. Hofland spoorde Oltmans aan de journalistiek in te gaan en hielp hem in augustus 1953 zelfs aan zijn eerste baan door hem aan te bevelen bij het *Algemeen Handelsblad*. Het werk bij dit blad viel Oltmans echter nogal tegen: hij zat veel achter zijn bureau, maar kreeg daar niet veel te doen. Op sommige dagen werkte hij meer dan de helft van de tijd aan zijn dagboek (toen al een groots opgezet project), wat hem het nodige commentaar van zijn collega's opleverde. Oltmans zou het uiteindelijk niet lang uithouden bij het *Algemeen Handelsblad*, waar hij na precies een jaar weer vertrok. Na een korte tussenstop bij United Press, vertrok Oltmans begin 1956 naar Italië, onder andere om een hoop gedoe in zijn privéleven te ontlopen.

In Rome hoopte Oltmans met regelmaat artikelen te kunnen leveren voor *De Telegraaf*, waarmee hij op advies van een vriend contact had gelegd. Hoewel hij op dat moment geen vaste correspondent was met een grote hoeveelheid opdrachten, kon hij nu voor het eerst dicht op het nieuws zitten, zoals hij dat graag wilde. In zijn werkhouding speelde het advies van zijn vader, dat je in je leven altijd ‘de sleutel, die alle deuren opent’ bij je dient te hebben, een grote rol. Diens boodschap aan zijn zoon was, zo heeft Oltmans onthouden: ‘Laat je door niemand en niets afschrikken; ga linea recta op je doel af; welke de hindernissen die op je weg zullen liggen, ook mogen zijn.’⁷⁶ Hij zou dit advies ter harte nemen, vermoedelijk meer dan zijn vader destijds had voorzien.

Terugkijkend op zijn periode in Italië schrijft Oltmans in zijn memoires over het bezoek van Soekarno aan Rome in 1956:

‘Het was natuurlijk absurd, dat hij [Soekarno] naar West-Europa zou reizen en niet als eerste regeringsstad 's-Gravenhage zou aandoen, maar Rome en Bonn. Nederland had psychologisch nog nimmer verwerkt, dat de strijd tegen Sukarno was verloren [...] de president van Indonesië werd [...] nog altijd [...] voorgesteld als een rabiate belanda-hater.’⁷⁷

Overigens ziet Oltmans in deze passage over het hoofd dat Soekarno zelf op dat moment vermoedelijk helemaal niet geïnteresseerd was in een staatsbezoek aan Nederland, aangezien hij steeds beweerde dat hij naar Nederland wilde komen *nadat* de kwestie Nieuw-Guinea was opgelost. Oltmans geeft toe dat hij destijds onder invloed van zijn familie zelf ook dacht dat Soekarno ‘niet bepaald tot de vrienden van Nederland kon behoren’. Desondanks vond hij het als journalist zijn taak om verslag te doen van dit bezoek.⁷⁸

Waarschijnlijk was Oltmans vóór zijn ontmoeting met Soekarno reeds een voorstander van de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië, maar dat is niet zeker. Enerzijds leek hij de ‘kolonialistische’ houding van Nederland niet te kunnen waarderen, maar an-

derzijds geeft hij in een gesprek met de Indonesische ambassadeur in Rome, Soetan M. Rasjid, aan dat hij Soekarno niet wilde spreken 'uit sympathieke overwegingen [...] want ik heb mijn bedenkingen over wat er in Indië is gebeurd'. Hij wilde zijn lezers vooral informeren over Soekarno, met wie Nederland immers in een politiek geschil was verwickeld.⁷⁹ Oltmans was dan ook hoogst verbaasd toen bleek dat hij de enige Nederlandse journalist was die interesse had in een gesprek met de Indonesische president of diens bezoek aan Rome in het algemeen. Collega journalist A.H. Luijdjens van het *Algemeen Handelsblad* zei hem zelfs letterlijk: 'Er is immers geen sprake van, dat wij een letter zullen schrijven over dit bezoek en zeker zullen we alle officiële recepties van Sukarno boycotten.'⁸⁰ Inderdaad zou geen enkele Nederlandse krant verslag doen van Soekarno's bezoek aan Italië. Ook de Nederlandse regering beschouwde het bezoek als een vijandige daad.

Op 7 juni 1956 kreeg Oltmans de bevestiging dat een gesprek met Soekarno mogelijk was. Hij telegrafeerde dit bericht meteen naar J.J.F. Stokvis, hoofdredacteur van *De Telegraaf*. In de namiddag van diezelfde dag ontving hij al een antwoordtelegram. Daarin stond: 'DONT ASK SUKARNO INTERVIEW FOR TELEGRAAF, STOKVIS.'⁸¹ Oltmans was met stomheid geslagen. Hij voelde zich door Stokvis belemmerd in zijn journalistieke werk, maar trok zich niets aan van het telegram, ging in gesprek met Soekarno en probeerde zijn verslag daarvan via een andere weg te publiceren. Dat lukte uiteindelijk via het Franse persbureau Agence France Presse.

Een serie ontmoetingen

Oltmans' allereerste ontmoeting met Soekarno vond plaats in de tuin van de Indonesische ambassade in Rome, waar hij op 12 juni een tuinfeest bijwoonde. Ambassadeur Rasjid stelde Oltmans aan Soekarno voor. De laatste vroeg: 'Bent u Nederlander?' Oltmans was overrompeld door het feit dat Soekarno gewoon Nederlands sprak en antwoordde in het Engels. Vervolgens nodigde Soekarno hem uit de volgende dag mee te gaan naar Pompeï. Daar zou hij de

Indonesische president langer te spreken krijgen.⁸²

In Pompeï maakte Oltmans twee dagen later foto's van het Indonesische gezelschap dat door de ruïnes aan de voet van de Vesuvius liep. Soekarno wenkte hem en er ontwikkelde zich een gesprek:

Oltmans begon in het Engels: *'Well, your Excellency, I only wanted to express to you that Indonesia still has many kontjoh⁸³ in Holland'*

Soekarno schakelde meteen over op Nederlands: 'U kent dat woord.'

'Ja excellentie, ik wou, dat ik wist wat we konden doen.'

'Ik heb gezegd, dat als Irian is geregeld er geen problemen meer zijn.'

Roeslan Abdoelgani, minister van Buitenlandse Zaken, mengde zich in het gesprek: 'Ik ga nog verder: als Irian wordt geregeld, gaat de president een staatsiebezoek aan Nederland brengen.'

Soekarno: 'Dat is juist.'⁸⁴

Soekarno doet hier een belangrijke uitspraak over Nieuw-Guinea, die hij tegenover Oltmans nog veelvuldig zou herhalen en die uitdrukkelijk ingaat tegen de visie van Luns zoals de laatste die verwoordde in zijn herinneringen: 'Vervolgens zou ik erop willen wijzen dat, indien er geen Nieuw-Guinea-zaak had bestaan, er door Soekarno andere, even grote moeilijkheden zouden zijn geschapen.'⁸⁵ Na de beëindiging van de kwestie in 1962 zou de verhouding tussen Nederland en Indonesië inderdaad snel worden hersteld, zoals Soekarno had beloofd.

Oltmans reisde de daaropvolgende vijf dagen met het Indonesische gezelschap mee door Italië. Volgens de eerder geciteerde Soekarno-biograaf Giebels was het 'tekenend voor Soekarno's kwistige manier van reizen dat Oltmans zich meteen op staatskosten bij het gezelschap kon aansluiten'.⁸⁶ Tijdens deze reis sprak Oltmans nog een aantal malen met de Indonesische president. Soekarno deed daarbij een opvallende uitspraak over de Greet Hofmans-affaire, die opnieuw impliceerde dat hij Nederland in principe niet kwaad

gezind was: ‘We mogen dan een geschil met jullie hebben over Irian, maar we respecteren jullie Koningin ten zeerste. Ik vind het een pijnlijke zaak en afschuwelijke publiciteit.’⁸⁷ Oltmans was positief verrast door Soekarno's inzichten. Hij vond het ‘*sensational*’ dat hij de Indonesische president beter leerde kennen en vaak met hem praatte.⁸⁸

Ook in Duitsland reisde Oltmans met het gezelschap van Soekarno mee, hoewel hij dit keer geen officiële uitnodiging had. Af en toe ging hij daarvoor op inventieve wijze te werk:

‘Ik [was] bij het inspecteren van de erewacht op een zorgvuldig afgezet perron, met fotocamera's om mijn nek, dicht achter Sukarno blijven lopen. Een Indonesische collega had mij er op geattendeerd, dat de Amerikaanse adviseur van Sukarno Joe Borkin naar Washington was afgereisd, zodat zijn couchette dus leeg zou blijven. Ik reisde in Borkins slaappleats mee.’⁸⁹

Eenmaal aan boord, maakten de Indonesiërs daar nauwelijks een probleem van, zelfs toen de West-Duitse staatspolitie in de gaten kreeg dat er iemand in de trein aanwezig was die er niet behoorde te zijn.

Oltmans hield aan zijn gesprekken met Soekarno en de reizen met het presidentiële gezelschap door Italië en Duitsland een positief gevoel over. In *Elseviers Weekblad* had hij in twee reportages op 23 en 30 juni 1956 op de valreep toch nog in Nederland verslag kunnen doen van zijn ervaringen. Hij schreef onder meer dat Soekarno iemand was die ‘het Indonesisch-Nederlandse geschil zeer gematigd en rustig benadert’. Ook schreef hij: ‘Ik geloof stellig, dat de woorden, welke Sukarno te Pompeï tegen mij sprak, gemeend en oprecht waren.’⁹⁰

Oltmans herinnert zich in zijn memoires dat zijn waardering voor de persoon Soekarno ‘niet haalbaar, en taboe’ was. Zijn eigen familie had er grote moeite mee.⁹¹ Op zijn artikelen, die op zichzelf niet overdreven schreeuwerig of pro-Indonesisch overkomen, kwam veel reactie. Wellicht typerend voor de houding van veel Ne-

derlanders ten aanzien van Soekarno was de reactie van ene heer A. van Gorem-Heken, die in een briefje aan Oltmans zei dat ‘U nog wel iets kunt leren van andere volken van de voormalige archipel, wat betreft hun oordeel over Javanen. Zij kennen een spreekwoord: “een dode javaan liegt niet”.’⁹² Tussen de veelal negatieve geluiden klonk hier en daar ook een positieve noot, onder meer van ene A.W. van Ooijen, die zei van 1904 tot 1938 in Nederlands-Indië te hebben gewoond en gewerkt. Hij schreef: ‘En inzake de overdracht wil ik zeggen, dat ik persoonlijk het zeer verstandig zou vinden als de Nederlandse regering op de kortst mogelijke termijn daartoe zou besluiten en dat ik die overdracht zeer zou toejuichen.’⁹³

Oltmans werd aanvankelijk beïnvloed door het beeld van Soekarno zoals dat in de Nederlandse pers werd geschetst. Daarin werd de Indonesische president vaak afgeschilderd als een collaborateur met de Japanners die de Nederlanders haatte en was hij de symbolisering van alles wat slecht was aan Indonesië.⁹⁴ Terugkijkend op zijn eerste reeks ontmoetingen met Soekarno zei Oltmans: ‘Voor mijzelf was Sukarno een ander mens geworden. Zelfs een mens totaal tegengesteld aan het beeld, zoals ik mij dat door de jaren heen over hem had gevormd. Hij was voor mij geen vijand meer.’⁹⁵ Sterker nog, Oltmans zou Soekarno in toenemende mate gaan zien als een vriend. Hij was eerder al van mening dat de Nederlandse regering het verlies van Nederlands-Indië niet had kunnen accepteren. Zijn ontmoetingen met Soekarno sterkten hem in die opvatting. Bovendien begon bij Oltmans nu het idee te groeien dat hij de Indonesische kant van de kwestie Nieuw-Guinea in Nederland onder de aandacht moest brengen, want in Nederland bestond van Soekarno slechts een zeer vertekend, negatief beeld. Zijn artikelen in *Elseviers Weekblad* waren daartoe een eerste bescheiden poging.

Oltmans' privéleven: de zaak Roëll-Van Haagen-Westerman

Bij terugkomst in Nederland wachtte Oltmans een koude douche. In een gesprek met Stokvis zei deze tegen Oltmans: ‘Ik ken u eigenlijk niet, maar eerlijk gezegd geloof ik, dat u een rare snippenschieter

bent.’ Ook Oltmans privéleven komt in het gesprek naar voren als Stokvis zegt het jammer te vinden ‘dat uw schoonvader zo tegen u ageert’. Dezelfde dag bleek dat hoofdredacteur Wouter de Keizer van *Elseviers Weekblad* Oltmans niet meer wenste te ontvangen, onder meer vanwege de reeks negatieve reacties op zijn artikelen, maar ook ‘als gevolg van “informaties” over mijn persoon, die van verscheiden kanten waren binnen gekomen.’⁹⁶ Het is hier van belang een en ander toe lichten over Oltmans' persoonlijke situatie op dat moment, omdat het bepaald niet de laatste keer zou zijn dat Oltmans' zakenrelaties werden bemoeilijkt of zelfs beëindigd vanwege wat er over zijn privéleven bekend was.

In zijn periode op Nijenrode had Oltmans veel mensen leren kennen, onder wie ook de tweeling Inez en Charles Roëll. Omdat hij de twee halverwege 1950 uit het oog was verloren, besloot hij hun moeder een brief te schrijven om te vragen hoe het ze verging. Een cruciale beslissing die, in zijn eigen woorden, ‘tot rampen zou leiden’. In mei 1950, niet lang nadat Oltmans haar had geschreven, kreeg hij van Etty Roëll, de moeder van Charles en Inez, het verzoek om haar dochter in Zwitserland op te zoeken, haar te helpen de kracht te vinden haar relatie met de Zwitser François Gonet te verbreken en haar terug naar Nederland te halen, omdat zij hoogst ongelukkig was in Zwitserland. Etty Roëll beweerde zelfs dat haar dochter in gevaar was. Oltmans was wel gecharmeerd van Inez. Hij had haar al een tijd niet gezien, maar herinnerde zich haar als een ‘absolute schoonheid’, en besloot haar in eerste instantie te schrijven. Op 7 juli reisde Oltmans op kosten van moeder Roëll naar Lausanne en beleefden hij en Inez samen een aantal romantische dagen. Inez besloot een streep onder haar relatie met Gonet te zetten. Oltmans zou daarbij een soort bemiddelende rol spelen, waarbij hij in juli een aantal keren op en neer naar Lausanne reisde. Onder stevige druk van moeder Roëll kwam rond 1 augustus uiteindelijk Inez' broer Charles haar ‘ophalen’. Oltmans bevond zich op dat moment in een hotel in de buurt. Terwijl Inez en Charles aan het inpakken waren, keerde Gonet onverwacht terug naar huis. Hij zag wat er aan de hand was, pakte zijn revolver, richtte op Charles en schoot hem neer.⁹⁷

Dit was slechts het begin van een langlopende reeks affaires. Charles overleefde het incident, Gonet belandde in de cel, maar Inez zou de relatie met hem uiteindelijk toch niet verbreken. Oltmans en Inez hielden er sindsdien een intieme, maar wispelturige vriendschap op na. Moeder Etty Roëll liet steeds duidelijker merken dat zij graag zou zien dat haar dochter uiteindelijk met Oltmans zou trouwen. Intussen had Oltmans ook ene Albert Hilverdink ontmoet, een jongen van Indonesische afkomst. Oltmans voelde zich tot hem aangetrokken en er ontstond een zeer intieme vriendschap.⁹⁸ In de daarop volgende maanden voelde de inmiddels 26-jarige Oltmans zich 'totaal als rondwarend in een niemandsland'. De vriendschap met Inez ontwikkelde zich niet tot een relatie, mede door de veranderlijkheid van Inez, maar ook omdat Oltmans niet lichamelijk wilde worden zolang de relatie niet 'echt' voelde. Moeder Roëll zag de oorzaak daarvan in Oltmans' relatie met 'Bertie' Hilverdink, waarvan zij door het nodige 'spionagewerk' volledig op de hoogte bleek te zijn. Heftige scènes tussen Etty Roëll en Oltmans werden gevolgd door lijm- en paaipogingen van haar kant, waarbij ze hem zelfs een keer een Steinway-vleugel cadeau deed.⁹⁹

Oltmans was het gedoe zat en verbrak in januari 1951 voorlopig het contact met moeder en dochter Roëll, maar daar zou het niet bij blijven. Steeds weer doken de twee op in Oltmans' leven, waarbij het onduidelijk blijft in hoeverre Oltmans hiervan zelf de oorzaak was. Feit is dat de Roëlls in 1954 nog precies op de hoogte waren van Oltmans' doen en laten. Er ontwikkelde zich in die tijd een vriendschap tussen Oltmans en John van Haagen, een marinier van Indonesische afkomst. Diens vader was absoluut niet blij met dit contact. Hij probeerde via zijn zoon John en samen met Etty Roëll Oltmans te laten arresteren wegens handtastelijkheid. John verklaarde daarover tegen Oltmans, nadat die reeds door rechercheurs was bezocht:

'Mevrouw Roëll beloofde me, dat wanneer ik met Greet [zijn vriendin] zou trouwen ik alles van haar zou krijgen wat ik maar wilde. Maar dan moest ik wel zoveel mogelijk bezwarende verklaringen

tegenover de politie over jou [Oltmans] afleggen (...) De bedoeling van Roëll was om jou de gevangenis in te werken.¹⁰⁰

In maart 1955 zou Etty Roëll daarbovenop nog een rechtszaak tegen Oltmans aanspannen omdat hij haar ‘voor vele duizenden guldens zou hebben opgelicht met reizen naar Zwitserland enzovoort’. De reizen dus, die Oltmans op verzoek van diezelfde mevrouw Roëll had gemaakt.¹⁰¹

Ook halverwege 1955, toen Oltmans inmiddels een relatie had met Frieda Westerman, met wie hij zelfs drie jaar getrouwd zou zijn, dook de naam Roëll weer op. ‘Roddels’ over Oltmans bereikten eerst Frieda, die erdoor ontdaan was. Later bleek ook vader Westerman, een steenrijke oliemagnaat, via de advocaat van mevrouw Roëll, mr. Heldring, volledig op de hoogte te zijn gebracht over Oltmans' twijfelachtige reputatie. Zo was Oltmans ‘gebrouilleerd met zijn ouders’, had hij ‘mevrouw Roëll geld afgeperst’ en zou hij ‘een homoseksuele verhouding met John van Haagen’ hebben gehad.¹⁰² Oorspronkelijk wilde Westerman dat zijn aanstaande schoonzoon met hem in zaken zou gaan. Oltmans was daar toen niet op ingegaan. Die afwijzing en deze nieuwe informatie maakten vader Westerman woest. Vooral zijn dochter moest het ontgelden omdat zij zich inliet met een figuur als Oltmans. Mede vanwege deze berichten wenste Frieda's familie niet langer contact met haar te hebben zolang zij met Oltmans omging.¹⁰³

Het merkwaardige aan de zaak is dat Oltmans Etty Roëll ondanks al deze affaires af en toe nog gewoon opbelde, waarbij hij steeds opnieuw oprecht verrast en teleurgesteld leek over haar gedrag. Het is moeilijk te achterhalen of Oltmans sommige zaken wellicht overdreven spectaculair heeft weergegeven. Ik maakte in de inleiding duidelijk dat Oltmans streefde naar volledige eerlijkheid en openheid over zijn leven. Het is moeilijk te begrijpen dat hij zich ondanks dit soort kwesties zo lang met iemand als Etty Roëll heeft ingelaten. Bovendien is hij in zijn commentaar achteraf niet erg kritisch wat betreft zijn eigen zoektocht naar zijn identiteit en bijbehorende experimenten, die er ongetwijfeld aan hebben bijge-

dragen dat er onduidelijkheid bestond over bijvoorbeeld zijn seksuele geaardheid. Het voert te ver om Oltmans zelf als verantwoordelijke aan te wijzen voor het ontstaan van deze wonderlijke affaires, maar hij lijkt zich niet altijd bewust te zijn geweest van wat zijn vriendschappen en zijn extreme openheid daarover, bijvoorbeeld tegenover mensen als Etty Roëll, voor gevolgen konden hebben.

Wel is het na kennis te hebben genomen van deze episode uit Oltmans' leven, begrijpelijk dat hij vanwege de zaak Roëll-Van Haagen-Westerman in zijn latere leven met regelmaat het idee had dat er tegen hem werd samengespannen. Informatie over Oltmans' privéleven, die vaak verwijst naar bovenstaande affaires, zou steeds op allerlei onverwachte momenten opduiken, zo bleek al in 1956. Ellen Pasman, een van de advocaten die Oltmans ondersteunden in zijn proces tegen de staat en daar later verslag van deed, wijst er bijvoorbeeld op dat er al vroeg op politiek niveau over Oltmans werd geschreven. H.N. Boon, de Nederlandse ambassadeur in Rome, waarschuwde minister Luns in een brief op 11 juli 1956 voor Oltmans. Boon noemt Oltmans 'impulsief' en 'niet correct in de weergave van uitspraken van anderen'. Bovendien moest men oppassen met Oltmans, want

'bij een eerste kennismaking, althans met oudere en hoger geplaatste personen, is zijn nette voorkomen en quasi bescheiden optreden soms misleidend. Zonder falen blijkt spoedig daarna dat hij een persoon is tegenover wie grote voorzichtigheid in acht genomen moet worden.'¹⁰⁴

Het toeval wilde dat Boon bevriend was met de moeder van Frieda Westerman.

Contacten in Indonesië

In de tweede helft van 1956 wilde Oltmans Soekarno achterna reizen naar Iran en de Sovjet-Unie. Via de vicepresident van de KLM, Emile van Konijnenburg, die enthousiast was over Oltmans' artikelen voor *Elseviers Weekblad* en bevriend was met Soekarno, kreeg

Oltmans een retourticket naar Teheran. Een gesprek daar leverde weinig op. De reis naar de Sovjet-Unie zou op advies van een medewerker van Soekarno niet doorgaan omdat het volgens hem op de Russen een verkeerde indruk zou maken wanneer ‘nu juist een Nederlands journalist in gezelschap van de Indonesische president zou reizen’.¹⁰⁵

Begin november vertrok Oltmans naar Indonesië. Het was hem op dat moment nog niet helemaal duidelijk wat hij daar wilde bereiken, maar hij hoopte op een of andere manier de beide partijen (Nederland en Indonesië) te kunnen verzoenen. Via *NRC*, *Algemeen Handelsblad*, *Hel Vaderland* en *Vrij Nederland* verwachtte Oltmans als freelance journalist af en toe artikelen te kunnen publiceren om het Nederlandse publiek te informeren over de situatie in Indonesië. In een gesprek met de Nederlandse persattaché in Indonesië, R.C. Pekelharing, kwam Oltmans erachter dat hij afgezien van Hans Martino de enige Nederlandse journalist in Indonesië was. Volgens Pekelharing had ‘de Nederlandse pers alle hoop opgegeven wat Indonesië betreft’.¹⁰⁶ Voor Oltmans' artikelen, die hij met enige regelmaat naar Nederland stuurde, bleek inderdaad maar matig interesse: nog niet de helft werd geplaatst.

Op 31 december woonde Oltmans een toespraak van Soekarno bij. Na afloop merkte Soekarno Oltmans op en vroeg hem Oudjaar op het paleis door te brengen. Oltmans schrijft hier met trots over. Soekarno bleek erg geïnteresseerd in het wel en wee van de journalist. Ze leken het goed met elkaar te kunnen vinden. Over zijn verblijf op het paleis zei Oltmans:

‘Ik was er voor mijn gevoel niet eens zozeer als journalist, maar in de eerste plaats als Nederlander. Als vertegenwoordiger van een land dat keet had met die Sukarno. De taak, en plicht, zo men wil, mij daar te presenteren als doorsnee Nederlander, die Indonesië en Indonesiërs op geen enkele manier verafschuwde.’

Al eerder bleek uit de gesprekken en ontmoetingen die Oltmans met Soekarno en een aantal andere Indonesiërs had, dat Oltmans niet de

enigszins afstandelijke en kritische houding aannam die je wellicht van een journalist kunt verwachten. Hij legde in Indonesië vooral contacten en maakte er zelfs snel en makkelijk vrienden. Zoals hij zelf zegt: ‘Ik voelde mij er onmiddellijk thuis.’¹⁰⁷

Intussen had de binnenlandredacteur van *NRC*, H.J. Roethof, Oltmans een brief gestuurd met een enthousiaste reactie op Oltmans' ‘sfeerstuk’ over straatverkopers in Indonesië. In de brief schreef Roethof:

‘Niettemin zagen wij ons genoodzaakt het polemische slot, waarin Mr. Luns nogal scherp werd aangepakt, drastisch te besnoeien. Per slot van rekening had de bewindsman op het moment, dat je deze regels neerschreef en hem ietwat uit de hoogte aanbeval zich persoonlijk nog eens van de situatie op de hoogte te stellen, nog meer rijst in Jakarta gegeten, dan jij zelf.’¹⁰⁸

En wat verder:

‘Welnu, als je dan in het begin reeds te hard van stapel zou lopen, zou je beslist je doel voorbij gaan schieten, waarmee je noch je eigen belangen, noch de belangen van de *NRC* een dienst zou bewijzen.’¹⁰⁹ Deze brief bevat een paar interessante elementen. In de eerste plaats is de algemene toon vriendelijk en bemoedigend. Oltmans krijgt positief commentaar op zijn getuigenverslag van de Indonesische samenleving, maar wel op een manier waaruit blijkt dat hij eind 1956 nog geen gevestigd journalist was. Daarnaast krijgt hij enige kritiek op de felle toon waarmee zijn artikel geschreven is. Hij zou dus wat voorzichtiger te werk moeten gaan.

Oltmans kon zich bepaald niet vinden in dit soort commentaar. Eerder had hij al van zijn vriend Henk Hofland begrepen dat diens ware mening in een artikel over Hongarije door zijn hoofdredacteur werd geschrapt ‘omdat de tijd er nog niet rijp voor was’.¹¹⁰ Oltmans wond zich hierover enorm op en stelde zichzelf de vraag: ‘Tot op welke hoogte moet een journalist, die er op uit wordt gezonden om zijn lezers van zijn krant te informeren, naar waarheid en naar wer-

kelijkheid, zijn privébelang, of de dreiging van het opzeggen van abonnementen laten prevaleren boven het landsbelang?’¹¹¹ Het antwoord lijkt duidelijk: eerlijk berichten over Indonesië en Nieuw-Guinea was volgens Oltmans in het landsbelang en dus belangrijker. Hij gaat verder: ‘In mijn “mind” begon zich een rebellie af te tekenen tegen het nog-niet-rijp-zijn-syndroom van verantwoordelijke journalisten in de vrije vaderlandse pers.’¹¹² Deze rebellie zou Oltmans begin 1957 snel omzetten in actie.

Dit door Soekarno zelf gesigeneerde portret heeft bij Oltmans tot aan zijn dood in de huiskamer gestaan. Hij hechtte veel waarde aan zijn vriendschap met de Indonesische president.
Bron: KB Archief Willem Oltmans

Eindnoten:

- 75 Oltmans, *Memoires 1925-1953*, 14-15.
- 76 Ibidem, 27.
- 77 Oltmans, *Memoires 1953-1957* (Baarn 1986), 136-7.
- 78 Ibidem.
- 79 Ibidem, 138.
- 80 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 137.
- 81 Koninklijke Bibliotheek (KB) Den Haag, dagboek Willem Oltmans [hierna W.O.], inv. nr. 1956 VII 7 juni.
- 82 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 143-4.
- 83 Indonesisch voor 'vrienden'.
- 84 KB dagboek W.O. inv. nr. 1956 VIII 14 juni.
- 85 Van der Plas, 101.

- 86 Giebels, 128.
- 87 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 147.
- 88 KB dagboek W.O. inv. nr. 1956 VIII 17 juni.
- 89 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 149.
- 90 *Elseviers Weekblad*, 23 en 30 juni 1956.
- 91 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 151.
- 92 KB dagboek W.O. inv. nr. 1956 X 29 juni.
- 93 Ibidem, 2 oktober.
- 94 Zie bijvoorbeeld Lijphart, 129-130.
- 95 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 151.
- 96 Ibidem, 152.
- 97 Oltmans, *Memoires 1925-1953*, 141 en 192-99.
- 98 Ongeveer vanaf dit jaar zou Oltmans steeds vaker het gezelschap van mannen verkiezen boven dat van vrouwen. Desondanks was zijn ideaal nog lange tijd dat hij uiteindelijk met een lieve vrouw zou trouwen. Oltmans sprak zelf in die tijd niet van homoseksuele gevoelens of homoseksualiteit. Heeft zich lange tijd op verschillende manieren tot beide geslachten aangetrokken gevoeld.
- 99 Oltmans, *Memoires 1925-1953*, 201, 203, 205-9.
- 100 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 25, 56-7.
- 101 Ibidem, 71.
- 102 Ibidem, 79, 84.
- 103 Inderdaad zou Frieda's familie het contact pas herstellen na haar scheiding van Oltmans in 1960.
- 104 Pasman, *Oud zeer*, 37.
- 105 Oltmans, *Memoires 1953-57*, 162, 163.
- 106 Ibidem, 192.
- 107 Ibidem, 197.
- 108 KB dagboek W.O. inv. nr. 1957 I, brief gedateerd op 21 december 1956.
- 109 Ibidem.
- 110 Hofland in een brief aan Oltmans, zie Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 201.
- 111 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 203.
- 112 Ibidem.

2. Adres aan de Staten-Generaal

Groep-Rijkens

Begin 1957 bezon Oltmans zich op een manier om vanuit Indonesië de Nederlandse parlementariërs en de publieke opinie te bereiken en te overtuigen met andere inzichten inzake de kwestie Nieuw-Guinea. Hij wilde daarbij ‘de geluiden, die andere Nederlanders, diplomaten en zakenlieden, niet bij het publiek in het vaderland konden overbrengen op zo effectief mogelijk[e] wijze bekendheid geven’.¹¹³ Via Emile van Konijnenburg had hij inmiddels contact met de groep-Rijkens. Dit was een informele groep van voornamelijk Nederlandse industriëlen en zakenlieden onder leiding van Unilever-topman Paul Rijkens. De groep had geen officiële organisatie en sprak dan ook niet namens het gehele Nederlandse bedrijfsleven. ‘Het was,’ aldus Rijkens, ‘een wisselend gezelschap’ waarvan de leden elkaar vooral vonden vanwege ‘hun standpunt, dat afweek van dat van de regering’.¹¹⁴ De groep probeerde te bemiddelen in de kwestie door via informele gesprekken met hooggeplaatste Indonesiërs de officiële onderhandelingen tussen Nederland en Indonesië weer op gang te brengen. De groep was, net als Oltmans, voor de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië, omdat in hun ogen alleen daardoor de (economische) betrekkingen tussen Nederland en Indonesië konden worden hersteld. Van Konijnenburg was samen met Rijkens de belangrijkste vertegenwoordiger van deze groep. Rijkens was tevens bevriend met prins Bernhard. Zij kenden elkaar onder meer door de Bilderbergconferenties.¹¹⁵ Via de contacten van deze groep probeerde Oltmans informatie in te winnen bij

Nederlandse zakenlieden in Indonesië.

Intussen had Oltmans op 21 januari 1957 een artikel gepubliceerd in de *Indonesian Observer* waarin hij onder meer schreef dat Nieuw-Guinea eigenlijk meteen aan Indonesië had moeten worden overgedragen.¹¹⁶ Persattaché Pekelharing was niet blij met het artikel. Hij vond Oltmans' stelling 'brutaal'. Bovendien leek het hem verstandiger nu niet over Nieuw-Guinea te schrijven. Oltmans vernam daarnaast van Piet van Bel¹¹⁷ dat Hans Martino, de enige andere Nederlandse journalist in Indonesië, van mening was dat Oltmans weliswaar lef had, maar niet wist waarover hij sprak.¹¹⁸ Het is opvallend hoe vaak er op Oltmans en zijn artikelen werd gereageerd met ofwel de strekking dat hij te weinig ervaring of kennis van zaken had, ofwel dat hij te stellig dan wel te fel schreef, hetgeen het belang van de krant, de regering of Oltmans zelf in gevaar zou brengen. Het is niet uitgesloten dat dit soort reacties voor een deel te wijten was aan Oltmans' stijl, maar het blijft merkwaardig dat er vooral door Nederlanders zelden inhoudelijk op zijn standpunten werd gereageerd.

Adres aan de Staten-Generaal

In deze periode leerde Oltmans de Nederlandse gasthoogleraar constitutioneel recht aan de Universitas Indonesia in Jakarta Pieter Drost kennen, die net als Oltmans voor de overdracht van Nieuw-Guinea was. Ze spraken avondenlang over een methode om het parlement en de publieke opinie in Nederland doeltreffend te bereiken. Tijdens een van de gesprekken kwam de mogelijkheid van een Adres aan de Staten-Generaal ter sprake. Oltmans had van het bestaan van deze mogelijkheid gehoord via Pekelharing. Drost reageerde enthousiast op dit idee. Hij zou de tekst schrijven. Oltmans en Drost probeerden vervolgens het Adres aan zoveel mogelijk vooraanstaande Nederlanders in Indonesië voor te leggen in de hoop dat ze het mede zouden ondertekenen. Oltmans zei daarover: 'Soms zegde men ons een handtekening toe, die later, na onderling overleg in de roddelende en aarzelende Nederlandse gemeenschap dan weer werd teruggetrokken. Iedereen, de moedigen niet te na

gesproken, scheen in zijn broek te doen voor mogelijke reacties uit Nederland.’ Uiteindelijk zetten niet meer dan achttien Nederlanders hun handtekening onder de tekst, mede doordat toezeggingen van een aantal functionarissen van verschillende Nederlandse bedrijven op het laatste moment door hun superieuren nog werden teruggetrokken.¹¹⁹ De meeste handtekeningen kwamen dan ook niet uit het bedrijfsleven, maar van Nederlandse academici werkzaam in Jakarta.¹²⁰

Op 28 januari 1957 werd na de verzending aan de Staten-Generaal de volledige tekst van het Adres gepubliceerd in *De Nieuwsgier*, een Nederlandstalige krant die in Indonesië werd uitgegeven. Ernaast werd een oproep geplaatst aan Nederlanders in Indonesië die zich met de inhoud van de tekst konden verenigen, om hun steun te betuigen. De slotalinea van het Adres luidt (de toon is hier iets feller dan in de rest van de tekst):

‘In verband met het bovenstaande hebben ondergetekenden de eer de Leden van de Staten-Generaal eerbiedig te verzoeken wel ten spoedigste te overwegen of het Nederlandse belang niet gebiedend eist, dat de Nederlandse Regering haar afwijzende en onbuigzame houding wijzigt en zich alsnog bereid verklaart met de Indonesische regering van gedachten te wisselen teneinde “door vredelievende en redelijke middelen” te geraken tot een definitieve vaststelling van de staatkundige status van Nieuw-Guinea in een geest van verdraagzaamheid, welwillendheid, bereidheid en vertrouwen.’¹²¹

De toon van het Adres is scherp kritisch, maar niet onredelijk. De auteurs wijzen op de moeilijk houdbare internationale positie van Nederland, de belangen van Indonesië en het Nederlandse zakenleven en doen daarnaast een verzoek tot vergevingsgezindheid, zowel van Nederlandse als Indonesische kant. Een overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië komt niet ter sprake. De nadruk ligt op het verzoek tot heroverweging van het Nederlandse standpunt.

Ondanks het relatief gematigde Adres was Oltmans zich ervan bewust dat zijn actie met Drost gewaagd was. In zijn boek *De ver-*

radars (1968), dat leest als een lange tirade tegen de Nederlandse staat, schrijft Oltmans zelfs: ‘Als het dan niet mogelijk is langs bestaande kanalen de verziekte vooroordelen en misvattingen van een kritieke situatie te doorbreken, dan maar via een fikse rel.’¹²² Een dag voor de publicatie zou Oltmans Soekarno voor het eerst bij een massabijeenkomst in Bandung in actie zien. Hij was onder de indruk van de sprekende Soekarno, die in een soort trance leek te verkeren. Soekarno trok fel van leer tegen het Nederlandse imperialisme, waardoor de sfeer in de massa sterk anti-Nederlands werd, met enige benauwde momenten voor Oltmans zelf tot gevolg. Op de terugweg uit Bandung, veilig in de auto, overhandigde Oltmans Soekarno een exemplaar van het Adres. Soekarno las de tekst en zei daarna: ‘Wim, je hebt je land een belangrijke dienst bewezen. Maar ik vrees, dat ze je in Den Haag niet zullen begrijpen.’¹²³ Soekarno's opmerking zou een understatement blijken.

Reacties

Op het ministerie van Buitenlandse Zaken sloeg het Adres in als een bom. Minister Luns vatte het op als een ondermijning van het Nederlandse Nieuw-Guinea-beleid en zocht onmiddellijk naar een schuldige. Ellen Pasman, die zich zoals gezegd in de jaren negentig intensief heeft beziggehouden met de wijze waarop Oltmans vanaf 1956 door de staat werd tegengewerkt, legt uit dat vanaf dat moment ‘alle aandacht op Oltmans [werd] geconcentreerd, die immers het initiatief had genomen om het kanaal naar de Staten-Generaal te vinden’. Het was voor het eerst dat het Nederlandse parlement op een dergelijke manier direct werd aangesproken. Over Oltmans zouden in opdracht van Luns de daaropvolgende jaren vele berichten en instructies circuleren op onder meer de Nederlandse ambassade en permanente vertegenwoordig in Jakarta, Washington en New York. Hij werd daarin afgeschilderd als ‘onbetrouwbaar’, als iemand die ‘de Indonesische zaak verkocht en verknocht was aan Soekarno’, en als een mislukte journalist aan wie waar mogelijk de toegang moest worden geweigerd. In Washington onderschreef ambassadeur J.H. Van Roijen de lijn van Luns volledig en zag persoon-

lijk toe op de vergaring en verspreiding van informatie over Oltmans.¹²⁴ Het waren dit soort berichten die in Oltmans' proces tegen de staat als belangrijke voorbeelden werden gebruikt om aan te tonen dat hij wel degelijk was tegenwerkt.

Oltmans had het bestaan van waarschuwingen en instructies aangaande zijn persoon al jaren vermoed. In 1991 zouden zijn vermoedens worden bevestigd toen hij via een beroep op de Wet Openbaarheid Bestuur alle belastende documenten in zijn bezit kreeg - naar eigen zeggen via tussenkomst van koningin Beatrix, met wie hij een 'speciale band' had, omdat zij net als Oltmans (maar niet tegelijkertijd) een deel van haar opvoeding en onderwijs had genoten bij Gertrude Buringh Boekhoudt, die voor Oltmans 'als een tweede moeder' was geweest. In datzelfde jaar nog begon hij zijn proces tegen de staat.¹²⁵

Binnen twee dagen na de publicatie van het Adres werd Oltmans door drie bladen middels een telegram 'ontslagen'. Op 29 januari ontving hij een bericht van hoofdredacteur W. van Wijk van *Het Vaderland*: '*Cannot accept mixing of journalistic and political activities stop sorry to discontinue relations with you and Het Vaderland.*'¹²⁶ En een dag later van M. Rooij van *NRC*:

'Ben hogelijk verbaasd over door U ontketende Adres-actie stop daarmee overschrijdt U verre grenzen van journalistieke werkzaamheid stop gebruik hierbij van uw kwaliteit van *NRC* medewerker voor mij onaanvaardbaar stop ik verbreek terstond relatie met u en verbiedt u verder gebruik van *NRC* legitimatie.'¹²⁷

Een vergelijkbaar telegram ontving Oltmans van H.M. Planten van het *Algemeen Handelsblad*.¹²⁸ Alleen Mathieu Smedts van *Vrij Nederland* hield de relatie met Oltmans intact. Later zou Oltmans via Hofland bevestigd krijgen dat het ministerie van Buitenlandse Zaken en de Binnenlandse Veiligheidsdienst de verschillende hoofdredacteuren hadden gewaarschuwd dat Oltmans 'staatsgevaarlijk' zou zijn en dat men toch echt niet met een figuur over wie de meest compromitterende rapporten circuleerden za-

kelijke relaties kon blijven onderhouden.¹²⁹

Of deze specifieke waarschuwing zich ook bij de documenten bevond die Oltmans in 1991 in handen kreeg, is niet helemaal duidelijk. Pasmaan suggereert subtiel het bestaan van de waarschuwing door te stellen dat ‘deze kranten [ze doelt hier op *NRC* en *Het Vaderland*] begrepen wat er van hen werd verlangd’.¹³⁰ Bovendien past een dergelijk bericht in de lijn van de berichten over Oltmans waarvan het bestaan inmiddels wel bevestigd is. Overigens is het ontslag van Oltmans ook zonder dat de redacties gewaarschuwd zouden zijn wel te begrijpen, aangezien de politiek geladen actie voor een journalist, die wordt geacht objectief te zijn, hoogst ongebruikelijk was.

Ook de reacties in de kranten zelf op Oltmans' Adres waren niet mis te verstaan. *De Telegraaf* opende op 1 februari met een hoofdartikel waarin onder meer stond: ‘Deze poging getuigt of van een ontstellende naïviteit of van een sluw raffinement, omdat Nederlanders in Indonesië *uiteraard* in een moeilijke positie verkeren, omdat zij niet vrij zijn in hun beslissingen [cursivering is van mij].’¹³¹ Hiermee wekte *De Telegraaf* de indruk dat het volledig van de situatie in Indonesië op de hoogte was, of in ieder geval beter dan Oltmans. *De Telegraaf* had op dat moment echter geen correspondent in Indonesië. Het grootste gedeelte van het artikel werd besteed aan het ‘karakteriseren’ van Oltmans door te stellen dat hij nog allerlei onafgeloste schulden had en dat hij op kosten van de Indonesische regering diverse reizen had gemaakt. Columnist Pasquino beschuldigde Oltmans in dezelfde krant zelfs van landverraad en trok een vergelijking met Johan van Oldenbarnevelt. Ook het *Algemeen Handelsblad* publiceerde een hoofdartikel van Albert Besnard dat erg op de persoon Oltmans was gericht. Zo stond er onder meer:

‘Het is bijzonder raadselachtig hoe deze nog jonge journalist [...] zonder ooit in het land te zijn geweest en zonder enige ervaring in Indonesische aangelegenheden, zich zoveel aanzien heeft kunnen verwerven, dat hij een aantal Nederlanders, waaronder professoren, voor zijn wagen heeft kunnen spannen.’¹³²

De Volkskrant en *Het Parool* keurden het Adres eveneens af.

Opvallend is dat geen enkele krant werkelijk op de inhoud van het Adres reageerde. Volgens Oltmans zelf was dat vooral te wijten aan het feit dat Hans Martino en het ANP simpelweg niet de hele tekst van het Adres hadden verspreid.¹³³ Henk Hofland zocht de oorzaak elders. Hij stelt in zijn boek *Tegels Lichten* (1972) dat ‘wat de organisatoren van het Adres niet hadden beseft was, dat de bunker van de Nederlandse publieke opinie voor redelijke argumenten allang weer ontoegankelijk was geworden’.¹³⁴ De timing van het Adres was dan ook niet erg handig. Nog geen jaar eerder had Indonesië tot ontzetting van vele Nederlanders de overeenkomsten van de Ronde Tafel Conferentie eenzijdig opgezegd, terwijl de leden van de Staten-Generaal nu werd gevraagd zich juist mild op te stellen tegenover Indonesië. Voor dat verzoek was maar weinig begrip. Oltmans was er zelf overigens van overtuigd dat sommige Nederlandse kranten, met name *De Telegraaf*, zich zo op zijn persoon richtten omdat ze ‘over het dossier aangaande het zogenaamde bestelen van mevrouw Roëll beschikte[n]’.¹³⁵

Oltmans had zichzelf sowieso in een lastige positie gemanoeuvreerd. Hij werd in de Nederlandse pers niet langer als een onafhankelijk journalist beschouwd, maar als iemand die aan de zijde van de Indonesiërs stond. Soekarno had hem daarvoor al min of meer gewaarschuwd. Inderdaad wekte Oltmans in Nederland de indruk dat hij als loopjongen van Soekarno fungeerde, door zich met regelmaat in zijn omgeving te bewegen. Oltmans ontkende dat, maar was wel gecharmeerd van de Indonesische president, die hij zelfs als vriend beschouwde. Waarschijnlijk heeft hij niet beseft, of niet willen beseffen, hoe gevoelig dat in Nederland lag. Zelfs Willem Drees, minister-president van 1948-1958 en dus verantwoordelijk voor het Nieuw-Guinea-beleid in die periode, was overtuigd van de onbetrouwbaarheid van Soekarno.²⁴

Oltmans' activiteiten in Indonesië werden tot dan toe grotendeels gesponsord door de groep-Rijkens. Vele gesprekken had hij gevoerd met de goedkeuring of zelfs aanmoediging van Emile van Konijnenburg. Juist bij het publiceren van het Adres aan de Staten-Generaal-

raal verwachtte Oltmans daarom vanuit deze hoek steun. Van Konijnenburg vertelde Oltmans aanvankelijk over ‘vele en koortsachtige contacten achter de schermen’, maar kon hem die steun uiteindelijk niet geven. Hij zei over de telefoon tegen Oltmans: ‘Zelfs *Het Parool* heeft jullie Adres afgekraakt. De pers hier maakt het ons onmogelijk achter jullie te gaan staan.’¹³⁶ De groep-Rijkens was geschrokken van Oltmans' impulsieve actie, Oltmans was op zijn beurt teleurgesteld dat hij geen openlijke steun kreeg van deze groep industriëlen. Toch bleef er voorlopig contact, met name omdat Van Konijnenburg en Oltmans goed met elkaar overweg konden en beiden banden onderhielden met Soekarno.

Oltmans en Drost kregen overigens wel degelijk steun. De oproep in *De Nieuwsgier* leverde ruim vierhonderd ondertekende adhesiebetuigingen op vanuit het Nederlandse bedrijfsleven in Indonesië.¹³⁷ Deze steunbetuigingen werden in eerste instantie stuk voor stuk, later in lijsten, gepubliceerd. Ook werden kopieën ervan verstuurd naar de Griffier van de Staten-Generaal in Den Haag. Sommigen uitten hun steun via een brief aan Oltmans. Vooral de brief van ene heer E. Koppelaar was opvallend: ‘Alhoewel ik er weinig effect van verwacht, gezien de onverklaarbaar-halsstarrige houding van de Nederlandse Regering tot op het huidige ogenblik, verklaar ik hiermede gaarne in te stemmen met de tekst van het adres.’ In een P.S. voegt hij nog toe: ‘Bovenstaande sombere aanhef wil niet zeggen, dat ik het genomen initiatief niet kan waarderen, integendeel.’¹³⁸ In *De Nieuwsgier* reageerde ene J. de Groot met een ingezonden stuk waarin hij zijn onbegrip uitte over het veronderstelde verband tussen de zogenaamde ‘twijfelachtigheid der actie en de journalist Oltmans’. Iets verderop schrijft hij: ‘De heer Oltmans is mij volkomen onbekend [...] Ik acht het des te blamerender voor de betweters in Nederland, dat dit initiatief juist van deze jongeman moest uitgaan.’¹³⁹ In Indonesië was er vanuit het Nederlandse kamp dus de nodige steun voor het adres. Vanuit Nederland zouden Oltmans en Drost echter geen enkele steunbetuiging ontvangen.

Gevolgen

Na alle commotie rond het Adres besloot Oltmans naar de Verenigde Staten te vertrekken. Terugkijkend op deze episode was Oltmans vooral verontwaardigd over de reacties gericht tegen zijn persoon en probeerde hij zich zowel in zijn memoires als in zijn al eerder verschenen boek *Den Vaderland Getrouwe, uit het dagboek van een journalist* (1973) te verdedigen tegen de ‘leugens’ in de kranten en de ‘kant noch wal rakende onzin’ die over zijn persoon werd verspreid. Berustend stelde hij vast: ‘Na het gebruikelijke kabaal doofde ook dit initiatief als een nachtkaaars.’¹⁴⁰ In elk geval leek hij teleurgesteld dat het Adres in Nederland vooral negatieve reacties tot gevolg had. Die teleurstelling heeft, los van het feit dat hij geen werk kon vinden, zeker meegespeeld bij zijn besluit te vertrekken.

Het precieze effect van het door hem en Drost opgestelde Adres aan de Staten-Generaal is tot op heden niet eenvoudig te beoordelen. Vanuit het Nederlandse bedrijfsleven kwamen in Indonesië weliswaar de nodige steunbetuigingen binnen, maar volgens de historicus Hans Meijer zagen de Nederlanders in Indonesië in feite ‘geen heil meer in protest’.¹⁴¹ De reactie van Koppelaar leek dit te bevestigen. Meijer voegt er overigens aan toe dat veel Nederlanders verder geen risico meer wensten te lopen en het land in 1957 ‘massaal’ ontvluchtten. De term ‘massaal’ is enigszins misleidend omdat Meijer het hier heeft over een percentage vertrekkende Nederlanders van minder dan 10. Deze cijfers waren ook nog eens onbetrouwbaar, zoals hij zelf al aangeeft.¹⁴² Bovendien was het aantal Nederlanders dat Indonesië verliet sowieso veel kleiner dan de hoeveelheid Nederlanders die in december 1957 door de Indonesiërs min of meer gedwongen werden het land te verlaten, toen veel Nederlandse bedrijven werden geconfisqueerd.¹⁴³ Oltmans zelf had vlak voor de publicatie reeds gemerkt dat het Nederlandse bedrijfsleven in Indonesië zich in een lastig parket bevond, met name omdat men zich zorgen maakte om de reacties vanuit Nederland.

Het doel van het Adres was echter niet geweest om in Indonesië ophef te veroorzaken, maar juist om het Nederlandse publiek te bereiken en te beïnvloeden. Wat dat betreft was het Adres aan de Sta-

ten-Generaal een weinig succesvolle actie. Integendeel zelfs: door de reacties in de pers bleef de inhoud van het Adres voor het publiek onbekend en werd vooral duidelijk dat men in Nederland in het geheel niet toe was aan andere inzichten inzake de kwestie Nieuw-Guinea. In de Nederlandse pers bestond namelijk het idee, zo legt Arend Lijphart uit, dat de ondertekenaars van het Adres *'were unable to express a free and independent opinion'*. Deze kritiek was onweerlegbaar, want, zo gaat Lijphart verder

*'if Dutchmen living in Indonesia feared retaliation by the Indonesian government as a result of the Dutch New Guinea policy over which they had very little control, retaliatory measures might also be feared by those who were unwilling to oppose the Dutch government publicly on this issue.'*¹⁴⁴

Lijphart legt uit dat de situatie zoals die geschetst werd in de Nederlandse pers in werkelijkheid ingewikkelder was. Angst voor repercussies was zeker niet de belangrijkste factor. Het Adres was een behoorlijk treffende omschrijving van de standpunten van de Nederlanders in Indonesië. Als het bedrijfsleven het Adres niet helemaal ondersteunde, was dat volgens Lijphart eerder omdat het te gematigd was, omdat het geen voorkeur uitsprak voor de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië. Het idee van repercussies speelde in Nederland een veel grotere rol dan voor de Nederlanders in Indonesië, die het toch al grondig oneens waren met het Nederlandse beleid. Als gevolg daarvan was het Adres, aldus Lijphart, *'unsuccessful and even backfired, because its originators had failed to reckon with the strength of the image of Indonesia, in the Dutch mind, as a police state'*.¹⁴⁵ Hofland zou later in iets andere woorden tot ongeveer dezelfde conclusie komen, zoals we hebben gezien. Het vreemde is dat Drooglever bijna het tegenovergestelde vermoedt. Hij stelt dat mensen uit het Nederlandse bedrijfsleven in Indonesië hun steun voor het Adres niet durfden uit te spreken omdat *'zij bang waren hun vingers te branden bij een Nederlandse regering die op dit punt bijzonder gevoelig kon zijn'*.¹⁴⁶ Dat is precies wat

Oltmans zelf ook dacht. Hij zou het bij zijn volgende poging om invloed uit te oefenen in de kwestie dan ook over een andere boeg gooien.

Oltmans' verzet in perspectief

In de binnenlandse politiek in Nederland speelde de kwestie Nieuw-Guinea lange tijd geen rol van betekenis. Er heerste volgens Drooglever vanaf 1952 een eensgezindheid waarin ‘de politiek van de ijskast’ in brede kring gewenst was, ook bij het Nederlandse volk.¹⁴⁷ Pas vanaf 1956 ontstond er enig actief verzet tegen het gevoerde Nieuw-Guinea-beleid. Oltmans' pogingen in 1956 en 1957 de kwestie bespreekbaar te maken, waren daar een onderdeel van. Hij opereerde in tegenstelling tot de groep-Rijkens in het openbaar, waardoor zijn initiatieven enige aandacht kregen in de pers en discussie opleverden, maar zijn invloed op de publieke opinie moet niet worden overschat.

Van veel meer maatschappelijk gewicht was de ‘Oproep van de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk tot bezinning op de verantwoordelijkheid van het Nederlandse volk inzake de vraagstukken rondom Nieuw-Guinea’. Dit document werd opgesteld door het leidinggevende orgaan van de zending van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Raad voor de Zending, en overgenomen door de synode van de Hervormde Kerk, die het vervolgens op 22 juni 1956 verzond aan de kerkenraden. In de tekst stond onder meer, zo schrijft Hans van de Wal, dat:

‘Nederlanders zich zouden moeten afvragen of het Nederlandse bewind de bewoners van Nieuw-Guinea niet afsnoerde van hun “natuurlijke nabuurland Indonesië” en zodoende de “aansluiting bij de grote nabuur” bemoeilijkte, terwijl ook de onvermijdelijke binding van buitenlands bestuur en zendingsarbeiders problematisch was’.¹⁴⁸

De synode zag het niet als haar taak een oplossing voor de kwestie aan te dragen, maar wilde slechts een richting aangeven. Daarbij

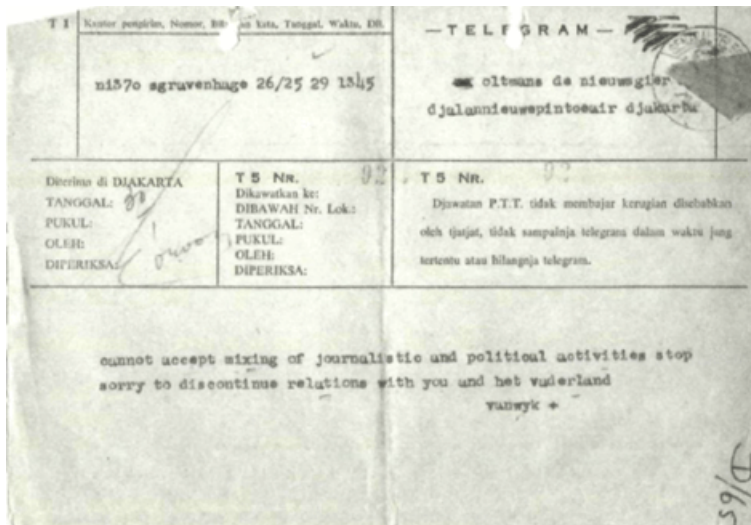
deed ze, aldus Van de Wal, ‘een beroep op de leden van de Hervormde Kerk, maar ook op het gehele Nederlandse volk “om zich los te maken van geliefkoosde denkbeelden en van vaste, vertrouwde maar gevaarlijke schema's”’.¹⁴⁹

In tegenstelling tot Oltmans, die feitelijk als eenzame journalist opereerde, had de Hervormde Kerk een brede achterban. Ze vertegenwoordigde bijna een derde van de Nederlandse bevolking en beschikte over het nodige moreel gezag dat niet zomaar terzijde kon worden geschoven. De ‘Oproep van de Hervormde Synode’ leidde tot felle discussies, zowel binnen de kerk als in de pers. De reacties waren over het algemeen negatief. ‘Zowel de liberale als de confessionele pers’ keerde zich, aldus Drooglever, ‘tegen de Synode’.¹⁵⁰ Het opvallende is dat sommige kranten al vóór de publicatie van de ‘Oproep’ reageerden. Ze baseerden zich daarbij op een samenvatting van de discussie in de synode die gemaakt was ten behoeve van de kerkelijke pers. Van de Wal legt uit dat de landelijke pers daarmee aan de haal was gegaan, waardoor NRC de Hervormde Kerk ervan kon beschuldigen voor de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië te opteren, terwijl de werkelijke tekst van de ‘Oproep’ voor die beschuldiging geen enkele aanleiding gaf. Dit beïnvloedde de discussie over de ‘Oproep’ volgens Van de Wal aanzienlijk.¹⁵¹

Desondanks heeft, zo stelt Arend Lijphart, de ‘Oproep van de Hervormde Synode’, veel meer dan Oltmans' Adres aan de Staten-Generaal een half jaar later, de publieke discussie over de kwestie Nieuw-Guinea heropend. Invloed op het beleid bleef weliswaar uit, maar toch heeft de synode een geleidelijke verandering in de publieke gemoedstoestand ten aanzien van Nieuw-Guinea in gang gezet.¹⁵²

Het opmerkelijke is dat zowel de ‘Oproep’ als Oltmans' Adres in feite slechts een heroverweging van het Nederlandse standpunt ten aanzien van Nieuw-Guinea voor ogen had. Op beide initiatieven werd in de pers zeer fel en gepikeerd gereageerd. De gezaghebbende Hervormde Kerk had echter een veel sterkere positie. Bovendien bleef in haar geval de kritiek inhoudelijk, terwijl bij Oltmans vooral diens reputatie de gemoederen bezighield. Daar-

door kwam hij persoonlijk onder vuur te liggen en raakte zijn boodschap ondergesneeuwd.

Telegram van hoofdredacteur W. van Wijk van *Het Vaderland* aan Oltmans naar aanleiding van diens Adres aan de Staten Generaal. Het telegram is gedateerd op 29 januari 1957.

Bron: KB dagboek Willem Oltmans, inv. nr. 1957 III

Eindnoten:

- 113 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 207.
- 114 Paul Rijkens, *Handel en wandel: nagelaten gedenkschriften, 1888-1965* (Rotterdam 1965), 167.
- 115 De Bilderbergconferentie is een jaarlijkse bijeenkomst die in 1954 voor het eerst werd georganiseerd in het Bilderberg Hotel in Oosterbeek naar aanleiding van de verslechterende relatie tussen de Verenigde Staten en Europa. Initiatiefnemers waren onder anderen de Pool Jozef Retinger, Paul Rijkens, de Belgische ex-premier Paul van Zeeland en prins Bernhard. Dean Rusk, de minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten ten tijde van de regering-Kennedy, was een van de deelnemers. Deze politieke conferenties hadden een zeer geheim karakter. Zie ook Gerard Aalders, *De Bilderbergconferenties: Organisatie en werkwijze van een geheim Transatlantisch Netwerk* (Amsterdam 2007).
- 116 *Indonesian Observer* 21 januari 1957, 3.
- 117 Een in Indonesië geboren Nederlander die de geluidsinstallaties bij de toespraken van Soekarno verzorgde. Oltmans zou later bevriend raken met Van Bel.
- 118 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 209.
- 119 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 210-11.
- 120 Drooglever, 377.
- 121 Zie voor volledige tekst Oltmans, *Memoires 1953-1957*,
- 122 Willem L. Oltmans, *De Verraders* (Utrecht 1968), 70- 1.
- 123 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 214.
- 124 Pasman, 36 en 38.
- 125 Oltmans over mejuffrouw Buringh Boekhoudt zie *Memoires 1925-1953*, o.a. 52 e.v. en 72 e.v., over Beatrix en Buringh Boekhoudt, zie ibidem, 191 en 214.
- 126 KB dagboek W.O. inv. nr. 1957 III 29 januari.
- 127 Ibidem, inv. nr. 1957 IV, 30 januari.
- 128 Ibidem.
- 129 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 216 en 255-7.
- 130 Pasman, 39.

- 131 *De Telegraaf*, 1 februari 1957, 3.
- 132 *Algemeen Handelsblad*, 2 februari 1957, 3.
- 133 Oltmans, *De verraders*, 73.
- 134 H.J.A. Hofland, *Tegels lichten, of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam 1972), 57.
- 135 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 218.
- 24 H.J. van Mook, *Indonesië, Nederlanden de wereld* (Amsterdam 1949), 71 e.v.
- 136 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 218 en *De verraders*, 74.
- 137 Oltmans heeft al deze ondertekende adhesieverklaringen stuk voor stuk bewaard, in originele versie. Ze bevinden zich in KB dagboek W.O. inv. nr. 1957 IV.
- 138 KB dagboek W.O. inv. nr. 1957 IV, 30 januari.
- 139 *De Nieuwsgier*, 2 februari 1957, 7.
- 140 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 220 en Willem L. Oltmans, *Den Vaderland getrouwe, uit het dagboek van een journalist* (Utrecht 1973), 33 en 34.
- 141 Hans Meijer, *Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Zeist 1994), 560.
- 142 Ibidem.
- 143 Giebels, 169 e.v.
- 144 Lijphart, 222.
- 145 Ibidem.
- 146 Drooglever, 377.
- 147 Ibidem, 374.
- 148 Van de Wal, *Een aanvechtbare en onzekere situatie*, 139.
- 149 Ibidem.
- 150 Drooglever, 376.
- 151 Van de Wal, 148.
- 152 152 Lijphart, 207.

3. De Wittebrug Conferentie

Gesprekken in Jakarta

In mei 1957 keerde Oltmans terug naar Jakarta. Hij had wederom een aantal gesprekken met Soekarno en interviewde daarnaast Mohammad Hatta. Die was vanaf de stichting van de Republiek Indonesia betrokken bij de onderhandelingen met Nederland. In 1957 werd in Indonesië vooral de nadruk gelegd op de verschillen tussen Soekarno en Hatta. De laatste was in Nederland overigens veel minder gehaat dan de eerste, hij werd over het algemeen als verstandiger gezien. Hatta zei in het gesprek met Oltmans onder meer:

‘Voor Indonesië is de eis om Irian-Barat nu een ere-kwestie geworden [...] Ik heb in den beginne nimmer het gevoel gekregen, dat Nederland Irian van het voormalige koninkrijk wilde scheiden. Ik heb ook nooit begrepen, waarom uw regering zich daar op het laatste moment aan heeft vast gegrepen [...] Beseft men wel voldoende in Nederland, dat de voortdurende strijd over dit gebied de gehele situatie tussen Nederland en Indonesië onnodig bederft?’¹⁵³

Interessant is dat ook Hatta het idee had dat Nederland pas op het laatste moment besloot aan Nieuw-Guinea vast te houden, zonder dat het daarbij voor de Indonesiërs duidelijk was wat daar nu precies de argumenten voor waren. Voor Hatta, net als voor het grootste deel van de Indonesiërs met wie Oltmans zou spreken, was de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië een vanzelfsprekendheid die onnodig lang op zich liet wachten.

In Indonesië werd het interview begin juni in verschillende bladen gepubliceerd. Oltmans was tevreden omdat hij het gevoel had dat hij juist de overeenkomsten tussen Hatta en Soekarno had geprobeerd te accentueren. In Nederland duurde het wat langer, maar werd het interview uiteindelijk wel geplaatst, begin juli in *Vrij Nederland*. Oltmans was ondertussen weer in contact gekomen met Pieter Drost, met wie hij het Adres aan de Staten-Generaal had opgesteld. Drost adviseerde Oltmans om, als hij terug was in Nederland, buiten de publiciteit om met politici de situatie in Indonesië te bespreken.¹⁵⁴ Voordat hij terugging naar Nederland, zou Oltmans echter eerst nog een aantal reizen door Indonesië maken met het presidentiële gezelschap.

Voor Oltmans' betrokkenheid bij de kwestie Nieuw-Guinea waren deze reizen niet van erg groot belang. Toch wil ik uit de tournee van Soekarno één moment kort uitlichten, omdat daarmee de Indonesische kant van de kwestie enigszins kan worden genuanceerd. Oltmans was bij verschillende toespraken aanwezig en werd daarbij zo nu en dan opgevoerd als een van de weinige Nederlanders die de Indonesiërs steunden in de kwestie Nieuw-Guinea. De algemene toon van de toespraken van zowel president Soekarno als minister van Buitenlandse Zaken Abdoelgani was echter sterk anti-Nederlands en -koloniaal. Een van de reizen ging langs de verschillende eilanden van de Molukken. Over een bezoek aan een van deze eilanden schreef Oltmans:

‘Ook op Ternate spraken zowel Ruslan Abdulgani als Bungkarno. En hoe verder we reisden en hoe meer zij zichzelf herhaalden, hoe feller werden de beschuldigingen aan het adres van Nederland en de politiek ten aanzien van Irian-Barat. Ik was het in grote lijnen eigenlijk met ze eens, maar het gescheld op Nederland enerveerde me langzamerhand in hoge mate [...] Ik, die hem [Soekarno] zo goed kende [...] ergerde me aan deze optredens, omdat ze een kant van Bungkarno lieten zien, die niet alleen minder sympathiek was, maar me afstootte [...] Want het was niet allemaal slecht en negatief wat Nederlanders in Indië verrichtten.’¹⁵⁵

Deze observatie is interessant omdat dit een van de weinige keren was dat Oltmans zich kritisch uitliet over Soekarno. Hij was al bij veel van dit soort toespraken aanwezig geweest, maar deze keer ging het hem blijkbaar te ver. Oltmans zei hier impliciet dat Soekarno meerdere gezichten had. Precies deze strategische en opportunistische politieke houding werd Soekarno in Nederland zo verweten. Bovendien illustreert het fragment dat de kwestie Nieuw-Guinea en daarmee de strijd tegen Nederland in Indonesië, met name voor Soekarno zelf, een belangrijke bindende factor was in de ‘Indonesische revolutie’. Soekarno was immers bepaald niet onomstreden in Indonesië. Dit soort tournees gebruikte hij om te werken aan de eensgezindheid van zijn volk. Daarmee kan de harde opstelling van Soekarno in de kwestie vanaf 1956 voor een deel worden verklaard.

Voorbereidingen voor Wittebrug

Begin september 1957 keerde Oltmans terug naar Nederland. Afgezien van een korte onderbreking had hij bijna een jaar in Indonesië doorgebracht. De toespraken van Soekarno en Abdoelgani deden Oltmans vermoeden dat de Nederlandse bedrijven in Indonesië in de nabije toekomst waarschijnlijk zouden worden genationaliseerd en dat veel, zo niet alle Nederlanders het land zouden worden uitgezet. Een vermoeden dat later zou worden bevestigd. Bij terugkomst in Nederland had Oltmans zichzelf een doel gesteld: ‘Ik beschouwde het na mijn verblijf van één jaar in Indonesië als mijn plicht om buiten iedere publiciteit in Haagse bestuurskringen van mijn ervaringen te gaan getuigen.’¹⁵⁶ Zo zou hij in september en oktober met verschillende Nederlandse politici en zakenlieden spreken. Aanvankelijk wilde hij hen informeren over de situatie in Indonesië en de aanstaande economische represailles tegen Nederland vanuit Indonesië. Daartoe sprak Oltmans op 21 september met Van Konijnenburg van KLM en wat later met de heren Peekema en Van Karnebeek van Standard Vacuum Oil Company.

Vanaf 24 september begon Oltmans vervolgens aan een serie gesprekken met een aantal (oud-) politici. De eerste die hij sprak was

oud-premier L.J.M. Beel. Oltmans vond hem een ‘kille, zakelijke, super roomse mijnheer’. Hij was vooral geschokt door een uitspraak van Beel over de Tweede Politionele Actie: ‘De tweede politionele actie in Indonesië was mijn beslissing, mijnheer Oltmans. Deze beslissing was onvermijdelijk, zowel voor ons, als voor Indonesië. Het werd de hoogste tijd, dat we de Indonesiërs discipline bijbrachten.’ Beel bleek nog steeds volkomen achter deze beslissing te staan. Hij was het met Oltmans eens dat ‘we hier in Den Haag dikwijls te traag reageerden’, maar geloofde niet in een overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië.¹⁵⁷

De volgende dag sprak Oltmans met Hein Vos, Eerste Kamerlid voor de PvdA. In eerste instantie wees Vos erop dat in Den Haag ‘eigenlijk geen helder beeld meer over de werkelijke situatie in Indonesië [bestaat]’. Desondanks had hij commentaar op Soekarno, die zich veel te veel met de kwestie Nieuw-Guinea zou bemoeien, en de Indonesische regering. ‘Eerst moet Djakarta bewijzen, dat zij over een regering beschikt, die verantwoordelijk optreedt’, pas dan kon er over Nieuw-Guinea worden gepraat, zo vond Vos.¹⁵⁸ Deze houding, die ervan uitging dat Indonesië eerst de ‘goodwill’ van Nederland moest terugverdienen, was bij meer Nederlandse politici te vinden. Het was een houding die botste met de Indonesische visie op de kwestie, niet in de laatste plaats omdat dit vanuit Nederlands oogpunt een heel redelijk standpunt was. Het merendeel van de Indonesiërs vond het echter vanzelfsprekend dat Nieuw-Guinea zou worden overgedragen - het was immers een onderdeel van het vroegere Nederlands-Indië. Men begreep niet waarom (onderhandelingen over) de overdracht vanuit Nederland steeds weer vertraagd of uitgesteld werd. In die zin verwachtten de Indonesiërs net zo goed ‘goodwill’ van de Nederlanders als andersom.

Hein Vos reageerde overigens ook nog kort op het Adres aan de Staten-Generaal: ‘Wij waren met handen en voeten gebonden [...] Bovendien zouden mensen in Indonesië er last mee hebben kunnen krijgen, wanneer ze niet tekenden.’¹⁵⁹ Vos bevestigt hier dat het beeld dat in de Nederlandse pers bestond, namelijk dat het Nederlandse bedrijfsleven in Indonesië vanwege eventuele repre-

sailles niet vrij was om het Adres te ondertekenen, ook bij politici bestond.

Diezelfde middag bezocht Oltmans ook nog CHU-Tweede Kamerlid freule Wttewaall van Stoetwegen. Zij was tevens een van de Nederlandse gedelegeerden naar de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in New York. Wttewaall van Stoetwegen deed in het gesprek met Oltmans een aantal interessante uitspraken. Ze beweerde dat Nederland ‘inderdaad psychologisch de soevereiniteitsoverdracht van Indië niet [heeft] verwerkt [...] Wat we eigenlijk hebben gedaan is Nieuw-Guinea als troostprijs voor onszelf aan de Indonesiërs onthouden’. Dit was precies Oltmans' eigen standpunt, hij vroeg haar dan ook waarom ze met haar inzichten niet tegen Luns had geknokt. Haar antwoord was opmerkelijk:

‘Ach mijnheer Oltmans, een mijnheer in Zeeland vlast op mijn kamerzetel. Dit soort mensen gaat absoluut over lijken. Wanneer ik thans op de bres zou gaan staan voor een oplossing inzake Nieuw-Guinea zouden ze me uit de partij smijten [...] Sub rosa kan ik veel meer doen [...] De haat tegen Soekarno zit zéér diep in dit land.’¹⁶⁰

Nu rijst logischerwijs de vraag of er in die tijd meer politici waren die er wat Nieuw-Guinea betreft zulke opvattingen op na hielden, en of zij zich uit angst voor hun positie in ieder geval in het openbaar niet op een dergelijke wijze uitlieten. Oltmans dacht van wel. In de regel zaten er volgens hem vooral ‘lafbekken’ in Den Haag, hoewel hij in het geval van freule Wttewaall van Stoetwegen vermoedelijk allang blij was dat hij eens iemand sprak die zich met zijn standpunten kon verenigen, want waar hij in zijn commentaar achteraf op een gesprek regelmatig erg kritisch was over zijn gesprekspartner, liet hij bij de freule dit commentaar achterwege.

Een heel ander geluid verkondigde CHU'er F.H. van de Wetering, met wie Oltmans op 26 september sprak. Van de Wetering was, overigens in tegenstelling tot Oltmans zelf, in Nieuw-Guinea geweest en wist het een en ander over het gebied en zijn inwoners. Oltmans' verslag van een deel van het gesprek is interessant (en

vermakelijk) genoeg om hier wat ruimer te citeren:

‘Wijzend op [een foto van] peniskoker-dragende Papoea's, zei hij [Van de Wetering]: “En u wilt deze mensen overdragen aan Indonesië?” Ik antwoordde, dat ik de vorige maand op de eilanden Ternate, Tidore en een aantal mensen in Indonesië had ontmoet en dat gelaatstrekken in die gebieden ongetwijfeld meer overeenkomst vertoonden met Sukarno dan met Hare Majesteit, Drees of Luns. “De Papoea's zijn in wezen zéér intelligent,” aldus de heer van de Wetering. “Wij hebben daar reeds van alles opgebouwd [...] Wat kan Sukarno Irian-Barat schelen? Wat moet Indonesië met dat gebiedsdeel beginnen?”’

Iets later in het gesprek gaf Van de Wetering toe dat Nederland in 1948 grote fouten had gemaakt: ‘Eigenlijk bestond op de Ronde Tafel Conferentie niet de geringste belangstelling voor Nieuw-Guinea.’ Helemaal aan het einde van het gesprek, na enig bekvechten, deed hij nog een belangrijke uitspraak: ‘De allergrootste moeilijkheid met Nieuw-Guinea en de verhouding met Indonesië in Den Haag is, dat niemand meer zijn gezicht wil verliezen.’¹⁶¹

Dit gesprek met Van de Wetering laat in feite in een notendop zien met welke vaak tegenstrijdige gedachten veel Nederlandse politici rond 1957 in de kwestie Nieuw-Guinea worstelden. Enerzijds was er de haat jegens Soekarno. Men was al niet blij dat Soekarno de Indonesische onafhankelijkheid had bewerkstelligd en nu wilde hij ook nog Nieuw-Guinea hebben. Anderzijds had Nederland in eerste instantie zelf ook weinig interesse in het gebied getoond, maar was men inmiddels begonnen de Papoea's ‘op te voeden’ en wilde men dat project liever niet meer uit handen geven. Als Nieuw-Guinea moest worden afgestaan, dan toch in elk geval op een waardige manier. De enigszins gepikeerde houding van Van de Wetering maakt duidelijk hoe Nederlandse politici konden worstelen met deze problematiek.

Op 28 september sprak Oltmans vervolgens met Th.M.J. de Graaf, de burgemeester van Lisse en een belangrijke figuur binnen

de KVP, de partij van Luns. De Graaf had een verrassende kijk op de verhouding tussen Nederland en Indonesië: 'We moeten Indonesië niet meer beschouwen als een bijzondere Nederlandse aangelegenheid maar als een buitenlandse mogendheid en in groter verband zien tussen Oost en West [...] We moeten streven naar een verhouding, zoals met ieder souverain land.' Over de kwestie Nieuw-Guinea zei hij: 'De Indonesiërs [De Graaf doelt hier met name op Hatta] waren zelf ook niet in Nieuw-Guinea geïnteresseerd, maar ik begrijp best, dat zij toen [tijdens de Ronde Tafel Conferentie] dachten, dat wij Irian-Barat na één jaar zouden afgeven, want ik heb hen dit zelf ook doen geloven.' Hiermee nuanceert De Graaf het beeld dat Indonesië in eerste instantie net als Nederland geen interesse had in Nieuw-Guinea, zoals dat bij veel Nederlandse politici bestond. Hij bevestigde wat Hatta al eerder tegen Oltmans had gezegd, namelijk dat de Indonesiërs ervan uitgingen dat de overdracht snel zou volgen. Ook De Graaf bevestigde, net als Wttewaall, dat het behoud van Nieuw-Guinea 'in ruime mate een kwestie van ressentiment over het verlies van Indië aan Sukarno [is]'.¹⁶²

In de laatste week van september en de eerste week van oktober voerde Oltmans nog een aantal gesprekken, onder anderen met de communistische Kamerleden Wagenaar en Gortzak (CPN). Zij waren van plan geweest Oltmans' Adres te steunen, maar deden dit uiteindelijk niet 'omdat de positie van de ondertekenaars al zwak genoeg was'.¹⁶³ Blijkbaar gingen ze ervan uit dat het Adres met steun van de weinig populaire communisten helemaal ten dode opgeschreven zou zijn. Ook sprak Oltmans nog met oud-minister van Koloniën Ch.J.I.M. Welter. Hij zag Soekarno als het grootste probleem omdat 'zolang Sukarno er is en de leiding heeft in Djakarta de kwestie Irian-Barat niet zal kunnen worden opgelost'.¹⁶⁴ Welter vertelde helaas niet waarom, althans, Oltmans heeft er geen verslag van gedaan. Het is in dit geval jammer dat Oltmans niet heeft doorgevraagd, want hij kon het vrij goed vinden met Welter, die bovendien op de hoogte bleek van de situatie in Indonesië. Hij zag Soekarno weliswaar als een probleem, maar in tegenstelling tot een aantal andere gespreksgenoten van Oltmans had Welter geen hekel

aan Soekarno. Waar Oltmans met zijn opvattingen over Soekarno meestal botste met zijn gesprekspartners, was hier wellicht een meer open gesprek over de Indonesische president mogelijk geweest.

Na deze serie gesprekken was bij Oltmans begin oktober de gedachte gerezen Nederlandse politici en zakenlieden met elkaar in contact te brengen, zodat men daarna eensgezind zou kunnen beginnen aan nieuwe onderhandelingen met de Indonesiërs. Oltmans' plan was om uiteindelijk 'een poging te ondernemen Nederlandse en Indonesische politici en zakenlieden [...] aan één tafel te krijgen'. Hij wilde dat doen in de vorm van een conferentie op neutraal terrein, bijvoorbeeld in Teheran. Het plan was ambitieus, aangezien er al ruim anderhalf jaar geen officiële onderhandelingen tussen Nederland en Indonesië meer hadden plaatsgevonden. In een overleg met Van Konijnenburg, die Oltmans probeerde te adviseren bij zijn plannen, werd besloten dat ter voorbereiding op de conferentie eerst de Nederlandse deelnemers bij elkaar moesten komen.¹⁶⁵ Het idee was om naast een aantal politici enige vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven en Van Konijnenburg zelf namens de groep-Rijkens uit te nodigen. Opvallend is dat van de politici die Oltmans tot dan toe gesproken had, alleen De Graaf bereid was aan deze bijeenkomst deel te nemen. Freule Wttewaall, die toch redelijk op één lijn zat met de standpunten van Oltmans, zou er bijvoorbeeld buiten blijven. Wellicht omdat haar partij geen medewerking wilde verlenen of omdat ze het zelf te riskant vond.

Wel legde Oltmans contact met P.J. Idenburg van de PvdA, die tevens voorzitter bleek te zijn van een PvdA-commissie¹⁶⁶ die zich bezighield met de kwestie Nieuw-Guinea. Idenburg was enthousiast over Oltmans' plannen en zei contact op te zullen nemen met mede-PvdA-leden J.A.W. Burger en J.W. Meijer Ranneft. Als vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven waren intussen de heren D.A. Delprat (voorzitter van de Kamer van Koophandel van Amsterdam) en K.P. van de Mandele (voorzitter van de Kamer van Koophandel van Rotterdam) vastgelegd. Van Konijnenburg adviseerde dat Soekarno de primeur moest krijgen over de conferentie. Overigens had Olt-

mans al vóór dit advies de Indonesische persattaché op het Hoge Commissariaat in Den Haag, Soedjoko, ingelicht. Een primeur voor Soekarno werd dus moeilijk.

De Wittebrug Conferentie

Op 17 oktober 1957 kwamen de deelnemers bij elkaar in Hotel de Wittebrug in Amsterdam. De Graaf moest op het laatste moment tot zijn spijt mededelen dat er niemand van de KVP aanwezig zou zijn, ook hij zelf niet. Omdat ook van de VVD niemand definitief had toegezegd waren de enige aanwezige politici uiteindelijk drie leden van de PvdA, te weten Idenburg, Meijer Ranneft en A.M. Joekes. De andere deelnemers waren Delprat, Van de Mandele en Van Konijnenburg. Oltmans wachtte de zes deelnemers op in een speciaal gereserveerde kamer en had voor ieder een door hem opgesteld document klaargelegd. Oltmans legde in een korte inleiding uit hoe hij tot het plan gekomen was en trok zich daarna terug.¹⁶⁷

Na ongeveer twee uur werd Oltmans weer binnengeroepen door Delprat. Hij werd bedankt voor het genomen initiatief, maar Delprat verzocht Oltmans vrijwel meteen daarna vriendelijk of hij zich als journalist voorlopig uit een en ander wilde terugtrekken. ‘Wij hebben bewondering voor wat u heeft bereikt,’ zei Delprat, ‘maar u zult het met mij eens zijn dat het beter is wanneer u thans, zoals u voornemens was, terug naar New York zou gaan om de debatten in de Verenigde Naties over Nieuw-Guinea te verslaan.’ Oltmans aarzelde, maar legde zich bij het voorstel neer. Het gesprek tussen de zes heren bleek nuttig te zijn geweest en er werden plannen gemaakt voor vervolgssessies. Oltmans zou daar, zoals afgesproken, verder buiten worden gehouden.¹⁶⁸

Ondanks het verzoek van Delprat zou Oltmans zich echter dezelfde dag nog naar het Indonesische Hoge Commissariaat in Den Haag begeven met een verzoek aan de Indonesische persattaché Soedjoko of hij een telegram wilde sturen naar toenmalig Indonesisch minister van Buitenlandse Zaken Soebandrio. Via dat telegram wilde Oltmans Soebandrio op de hoogte stellen van de conferentie en verzocht hij te streven naar ‘absolute geheimhouding ten

aanzien van Indonesië'. Soedjoko wilde meer weten, maar Oltmans vond dat hij verder geen mededelingen kon doen. Soedjoko werd kwaad en stuurde Oltmans weg. Daarop diende Oltmans een klacht in bij Soedjoko's superieur Max Maramis.¹⁶⁹ In een antwoordbrief schreef Maramis dat Soedjoko handelde volgens de door Maramis zelf opgestelde richtlijnen, met andere woorden, als Oltmans Soedjoko niet wilde inlichten, betekende dat automatisch dat hij ook Maramis niet wilde informeren. Maramis vertelde Oltmans dat hij het met zijn telegram dan verder zelf maar moest uitzoeken.¹⁷⁰ Beide heren leken zich gepasseerd te voelen en wilden niets meer met Oltmans te maken hebben. Een maand later verscheen er op 19 november van de journalist Dries Ekker, met wie Soedjoko volgens Oltmans nauwe banden onderhield, in *Het Parool* een artikel waarin Oltmans ervan werd beschuldigd 'op directe persoonlijke instructies van de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken Soebandrio' het Nederlandse bedrijfsleven en de financiële wereld in dat land zodanig onder druk te hebben gezet, dat zij op hun beurt druk op de Nederlandse regering zouden uitoefenen zodat de overdracht van Nieuw-Guinea mogelijk zou worden.¹⁷¹ Oltmans was ervan overtuigd dat Soedjoko achter dit artikel zat.

Gezien dit 'geschil' met Soedjoko is het opvallend dat Oltmans toch besloot een aantal Indonesiërs te informeren. In het telegram vermeldde hij namelijk ook nog dat hij contact zou opnemen met ambassadeur Moekarto en permanent vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties Sastroamidjojo. Daarnaast verzocht hij Soebandrio ook diens voorganger Roeslan Abdoelgani te informeren. Blijkbaar ging Oltmans ervan uit dat al deze mensen hun mond niet voorbij zouden praten, anders zou van de 'absolute geheimhouding' weinig terechtkomen. Wilde Oltmans graag laten zien wat hij voor elkaar had gekregen? Handelde hij uit trots, omdat hij het niet kon verkroppen dat hij zich niet meer met zijn eigen 'project' kon bemoeien? Of dacht hij dat het informeren van een aantal Indonesiërs een verstandige zet was, omdat ze zo op de hoogte waren van het feit dat er in Nederland nog in het geheim gewerkt werd aan een oplossing voor het conflict tussen Nederland en Indonesië? De pre-

cieze beweegredenen van Oltmans voor het versturen van dit telegram blijven onduidelijk, maar vermoedelijk zal hij trots zijn geweest op het resultaat van de bijeenkomst, wat wel te begrijpen is. Het lijkt niet bij Oltmans te passen een dergelijk resultaat voor zich te houden. Hij kon het niet laten een paar belangrijke Indonesiërs te informeren, wellicht ook in de hoop dat Soekarno, die hij immers graag mocht, op de hoogte zou worden gebracht. De manier waarop hij dat deed was echter op zijn zachtst gezegd niet handig.

Feit is dat Oltmans' optreden uiteindelijk negatief in de publiciteit kwam, terwijl de resultaten van de Wittebrug Conferentie niet meer van belang bleken te zijn, toen in Indonesië op 1 december 1957 (na een aanslag op Soekarno een dag eerder) inderdaad maatregelen tegen Nederlanders en het Nederlandse bedrijfsleven werden aangekondigd, wrang genoeg precies zoals Oltmans zelf al had verwacht. Deze maatregelen waren onderdeel van een reeks economische sancties die tegen Nederland werden ondernomen. De regering werd daartoe min of meer gedwongen omdat in de Indonesische publieke opinie het geduld met Nederland begon op te raken.¹⁷² Als er dankzij Oltmans bij sommige Nederlandse politici al bereidheid was ontstaan om met de Indonesiërs te onderhandelen, dan zakte die nu weer naar het nulpunt.

T 1 Kantor pengirim, Nomor, Bilangan kata, Tanggal, Waktu, Dik.		— TELEGRAM —	
nlr ⁹⁵ rotterdam 56/24 30 1230 dtx50jvr		willem L oltmans a/o nieuwagier 6j pintu air 25 djakarta	
Jaccima di DJAKARTA TANGGAL: 30.1.57 PUKUL: OLEH: DIPERIKSA:	TS Nr. 959 Diawakan ke: DIRAWAH Nr. Lem. TANGGAL: PUKUL: OLEH: DIPERIKSA:	TS Nr. 959 Diawakan P.T.T. Sialik membajer kerugian disebabkan oleh tjaet, tidak sampainya telegram dalam waktu yang tertera atas bilangnya telegram.	
bermahogelijk verbaasd over door u ontKetende adresactie stop daarmee overschrijét u verre grenzen van Journalistische werkzaamheid stop gebruik hierbij van uw kwaliteit van nroesedewerker voor sij onaanvaardbaar stop ik veroreek terstond relatie met u en veroisdt u verder gebruik van nrolegitimatie rooy hoofdredacteur + *			

Telegram van hoofdredacteur Maarten Rooij van *NRC* gericht aan Willem Oltmans naar aanleiding van diens Adres aan de Staten Generaal. Het telegram is gedateerd op 30 januari 1957.
 Bron: KB dagboek Willem Oltmans, inv. nr. 1957 III

Eindnoten:

- 153 Oltmans, *Memoires 1953-1957*, 279.
- 154 Ibidem, 281.
- 155 Oltmans, *Memoires, 1953-1957*, 328.
- 156 Oltmans, *Memoires 1957-1959* (Baarn 1987), 10.
- 157 Oltmans, *Memoires 1957-1959*, 11-12.
- 158 Ibidem, 13-14.
- 159 Ibidem, 14.
- 160 Ibidem, 14-15.
- 161 Ibidem, 17-18.
- 162 Ibidem, 20-23.
- 163 Ibidem, 28.
- 164 Ibidem, 33.
- 165 Ibidem, 39.
- 166 Deze commissie probeerde de regering ervan te overtuigen dat Nederland principieel tegen elke vorm van kolonialisme was, waar door het behoud van Nieuw-Guinea onhoudbaar zou worden.
- 167 Oltmans, *Memoires 1957-1959*, 47-48.
- 168 Ibidem, 48.
- 169 Ibidem, 49.
- 170 KB dagboek W.O. inv. nr. 1957 XX, 18 oktober.
- 171 *Het Parool*, 19 november 1957, 1 en 4.
- 172 *The Indonesian Spectator*, 15 december 1957, 5.

4. Intermezzo: de ‘stille’ jaren, 1958-1960

Emigratie naar de Verenigde Staten

De Wittebrug Conferentie zou geen vervolg krijgen en omdat Oltmans het gevoel had dat hij door minister Luns c.s. in Nederland als journalist nergens meer terecht kon, vertrok hij op 22 december 1957 naar de Verenigde Staten. Af en toe zou hij nog naar Nederland terugkeren, maar in juni 1958 emigreerde hij officieel. In de Verenigde Staten hield Oltmans zich nog altijd volop met de kwestie Nieuw-Guinea bezig. Hij las veel kranten, zowel Nederlandse als Amerikaanse, en legde al snel contacten met Indonesische diplomaten. Daarnaast probeerde hij door artikelen en ingezonden brieven in grote en kleinere Amerikaanse kranten en tijdschriften de kwestie Nieuw-Guinea ook daar onder de aandacht te brengen. Daarvan kon hij echter bij lange na niet rondkomen. Om toch in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien, begon Oltmans lezingen te geven over de internationale politiek via W. Colston Leigh Incorporated.

In de jaren 1958-1960 zou Nieuw-Guinea weliswaar een hoofdonderwerp blijven voor Oltmans, maar vanuit de Verenigde Staten was hij voorlopig minder direct betrokken bij de kwestie. Zijn betrokkenheid verwerd tot een persoonlijke strijd om gehoord te worden, en een wezenlijke invloed op het verloop van het conflict had hij niet. Het probleem was dat Oltmans in Nederland nauwelijks kon publiceren omdat hij slechts een freelance verbintenis met *Vrij Nederland* had; verder had hij als journalist geen enkele werkgever meer. Ook deze verbintenis kwam in gevaar toen Oltmans in maart 1958 een ingezonden brief aan *The Washington Post* over de ‘Ame-

rikaanse blunders in Indonesië' ondertekende als correspondent voor de Verenigde Naties van *Vrij Nederland*, zonder dat hoofdredacteur Smedts daar toestemming voor had gegeven of er zelfs van op de hoogte was gesteld. Oltmans besepte kennelijk goed wat hij deed, want in zijn memoires zegt hij daarover: 'Je kon er donder op zeggen, dat daar gelazer van zou komen. Maar tegenstanders moesten zich maar verder bloot geven.'¹⁷³

Inderdaad ontving Oltmans een paar dagen later van Smedts een telegram waarin deze aangaf dat Oltmans zich voor een Amerikaanse krant niet zomaar als correspondent van *Vrij Nederland* kon uitgeven. Toen Oltmans in april een aantal dagen in Amsterdam verbleef, hadden beide heren daarover een gesprek. Smedts bevestigde Oltmans' vermoeden dat Luns en Van Roijen, de Nederlandse ambassadeur in Washington, kwaad waren over Oltmans' brief: 'Het ministerie van Buitenlandse Zaken nodigde me onmiddellijk uit om over jou in Den Haag te komen praten (...) Wat ze wilden was, dat ik je meteen zou telefoneren, dat ik alle banden met je voorgoed verbrak.' Ook Stokvis van *De Telegraaf* had aan Smedts gevraagd of hij Oltmans als medewerker zou ontslaan.¹⁷⁴

Het is tekenend voor Oltmans' eigenzinnigheid dat hij in de wetenschap dat er moeilijkheden van konden komen, zijn ingezonden brief toch op een dergelijke manier ondertekende. Het maakt de reactie van Buitenlandse Zaken echter niet minder opvallend. Ondanks het feit dat Oltmans al bij zo goed als geen enkel blad zijn artikelen kwijt kon en hij inmiddels uit Nederland was vertrokken, zag men hem op het ministerie blijkbaar nog altijd als een gevaar voor de regeringspolitiek. De reactie op Oltmans' brief in *The Washington Post* zou daarvan zeker niet het laatste voorbeeld zijn. De eerder geciteerde Ellen Pasman wees erop dat na het 'incident' met *The Washington Post* ambassadeur Van Roijen op verzoek van Luns zijn best deed om de hoofdredacteuren van de verschillende grote Amerikaanse kranten 'op de dubieuze figuur Oltmans' te wijzen. 'Binnen anderhalve maand,' stelde Pasman, 'waren zowel *The Washington Post*, *The Wall Street Journal* als *The New York Herald Tribune* zodanig over Oltmans geïnformeerd dat het bijzonder onwaar-

schijnlijk was dat deze kranten ooit nog een stuk van hem zouden publiceren.¹⁷⁵

Oltmans was zich er in 1987 in een terugblik overigens van bewust dat hij zelf soms mede de oorzaak was geweest van de conflicten of problemen rond zijn persoon. Hij zag zichzelf vergeleken bij de ‘algemeen geldende maatstaven’ als ‘uitzonderlijk open’; open jegens zichzelf, jegens anderen en jegens zijn leven. ‘Ik denk, en ik weet,’ zegt hij in zijn memoires, ‘dat die openheid een belangrijk deel van mijn leven extra belast en gecompliceerd heeft gemaakt.’¹⁷⁶ Misschien was het niet alleen de openheid die het hem moeilijk maakte, want begin oktober 1958 ondertekende Oltmans een brief aan *The New York Times* wederom als correspondent van *Vrij Nederland*. Nadat hij om die reden alsnog ontslagen werd door Smedts merkte Oltmans op dat Luns en Van Roijen nu eindelijk hun zin hadden, omdat hij geen enkele Nederlandse werkgever meer had.¹⁷⁷ In dit specifieke geval moet hem dat niet hebben verbaasd, hij had het kunnen weten. Dat Oltmans er in zijn memoires toch een opmerking over maakt, is ongetwijfeld bedoeld om nog eens te onderstrepen wat een ‘bastards’ Luns en Van Roijen waren. Het past bij de stijl van zijn memoires, waarin hij vaak het slachtoffer is van acties gericht tegen zijn persoon, maar in dit geval is zijn opmerking onterecht.

Nederlands beleid en ‘Amerikaanse garanties’

Tijdens het vierde en laatste kabinet-Drees (1956-1958) was het Nederlandse standpunt ten aanzien van Nieuw-Guinea nauwelijks gewijzigd.¹⁷⁸ Intussen was echter duidelijk geworden dat Indonesië begin 1958 bezig was zich te bewapenen. Omdat de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië op dat moment toch al niet best waren, ontstond binnen de Nederlandse regering het idee dat het noodzakelijk was zich te verzekeren van internationale, liefst militaire steun, mocht het conflict zich ontwikkelen tot een gewapende strijd. Met name minister Luns zou zich hiermee gaan bezighouden. Bij een besloten NAVO-ministersconferentie in Kopenhagen begin mei 1958 sprak de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken van

de Verenigde Staten, John Foster Dulles, zijn zorgen uit over de toestand in Indonesië en de verslechterde verhouding van dat land met Nederland. Dulles sprak tijdens de bijeenkomst ook met Luns. In dat gesprek zou Dulles volgens Luns (toen hij op 9 mei verslag deed van de conferentie) hebben verzekerd dat Nederland kon rekenen op Amerikaanse steun in het geval van een conflict. Deze verzekering was echter slechts mondeling gedaan. Daarom werden in de weken volgend op de conferentie door ambassadeur Van Roijen pogingen ondernomen om de garantie schriftelijk bevestigd te krijgen.¹⁷⁹

Op deze Amerikaanse militaire garanties moeten we hier kort wat dieper ingaan, omdat in de jaren vanaf 1958 het Nederlandse regeringsbeleid ten aanzien van Nieuw-Guinea daar grotendeels op gebaseerd zou zijn. In de periode tussen mei en oktober 1958 had Van Roijen regelmatig contact met de regering-Eisenhower. In een interview met Ronald Gase zei Van Roijen daarover: ‘Uit die contacten was het mij in ieder geval duidelijk geworden, dat Foster Dulles niet het gevoel had door zijn uitspraken tegenover mr. Luns gecommiteerd te zijn tot duidelijke stellingname ten gunste van Nederland, absoluut niet.’¹⁸⁰ J.L.R. Huydecoper van Nigtevecht, die destijds direct onder Van Roijen werkte, zegt over de verklaringen van Dulles: ‘Een steuntoezegging van de draagwijdte die volgens parlement en pers in die jaren in Nederland gegeven was, heb ik daarin nooit kunnen lezen.’¹⁸¹

Eind september 1958 vertrok Luns zelf naar Washington. Op 7 oktober vond er een door Van Roijen georganiseerd, informeel diner plaats op de Nederlandse ambassade in Washington, waarbij Luns een schriftelijke verklaring van ongeveer tien regels van Dulles zou hebben ontvangen. De historicus Albert Kersten wijst er met klem op dat Dulles toen wel degelijk een toezegging heeft gedaan, maar dat over de interpretatie daarvan de meningen uiteen liepen.¹⁸² Wat er letterlijk in deze verklaring stond, is nooit helemaal duidelijk geworden, omdat Luns het document nooit aan iemand heeft laten zien. In de Eerste en Tweede Kamer en aan het kabinet heeft Luns in elk geval meermaals bevestigd dat indien Indonesië Nieuw-Guinea

zou aanvallen, Nederland kon rekenen op Amerikaanse militaire en diplomatieke steun, daarbij doelend op deze schriftelijke bevestiging. In het parlement en ook in de pers zijn deze Amerikaanse garanties altijd zeer serieus genomen, zoals verschillende bronnen bevestigen.¹⁸³

De Amerikanen waren echter niet in een positie om zomaar hun steun uit te spreken aan een westerse bondgenoot. De Amerikaanse ambassadeur in Indonesië, Howard P. Jones, was van het Amerikaanse standpunt vrij goed op de hoogte. Over de Amerikaanse visie op de kwestie Nieuw-Guinea in de jaren 1957-58 zei hij:

*'In sum, we had sufficient foresight to realize it was out of the question for us to take a position in support of Dutch, or any other nation's, retention of a colony. In the view of John Foster Dulles and most men in the administration in 1957-8, however, it was not the job of American diplomacy to pass on the question of right or wrong in the issue of sovereignty over West Irian. American policy therefore followed what seemed a sound and pragmatic course in remaining neutral about an issue in which right and wrong were somewhat obscure and the national interest seemed not to be directly concerned (...) We did not like to admit it, but we were wedded to the status quo.'*¹⁸⁴

Toen hij een aantal jaren later door Gase werd geïnterviewd over onder andere deze garanties, bevestigde Luns dat hij een schriftelijke verklaring kreeg van Dulles waarin stond dat 'Amerika niet lijdelijk zou toezien indien Indonesië tot vijandelijkheden zou overgaan'. Hij ging verder:

'Toen men mij vroeg: "Welke waarde hecht je aan die halve toezegging?" heb ik gezegd: "Heel weinig waarde, want de voorbeelden zijn legio, waarbij dit soort verklaringen, toezeggingen, later vergeten worden," maar het was natuurlijk beter dan niks. Maar helemaal vastgestaan heeft Amerikaanse steun dus niet, nooit.'¹⁸⁵

Toch heeft Luns het kabinet kennelijk willen en kunnen overtuigen van de waarde van deze ‘Amerikaanse garanties’. Hij kon daarmee zijn politieke opvattingen verder ondersteunen. Zijn streven was om ‘zo lang mogelijk [...] het Nederlandse standpunt met betrekking tot Nieuw-Guinea vast te houden en dit standpunt pas te verlaten wanneer dat absoluut noodzakelijk was’.

Met deze garanties in het achterhoofd lag een koerswijziging in het Nieuw-Guinea-beleid niet voor de hand. Het kabinet-De Quay, dat na een interim-kabinet onder leiding van L.J.M. Beel in mei 1959 aantrad, zou de lijn van de voorgaande kabinetten dan ook voortzetten, hoewel premier De Quay (KVP) aanvankelijk enige bedenkingen had over Nieuw-Guinea door een gesprek met Frits Philips in april 1959. De Quay was een geïnteresseerde nieuwkomer in de kwestie die niet veel kennis van zaken had. Hij was gevoelig voor de argumenten van Philips, die er als vertegenwoordiger van de groep-Rijkens voor pleitte een snel einde aan het conflict te maken om zo de betrekkingen met Indonesië te verbeteren. Vanuit zijn eigen partij werd De Quay vervolgens onder druk gezet door Romme en J.L.C. Beaufort. Zij wisten hem uiteindelijk te bewegen tot een gesprek met Luns. De Quay liet zich als minder deskundige overtuigen door Luns' visie en nam zijn standpunten over. Het Nieuw-Guinea-beleid werd zodoende vanaf 1959 in toenemende mate Luns' beleid.

Verdere verharding: het zenden van de *Karel Doorman*

Eind 1959 wist de Nederlandse regering via een ‘meesterspion’ een dik Indonesisch aanvalsplan voor Nieuw-Guinea in handen te krijgen. Volgens Lambert Giebels kon het plan niet als een grote verrassing komen. Nadat Indonesië verschillende keren tevergeefs via overleg en resoluties in de Verenigde Naties had geprobeerd Nederland tot de overdracht van Nieuw-Guinea te bewegen, had het land al enkele keren aangegeven via minder vreedzame middelen zijn doel te willen bereiken.¹⁸⁸ Toch was de Nederlandse regering verontrust en werd er begin 1960 overleg gepleegd over eventuele

¹⁸⁶187

maatregelen. Vanuit de marine werd het idee gelanceerd om het vliegdekschip de *Karel Doorman* naar Nieuw-Guinea te zenden om de Nederlandse troepen daar te ondersteunen. Een van de praktische doelen daarbij was om nieuwe gevechtsvliegtuigen naar het Verre Oosten te transporteren.¹⁸⁹

Het kabinet besloot dit plan over te nemen. De *Karel Doorman* vertrok op 31 mei 1960 naar Nieuw-Guinea. Het ministerie van Buitenlandse Zaken maakte van het plan volgens Huydecoper zelfs een politiek gebaar door bekend te maken dat de reis van het vliegkampschip vooral was bedoeld ‘voor vlagvertoon in het Verre Oosten’.¹⁹⁰ Het Nederlandse bedrijfsleven was niet te spreken over deze politiek geladen missie. Ook internationaal werd er weinig enthousiast gereageerd op dit Nederlandse initiatief, zoals onder meer blijkt uit het feit dat het Suezkanaal werd afgesloten voor de doortocht van het schip en een bezoek van de Amerikaanse ambassadeur Young aan premier De Quay, waarbij hij de Amerikaanse onvrede over het Nederlandse beleid uitsprak.¹⁹¹ De landen die het schip zou aandoen waren bovendien op dat moment nog niet op de hoogte gesteld en werden hierdoor in verlegenheid gebracht. Japan zou onder zware druk van Indonesië de *Karel Doorman* niet laten aanmeren, hetgeen voor Nederland een groot verlies aan prestige betekende.¹⁹²

De Indonesiërs interpreteerden het zenden van het schip direct als machtsvertoon. Volgens Giebels maakte Soekarno handig gebruik van Luns' aankondiging van ‘vlagvertoon’ door in zijn onafhankelijkheidsrede op 17 augustus onverwachts fel van leer te trekken tegen Nederland, waardoor hij, die als president onder vuur lag, zijn positie weer flink kon versterken. Hij gaf in de toespraak aan dat het ‘onder deze omstandigheden geen zin meer [had] diplomatieke betrekkingen met het halsstarrige Nederland te onderhouden’.¹⁹³ Hij zou die betrekkingen dezelfde dag nog verbreken. Oltmans, die zich op dat moment in de Congo bevond, kwam via de kranten op de hoogte van het zenden van de *Karel Doorman*. Hij schreef daarover op 1 september 1960: ‘In Den Haag zijn ze gek geworden. Om Sukarno nog meer te pesten wordt de “Karel Doorman” voor vlagvertoon naar Japan gezonden.’ Helemaal onbegrijp-

pelijk vond hij het dat de Nederlandse pers blijkbaar grotendeels achter dit beleid stond, zoals hij een paar dagen later uit *de Volkskrant* opmaakte.¹⁹⁴

Eind 1960 was de verhouding tussen Nederland en Indonesië wederom verslechterd. Er was geen enkel diplomatiek contact meer tussen beide landen. Het conflict zat muurvast en leek zelfs te gaan escaleren. Dankzij een machtswisseling in het Witte Huis zou daar echter in de loop van 1961 verandering in komen.

Eindnoten:

- 173 Oltmans, *Memoires 1957-1959*, 128.
- 174 Ibidem, 147.
- 175 Pasman, 45.
- 176 Oltmans, *Memoires 1957-1959*, 211-12.
- 177 Ibidem, 230.
- 178 Lijphart, 261.
- 179 Gase, 52-3.
- 180 Gase, 184.
- 181 Jan L.R. Huydecoper van Nigtevecht, *Nieuw Guinea, het einde van een koloniaal beleid* ('s-Gravenhage 1990), 46.
- 182 Zie Albert Emmanuel Kersten, *Het vodje van Dulles 1958-1962: Amerikaanse steun of een dagdroom van Luns?* (Leiden 2005).
- 183 Zie bijvoorbeeld Duynstee, 274-8 en Gase, 58-61.
- 184 Howard Palfrey Jones, *Indonesia: the possible dream* (New York 1971), 181.
- 185 Luns geciteerd in Gase, 198.
- 188 Giebels, 247.
- 186 Ibidem, 204.
- 187 Brouwer, 163.
- 189 Lijphart, 217.
- 190 Huydecoper, *Nieuw Guinea*, 48.
- 191 Gase, 66-67.
- 192 Huydecoper, 49.
- 193 Giebels, 248. Vgl. Ide Anak Agung Gde Agung, *Twenty years Indonesian foreign policy 1945-1965* ('s-Gravenhage 1972), 289.
- 194 Willem Oltmans, *Memoires 1959-1961* (Baarn 1988), 256 en 257.

5. Een nieuw Amerikaans beleid

Nieuwe mogelijkheden

Via de journalist Van Blankenstein van *Het Parool* had Oltmans in november 1960 begrepen dat er inmiddels meerdere journalisten ‘om’ waren in de kwestie Nieuw-Guinea, onder wie W. van Wijk van *Het Vaderland* en A. Stempels van *NRC*. Van Blankenstein zelf zocht vanuit zijn diplomatieke achtergrond naar mogelijkheden tot een hernieuwd contact tussen Nederland en Indonesië. Hij deed dit sinds 1960 op verzoek van Soekardjo Wirjopranto, de permanent vertegenwoordiger van Indonesië bij de Verenigde Naties in New York.¹⁹⁵ In december 1960 probeerde Oltmans, toen hij voor korte tijd in Nederland was, op verzoek van Van Blankenstein en samen met Van Konijnenburg een ontmoeting te organiseren in Bonn. Daar zouden onder meer Van Blankenstein, Van Wijk, Hofland en Zairin Zain, de Indonesische ambassadeur in Bonn, aanwezig zijn. In diezelfde maand had het kabinet-De Quay zijn ontslag aangeboden. Er werd van alles ondernomen om, zo zei Van Konijnenburg tegen Oltmans, ‘in de komende regeringsverklaring een behoorlijke Nieuw-Guinea-passage te krijgen’. Met dat idee in het achterhoofd werd ook staatssecretaris Bot geïnformeerd, omdat ‘hij aan onze kant staat’, aldus Van Blankenstein.¹⁹⁶

Intussen werd op 20 januari 1961 in de Verenigde Staten de regering-Eisenhower opgevolgd door de regering-Kennedy. Kennedy stelde in korte tijd nieuwe, jonge mensen aan, ook op Buitenlandse Zaken. Oltmans nam enthousiast kennis van deze machtswisseling. Hij had vrijwel meteen het gevoel dat zich wel eens nieuwe moge-

lijkheden konden aandienen om tot een oplossing in de kwestie Nieuw-Guinea te komen. Luns maakte zich volgens hem zorgen over een mogelijke toenadering tussen Kennedy en Soekarno en plande daarom een ontmoeting met Kennedy op het Witte Huis, bewust vóór Soekarno met Kennedy zou kunnen spreken. Een ontmoeting tussen de laatste twee stond gepland voor 24 april. Oltmans hield zich nog altijd ‘intens’ bezig met Nieuw-Guinea. Hij sprak regelmatig met de Indonesische diplomaten Zain en Soekardjo, had veel contact met Hofland en Van Konijnenburg en begon zich af te vragen of hij iets zou kunnen doen, liefst nog vóór Luns bij Kennedy was geweest.¹⁹⁷

Ontmoeting met Walt Rostow

Oltmans was inmiddels weer teruggekeerd naar de Verenigde Staten en wilde Hofland en Van Konijnenburg daarnaartoe halen om met hen een ontmoeting te regelen tussen Soekarno en leden van de groep-Rijkens. Ook Zain zou naar de Verenigde Staten komen om daar verder te onderhandelen - hij was intussen overgeplaatst naar Washington en werd daar de Indonesische ambassadeur. In maart 1961 was Oltmans volop bezig met voorbereidingen van deze ontmoeting. Hij ontwikkelde daarnaast echter ook een heel ander plan. ‘Wat Nieuw-Guinea betreft,’ schreef Oltmans,

‘had ik een besluit genomen, zonder hier van tevoren Emile van Konijnenburg of iemand anders over te raadplegen. Ik wilde de nieuwe adviseur voor National Security van president Kennedy, Walt Rostow, zo volledig mogelijk inlichten omtrent het conflict Indonesië-Nederland in de hoop, dat de V.S. met JFK aan het roer mogelijk hun invloed zouden uitoefenen en aan de zinloze controverse een snel einde maken.’¹⁹⁸

Oltmans had Rostow in 1960 leren kennen tijdens een van zijn lezingen in Connecticut en schreef hem een brief om een afspraak te maken.

In de daaropvolgende dagen was Oltmans nog wel aanwezig bij

verschillende gesprekken tussen Van Konijnenburg, Soekardjo en Zain, maar hij was vooral toehoorder en hield zijn plannen voor zijn ontmoeting met Rostow voor zich. Het is opvallend om te constateren hoe Oltmans' houding in deze dagen veranderde. Vanaf 1956 was hij steeds in de weer geweest om ervoor te zorgen dat Nederland en Indonesië op zijn minst weer aan de onderhandelingstafel zouden plaatsnemen. Hij had daarvoor contacten gelegd met Soekarno, allerlei Indonesische regeringsbeambten en diplomaten en daarnaast met verschillende Nederlandse zakenlieden en politici. Vanaf eind 1960 was er voor het eerst ook een aantal andere journalisten die streefden naar een oplossing van het conflict en een herstel van de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië. Oltmans was echter tot de conclusie gekomen dat deze ontwikkeling waarschijnlijk te laat kwam. Hij raakte er steeds meer van overtuigd 'dat een bilateraal gesprek tussen Nederland en Indonesië nooit van de grond zou komen, indien de V.S., via druk op Den Haag, hiertoe niet de laatste zet deden'. Opmerkelijk genoeg zei ambassadeur Zain diezelfde dag in een gesprek waar Oltmans bij aanwezig was dat hij vond dat het conflict opgelost zou kunnen worden, zonder dat er een ander land bij betrokken zou worden.¹⁹⁹

Nadat Rostow had bevestigd²⁰⁰ dat een gesprek mogelijk was, begon Oltmans onmiddellijk te werken aan een uitgebreid memorandum dat hij hem wilde overhandigen. Hij zette daarin wat uitgebreider uiteen wat hij Rostow persoonlijk wilde vertellen. Op 5 april vond de ontmoeting plaats in Washington. Tijdens een korte inleiding onderbrak Rostow Oltmans met een opmerking over een aanstaande oorlog in Laos. Vervolgens zei hij:

*'You see, we, Kennedy and I, and many others here are of a war generation. We will not have anymore real estate swallowed up by the Soviets. We are not going to insult them, but we will be firm. And Sukarno better doesn't get himself entangled with the seventh fleet.'*²⁰¹

Hij verwees naar de Amerikaanse marine die in Zuidoost-Azië ope-

reerde en waarschuwde hiermee impliciet de Indonesiërs niet te hard van stapel te lopen.

Nadat Rostow hem vroeg de essentie van zijn plannen te formuleren, begon Oltmans uit te weiden over de Bilderberg-groep²⁰², prins Bernhard en Paul Rijkens. Hij stelde Rostow voor deze mensen te raadplegen, met de aanstaande bezoeken van Soekarno en Luns in het achterhoofd. Tevens pleitte Oltmans ervoor dat vóórdat de Amerikaanse regering een standpunt in de kwestie Nieuw-Guinea zou bepalen, men eerst zou luisteren naar deze vooraanstaande zakenlieden, die het al heel lang niet eens waren met de Nederlandse regering. Oltmans wees hem ook nog op de zojuist aangestelde ambassadeur Zain, die volgens hem erg goed geïnformeerd was. Rostow luisterde geïnteresseerd en nam het memorandum aan. Het gesprek nam een half uur in beslag. Oltmans was tevreden, hij had Rostow in elk geval gesproken voordat Luns dat zou doen.

In het memorandum, waarvan Oltmans verscheidene kopieën in zijn dagboek heeft bewaard, zette hij nog eens beknopt de geschiedenis van het conflict uiteen. Hij beklemtoonde dat hij wat de Indonesiërs betreft een kenner was en contacten had tot op het hoogste niveau. Hij benadrukte dat Nieuw-Guinea voor Soekarno een zeer belangrijke kwestie was, die hij zo snel mogelijk opgelost wilde zien. Vervolgens deed hij Rostow een aantal suggesties. Hij wees op de neutrale, maar sterke positie van de Verenigde Staten, die ze zouden moeten gebruiken om druk uit te oefenen op Nederland. Ook stelde hij dat *'the Washington government could initiate an informal and new round of talks between parties'*. Net als in het gesprek adviseerde hij Rostow dat de Amerikaanse regering de invloedrijke groep-Rijkens zou raadplegen, waarna hij liet vallen dat Rijkens tevens vooraanstaand lid was van de Bilderberg-groep, via welke hij bevriend is met prins Bernhard en minister van Buitenlandse Zaken Dean Rusk.²⁰³

Na zijn gesprek met Rostow deed Oltmans daarvan onmiddellijk verslag bij ambassadeur Zain. Deze was enthousiast, met name over het memorandum. De waarschuwing wat betreft de zevende vloot seinde hij onmiddellijk door naar generaal Nasution. Hij raadde

Oltmans af het bezoek aan het Witte Huis via de pers naar buiten te brengen, 'want dan wordt het voor Rostow moeilijk om jouw argumenten bij Luns te gebruiken'.²⁰⁴ Oltmans negeerde dit advies en besloot Rostows waarschuwing over de zevende vloot toch naar buiten te brengen, hoewel niet via een krant. Hij bracht het ter sprake, zonder daarbij Rostows naam te noemen, in een lezing aan de Michigan State University op 9 april. Een dag later stond er een uitgebreid verslag van Oltmans' lezing in de plaatselijke krant.²⁰⁵

Wat was voor Oltmans de reden om Rostows waarschuwing naar buiten te brengen? De Indonesiërs waren immers al op de hoogte gesteld. Bovendien bracht hij met deze actie het Witte Huis in verlegenheid. De Amerikanen zouden Oltmans' opmerkingen direct ontkennen. Het vreemde is dat hij op voorhand zijn ontmoeting met Rostow voor iedereen verzwegen; het gesprek leek voor hem juist een diplomatieke functie te hebben. Ambassadeur Zain was erg kwaad over Oltmans' actie. Hij zei hem onder meer: 'Dat was een blunder van je. Je gesprek met Rostow was vertrouwelijk en niet voor de publiciteit bestemd [...] Op die manier verlies je bij de Amerikanen weer je entree [...] Bovendien kan zoiets de stemming doen omslaan. Ik werd van alle kanten gebeld.' Oltmans was het niet met Zain eens. Hij vond het juist 'een prima waarschuwing aan het adres van de VS'.²⁰⁶ Waarvóór hij de Verenigde Staten wilde waarschuwen, is echter onduidelijk. Dat een Amerikaanse veiligheidsadviseur beter geen verkapte dreigementen aan de Indonesische regering kon maken, omdat dat in de openbaarheid gebracht kon worden? Maar Oltmans was niet als journalist bij Rostow langsgegaan. Hij wilde hem immers adviseren en zag de Amerikaanse regering als hulpmiddel. Bovendien wekte hij de indruk dat het gesprek vertrouwelijk was. Waar was een waarschuwing dan goed voor? Hij zal het ongetwijfeld niet hebben toegegeven, maar zou het niet zo kunnen zijn dat Oltmans zijn lezing in Michigan simpelweg meer gewicht heeft willen geven door er melding van te maken dat hij een ingang had bij het Witte Huis en dat hij daar belangrijke gesprekken voerde. Dat hij, met andere woorden, een factor was om rekening mee te houden?

Dat was nog niet alles. Oltmans besloot al op 5 april een kopie van het memorandum naar Van Blankenstein te sturen. Wat daar het idee achter was, legde hij nergens uit. Wellicht wilde hij een medestander in de kwestie op de hoogte stellen van zijn activiteiten. Later zou Oltmans erachter komen dat Van Blankenstein ‘het *vertrouwelijke* stuk half Den Haag had rondgezonden [mijn cursivering]’.²⁰⁷

Kennelijk hechtte Oltmans toch aan geheimhouding. In dat licht is de brief die Oltmans (ook op 5 april) aan minister Luns stuurde echter onbegrijpelijk. In deze brief stelde hij minister Luns nota bene persoonlijk op de hoogte van zijn bezoek aan Rostow. Bovendien zond hij kopieën aan Van Konijnenburg, Van Blankenstein, Zain, Soekardjo en Hofland. Hij zei in de brief onder meer dat hij met Rostow over mogelijke oplossingen voor de kwestie Nieuw-Guinea had gesproken. Een van zijn laatste zinnen luidde: ‘Nu mij bekend is, dat ook in kringen der regering naar een snelle oplossing wordt gezocht, meen ik dat alle krachten van Nederlandse zijde - ook die van mij - zouden moeten worden aangewend om deze zaak alsnog ten goede te doen keren.’ Oltmans gaf toe dat hij Luns had willen provoceren, maar dat de inhoud van zijn brief ‘zéér wáár’ was.²⁰⁸

Een dag later zond Oltmans Rostow nog een brief na (hij vermeldde dat niet in zijn memoires) waarin hij zich min of meer verontschuldigde voor het feit dat hij Luns op de hoogte stelde van het bezoek. Hij voelde zich gedwongen dit zelf te doen, voordat Luns er via een omweg achter zou komen. Verder schreef Oltmans in de brief:

*‘I am very much aware, that my efforts and exposé must have sounded most “amateurisch” to you, but I beg you to accept, whatever I have pleaded or written into my memorandum, as a most sincere effort to contribute to a solution, which is more needed than ever at this critical stage of relations between Holland and Indonesia.’*²⁰⁹

Het verkondigen van de waarheid, wat voor Oltmans naar eigen zeggen altijd van groot belang was, lijkt in dit geval en op deze manier een merkwaardige, om niet te zeggen onverstandige keuze. Wat

hij afgezien van de provocatie met deze brief wilde bereiken, is een raadsel. Door de kopieën betrok hij bovendien ook anderen bij de provocatie. Dit was vermoedelijk een van de redenen dat Van Blankenstein hem de brief aan Luns zeer kwalijk nam, want, zo zegt hij in een brief aan Oltmans: ‘Luns is nu razend op mij en op ons allen. Hij beschouwt ons als mensen, die zich wat door Oltmans laten wijsmaken [...] Het goede dat je kon doen, heb je door deze brief zeker heel erg geschaad.’²¹⁰

In zijn memoires gaf Oltmans later toe dat de brief aan Luns wellicht te impulsief was, maar toch deelde hij de kritiek die Van Blankenstein erop had niet, ook achteraf niet.²¹¹ De kracht van Oltmans' initiatief zat juist in de geheimhouding, daardoor zou Rostow Kennedy zonder problemen van Oltmans' inzichten op de hoogte kunnen stellen. Door Oltmans' handelwijze waren de Amerikanen in verlegenheid gebracht en was Luns helemaal op de hoogte. Dat kon toch niet zijn bedoeling zijn geweest, toen hij zich voornam Rostow te informeren.

Gevolgen en een nieuw beleid

Het oorspronkelijke doel van Oltmans was dat dankzij zijn gesprek met Rostow de Amerikanen de kwestie Nieuw-Guinea uiteindelijk beslissend zouden beïnvloeden door Nederland onder druk te zetten. Wat was nu precies het effect van zijn gesprek met Rostow? In de eerste weken van april kon Oltmans dat nog niet overzien. In een van de interviews met Theo van Gogh in 1997 keek hij terug op deze affaire. Hij vertelde met het nodige gevoel voor show nog eens wat hij Rostow te zeggen had:

‘Zeg aan Kennedy: Luns is hartstikke gek, die wil weer een oorlog met Indonesië beginnen, dat betekent dat alleen maar de PKI en de communisten in Indonesië terrein winnen want er komen allemaal Russische wapens bij Soekarno binnen, dat is helemaal verkeerd! Er is maar één man die u precies kan zeggen hoe dat in elkaar zat en dat is Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard. Praat met hem voordat Luns komt!’

Vervolgens legde Oltmans uit dat Kennedy Bernhard had gebeld, hem had uitgenodigd en nog vóór het bezoek van Luns in Washington had gesproken. Volgens de officiële berichten vloog Bernhard naar Mexico, maar in werkelijkheid ging hij naar Washington. Daar legde hij namens de groep-Rijkens aan Kennedy en zijn staf (onder meer Rostow, Arthur M. Schlesinger jr. en Robert McNamara) uit hoe de situatie in Indonesië werkelijk in elkaar zat. Luns kreeg daardoor bij zijn bezoek aan Kennedy op 16 april 'een koude douche over zich heen', omdat hem toen duidelijk werd gemaakt dat de Amerikanen het Nederlandse standpunt niet steunden. Zodoende had prins Bernhard er uiteindelijk voor gezorgd dat een oorlog werd voorkomen, zo legde Oltmans uit.²¹²

Zoals Oltmans het beschreef, had zijn gesprek met Rostow erin geresulteerd dat president Kennedy vrijwel onmiddellijk contact zocht met prins Bernhard om zich grondig over Nieuw-Guinea te laten informeren. Daardoor zou het Amerikaanse beleid beslissend zijn beïnvloed. Oltmans stelde de zaken echter wat eenvoudiger voor dan ze in werkelijkheid waren. Bovendien is zijn verslag chronologisch onjuist. Oltmans beweerde in het interview, maar ook in zijn boek *De verraders* (1973), dat Luns op 16 april een gesprek had met Kennedy in het Witte Huis. Uit verschillende andere bronnen blijkt dat Luns al op 10 april, dus vijf dagen na Oltmans' onderhoud met Rostow, met Kennedy sprak. Zowel Drooglever, P.B.R. de Geus als William Henderson bevestigt dit.²¹³ Bernhard zou in dat geval dus tussen 5 en 10 april met Kennedy gesproken moeten hebben. Lambert Giebels stelt in zijn Soekarno-biografie weliswaar dat Bernhard vóór Luns op het Witte Huis zou zijn geweest, maar hij neemt de foutieve datum 16 april van Oltmans over, en vermeldt niet wanneer Bernhard Kennedy bezocht en hoe hij aan deze informatie komt.²¹⁴ In de meeste literatuur over de kwestie Nieuw-Guinea wordt Bernhards bezoek aan het Witte Huis en daarmee ook zijn invloed op de kwestie zelfs in het geheel niet genoemd.²¹⁵ Alleen Drooglever maakt melding van het bezoek van de Prins: op 25 april 1961.²¹⁶

In 1992 werd voor het eerst een aanwijzing gevonden dat Bern-

hard inderdaad op het Witte Huis heeft geïntervenieerd. *NRC*-journalist Harry van Wijnen kwam een telegram van Kennedy aan koningin Juliana op het spoor, gedateerd op 12 september 1962 (een maand na de officiële overdracht), waarin Kennedy zijn dank uitsprak: '[...] *with personal regards to you and to prince Bernhard, whose thankful comments on this difficult issue [de kwestie Nieuw-Guinea] were helpful for me at an important moment.*'²¹⁷ Pas in een uitzending van het VPRO-programma *Andere Tijden* in maart 2002 werd meer duidelijk over de aanwezigheid van Bernhard op het Witte Huis. Uit onderzoek in Amerikaanse archieven dat in opdracht van het programma is uitgevoerd, bleek dat prins Bernhard inderdaad op 25 april een kennismakingsbezoek bracht aan Kennedy, dus twee weken ná het bezoek van Luns, zoals Drooglever later zou bevestigen. Kennedy bleek reeds gewaarschuwd te zijn over Luns met de mededeling dat '*he [Luns] will be aggressive and pushing the legality of Dutch claims over New Guinea*'.²¹⁸ Of die waarschuwing via Rostow van Oltmans kwam, werd in de betreffende uitzending niet besproken. De Amerikaanse diplomaat Paul F. Gardner bevestigde echter dat '*he [Kennedy] had been forewarned by the NSC staff that Luns might leak such a comment [over de Amerikaanse garanties] in order to "queer" Sukarno's visit to Washington*'.²¹⁹ Rostow was medewerker van de NSC (National Security Council) en het is dus goed mogelijk dat de waarschuwing inderdaad van hem kwam.

In het gesprek met Kennedy op 10 april leek Luns inderdaad onaangenaam verrast door het Amerikaanse standpunt en de houding van Kennedy. Vooral omdat, zo schrijft Gardner, '*Kennedy politely evaded giving his Dutch visitors any assurance that the US would oppose Indonesian use of force in West Irian*'.²²⁰ Luns was sowieso al niet in een opperbste stemming naar Washington vertrokken omdat de Amerikanen verstek hadden laten gaan bij de openingszitting van de nieuw opgerichte Nieuw-Guinea Raad.²²¹ Toen Luns dit ter sprake bracht, gaf Kennedy toe dat de Amerikaanse afwezigheid zijn persoonlijke beslissing was geweest.²²² De Amerikaanse historicus Arthur M. Schlesinger jr. beschreef in zijn boek *A Thousand*

Days: J.F. Kennedy in the White House (1965) dat 'at one meeting with the President, Luns was so carried away by the injustice of it all that he waved a flabby forefinger in Kennedy's face, a gesture which Kennedy courteously ignored'.²²³

Ten tijde van het gesprek met Luns had Kennedy nog niet met Bernhard gesproken. Er is reden om aan te nemen dat het Amerikaanse standpunt inzake Nieuw-Guinea onder de regering-Kennedy sowieso niet meer hetzelfde neutrale standpunt was als van de regering-Eisenhower, iets wat Luns moet hebben aangevoeld. Meteen bij het aantreden van Kennedy had de Amerikaanse ambassadeur in Indonesië, Howard Jones, geadviseerd vooral veel aandacht te geven aan Soekarno, omdat hij daar erg gevoelig voor was. Jones herhaalde tegen Kennedy en zijn adviseurs wat Soekarno letterlijk tegen hem en iedere andere Amerikaan die hij tegenkwam had gezegd: '*If the United States Government will change its position on West Irian and support our claim, I will abandon neutrality between the two blocs and take sides with America - like that!*' waarbij hij met zijn vingers had geknipt.²²⁴ Omdat de Amerikanen naast de band met Nederland ook met Indonesië een goede relatie wilden opbouwen, zal men in Washington ongetwijfeld gevoelig zijn geweest voor een dergelijke uitspraak. Kennedy wilde namelijk te allen tijde een nieuw strijdtoneel in Zuidoost-Azië vermijden. Hij overwoog daarom een meer open houding tegenover Indonesië om te voorkomen dat het land door de Sovjet-Unie zou worden ingepalmd. Dit paste bij zijn opvatting dat de derde wereld gold als het cruciale slagveld tussen communisme en democratie.²²⁵

Op 24 april 1961 maakte Soekarno als onderdeel van zijn wereldreis een stop in Washington. Met de adviezen van Jones in het achterhoofd onthaalde Kennedy Soekarno op grootse wijze. In plaats van hem op te wachten op het Witte Huis, zoals gebruikelijk was, kwam Kennedy naar het vliegveld om Soekarno daar welkom te heten met een uitgebreide militaire parade. Hij noemde hem 'de Washington van Indonesië', een eretitel die Kennedy volgens Giebels niet alleen gebruikte om in te spelen op Soekarno's ijdelheid, want buiten Nederland werd Soekarno op dat moment als een groot

staatshoofd beschouwd.²²⁶ Later op de middag fluisterde Kennedy ambassadeur Jones in het oor: *'I ought to have a present for him. Do you think he would like a helicopter?'* Jones zei dat hij zich geen beter cadeau kon voorstellen.²²⁷ Soekarno was erg te spreken over dit cadeau, hij voelde zich vele malen beter behandeld dan bij zijn bezoek aan Eisenhower een paar jaar eerder. 'President Kennedy begreep mij. Hij benaderde mij hartelijk en op de man af,' schreef hij later in zijn autobiografie.²²⁸ De grootse ontvangst was vooral bedoeld om Soekarno duidelijk te maken dat wat Kennedy betreft de ontmoeting een nieuwe start betekende voor de relatie tussen de Verenigde Staten en Indonesië. Die opzet leek dus geslaagd. Het zou de sfeer bij de gesprekken tussen de twee staatshoofden ten goede komen.

Een dag later arriveerde prins Bernhard op het Witte Huis, samen met ambassadeur Van Roijen. Bernhard stelde zich tijdens dat gesprek, in tegenstelling tot wat Oltmans vermoedde, vrij terughoudend op. Hij was benieuwd hoe de gesprekken tussen Kennedy en Soekarno waren verlopen, waarop Kennedy antwoordde dat Soekarno vooral interesse toonde voor het onderwerp Nieuw-Guinea. Bernhard beklemtoonde vervolgens dat veel Nederlanders hoopten op een oplossing en het beëindigen van hun verantwoordelijkheid over het gebied. In de uitzending van *Andere Tijden* werd benadrukt dat Bernhard in dit gesprek zijn werkelijke mening grotendeels voor zich hield door de aanwezigheid van Van Roijen, die moest rapporteren aan Luns.²²⁹ Die mening zou hij vier dagen later en inmiddels teruggekeerd op Soestdijk wél verkondigen toen hij sprak met de Amerikaanse advocaat Henry G. Walter jr.. De prins gaf Walter een document mee met de titel *'P.B. proposal'*, waarin hij uiteenzette hoe volgens hem de kwestie diende te worden opgelost. Walter gaf dit document op zijn beurt door aan Walt Rostow en McGeorge Bundy, die samen met Rostow behoorde tot de belangrijkste adviseurs van Kennedy.²³⁰

Bernhard was ervan overtuigd dat Nederland zich uit Nieuw-Guinea moest terugtrekken en zich moest concentreren op Europa. Het grootste struikelblok daarbij was minister Luns, die was ver-

wikkeld in *'a personal vendetta with the Indonesians'*, aldus het *'P.B. proposal'*.²³¹ Er was echter verdeeldheid in de Nederlandse regering, waardoor er kansen lagen voor het plan, vooral als de Amerikanen het zouden indienen. De belangrijkste punten van dit plan waren (1) dat Nederland zich bereid verklaarde Nieuw-Guinea over te dragen aan een multinationale trustschap, ongeacht of Nederland zelf een van de trusthouders zou zijn, (2) dat Nederland nooit meer een teruggave van Nieuw-Guinea zou aanvaarden, ook niet wanneer de bevolking van Nieuw-Guinea zich middels een referendum zelf over haar toekomst zou kunnen uitspreken en (3) dat Nederland zijn ambtenaren slechts in functie zou houden zo lang als de trusthouders dat wensten of totdat ze hen wilden vervangen.²³² Bernhard hoopte met dit document de Amerikanen te bewegen Nederland onder druk te zetten, in eerste instantie in het geheim en als dat niet zou werken in het openbaar.

Slot

Vanaf juni 1961 zou in het geheim tussen Nederland en de Verenigde Staten worden onderhandeld over Nieuw-Guinea, onder meer over het vinden van een vorm van trustschap, al dan niet onder de vlag van de Verenigde Naties, waarin Nieuw-Guinea kon worden ondergebracht. Indonesië werd bij deze besprekingen niet betrokken want, zo zei Joseph Sisco, destijds werkzaam op het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken, 'wij hadden nu eenmaal meer sympathie voor de Nederlanders en waren op zoek naar een gemeenschappelijk belang'.²³³ Bij de officiële besprekingen in 1962 onder leiding van de Amerikaanse diplomaat Ellsworth Bunker werden de Indonesiërs wel betrokken. Het opvallende is dat de uiteindelijke overeenkomst die na deze onderhandelingen tussen Nederland en Indonesië in augustus 1962 werd bereikt, verrassend veel gelijkenis vertoont met het oorspronkelijke plan van prins Bernhard, zoals doorgegeven aan het Witte Huis. De Amerikanen lijken daarbij precies de rol te hebben gespeeld die Oltmans oorspronkelijk voor ogen had.

Het is moeilijk na te gaan hoeveel invloed Oltmans daarop heeft

gehad. Voor Oltmans zelf was zijn bezoek aan Rostow cruciaal, zeker achteraf. Of hij bij de Amerikaanse beleidsmakers een onuitwisbare indruk achterliet, valt echter te betwijfelen. Zijn bezoek aan Rostow werd bijvoorbeeld niet genoemd door Schlesinger, die wel uitgebreid inging op het gesprek tussen Luns en Kennedy. Historicus Ben Koster stelt dat Rostow Oltmans' plannen beschouwde als '*a very long shot*', maar het 'toch de moeite waard [vond] de formule nader te onderzoeken'; hoewel Washington de voorstellen volgens Koster 'voorlopig te radicaal' vond en zich eerst wilde richten op de vorming van een trustschap.²³⁴ Drooglever schreef echter dat het memorandum 'belangrijk genoeg gevonden [werd] om het aan Kennedy voor te leggen en het met enige nadruk te vermelden in de briefing voor de president ter voorbereiding van het gesprek met Luns'.²³⁵ Rostow was in elk geval een van de adviseurs die Kennedy ten aanzien van Nieuw-Guinea hebben geïnstrueerd. Het is denkbaar dat vanuit dit soort gesprekken op advies van Oltmans contact werd gezocht met prins Bernhard. Het is echter evengoed mogelijk dat de ontmoetingen tussen Kennedy en Bernhard door de prins zelf werden geïnitieerd. In dat geval zou Oltmans slechts een van de vele (onofficiële) adviseurs van het Witte Huis zijn geweest. Feit is dat Bernhard uitgebreid contact heeft gehad met Kennedy. Uit de dankbrief van de laatste mogen we zelfs opmaken dat hij zich iets heeft aangetrokken van de inzichten van de prins. Oltmans' doel was daarmee bereikt, al blijft het de vraag in hoeverre hij daaraan zelf heeft bijgedragen.

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

March 30, 1961

Dear Mr. Oltmans:

Should you come to Washington I should be glad to see you. You may make an appointment with my secretary Miss Nivens, NA 8-1414 extension 234.

I remember well the pleasant day we spent together at the Institute of World Affairs.

Sincerely yours,

W. W. Rostow

Mr. Willem L. Oltmans
118-09 83rd Avenue
Kew Gardens
Long Island, New York

In dit briefje bevestigt Kennedy's veiligheidsadviseur Walt Rostow dat hij Oltmans wil ontvangen.
Bron: KB dagboek Willem Oltmans, nv. nr. 1961 X

Eindnoten:

- 195 Van Blankenstein, *Dr. M. van Blankenstein*, 301.
- 196 Oltmans, *Memoires 1959-1961*, 324-25.
- 197 Oltmans, *Memoires 1961* (Baarn 1989), 45.
- 198 Ibidem, 65.
- 199 Ibidem, 73.
- 200 In een korte brief op 30 maart, zie KB dagboek W.O. inv. nr. 1961 X.
- 201 Oltmans, *Memoires 1961*, 86.
- 202 Oltmans doelt hier op de Bilderbergconferenties. Hij zou vaker spreken van de 'Bilderberg-groep', maar die term is niet helemaal correct. Bernhard en Rijkens kenden elkaar weliswaar via deze conferenties, maar de initiatieven in de kwestie Nieuw-Guinea kwamen van

- de groep-Rijkens, die een andere samenstelling had en waartoe Bernhard officieel niet behoorde. Wel stond Bernhard met deze groep in contact. Zie ook noot 3 in hoofdstuk 2.
- 203 Kopieën van het memorandum bevinden zich in KB dagboek W.O. inv. nr. 1961 X.
- 204 Oltmans, *Memoires 1961*, 89.
- 205 Ibidem, 93.
- 206 Ibidem, 108.
- 207 Ibidem, zie noot op p. 114.
- 208 Oltmans, *Memoires 1961*, 125.
- 209 KB dagboek W.O. inv. nr. 1961 X, brief gedateerd op 6 april.
- 210 Ibidem, inv. nr. 1961 XIII, brief gedateerd op 10 april.
- 211 Oltmans, *Memoires 1961*, 124 en 125.
- 212 Van deze serie interviews van Oltmans met Van Gogh is in 2004 een dvd verschenen, getiteld *De eenmotorige mug*.
- 213 Zie Drooglever, 395; De Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie*, 141 en Henderson, *West New Guinea*, 123.
- 214 Giebels, 250.
- 215 Bernhard wordt slechts genoemd in verband met een artikel van Lunshof later dat jaar in *Elseviers Weekblad* (zie epiloog). Zie Lijphart, 227. en Gase, 109-110.
- 216 Drooglever, 401.
- 217 *NRC Handelsblad*, 10 november 1992. Zie ook Harry van Wijnen, *De prins-gemaal: vogelvrij en gekooïd* (Amsterdam 1994), 242-243.
- 218 *Andere Tijden*, afl. 'Het einde van Nieuw-Guinea: een prins in de wereldpolitiek', 19 maart 2002 (VPRO en NPS).
- 219 Paul F. Gardner, *Shared hopes, separate fears. Fifty years of U.S. -Indonesian relations* (Boulder 1997), 174.
- 220 Ibidem.
- 221 De Nederlandse regering had de bevolking van Nieuw-Guinea op termijn onafhankelijkheid toegezegd. De oprichting van deze raad, een regering van het gebied bestaande uit plaatselijke vertegenwoordigers, was daartoe een eerste stap.
- 222 Huydecoper, 51.
- 223 Arthur M. Schlesinger, jr., *A thousand Days: John F. Kennedy in the White House* (Londen 1965), 494.
- 224 Jones, *Indonesia*, 179.
- 225 Zie bijvoorbeeld Koster, *Een verloren land*, 38-40.
- 226 Giebels, 251.
- 227 Jones, 194.
- 228 C. Adams, *Sukarno: een autobiografie, uit de mond van de president opgetekend door Cindy Adams* (1967), 337.
- 229 *Andere Tijden*, 19 maart 2002. Zie ook de bijlage 'Het einde van Nieuw-Guinea: een prins in de wereldpolitiek' op: <http://geschiedenis.vpro.nl/programmas/2899536/afleveringen/5655334/>
- 230 Ibidem, zie ook Drooglever, 401.
- 231 Bijlage op: <http://geschiedenis.vpro.nl/programmas/2899536/afleveringen/5655334/>
- 232 Drooglever, 402.
- 233 Bijlage op: <http://geschiedenis.vpro.nl/programmas/2899536/afleveringen/5655334/>
- 234 Koster, 52-3.
- 235 Drooglever, 394-95.

6. Het einde van de groep-Rijkens

Voorbereidingen

In april 1961 was Oltmans nog altijd in de weer om leden van de groep-Rijkens met Soekarno in contact te brengen. Hij was nooit officieel in dienst geweest bij deze groep industriëlen, maar legde in opdracht van hen in de jaren 1956-1961 vaak contacten met Indonesische politici en ambtenaren, of werd eropuit gestuurd om poolshoogte te nemen, zoals in Indonesië in 1957. De belangrijkste figuren binnen de groep-Rijkens waren Paul Rijkens zelf, Kees Scholtens, oud-chef van de Koninklijke/Shell in Indonesië, en Emile van Konijnenburg, onderdirecteur van KLM en tevens het belangrijkste contact van Oltmans binnen de groep. Het doel van de groep was, zoals Rijkens het zelf verwoordde, om de ‘zich steeds verbredende kloof tussen beide landen [Nederland en Indonesië] te helpen overbruggen, waar onze regering die overbrugging niet kon beginnen. Zij beoogde de mogelijkheid voor te bereiden voor beide regeringen om, voorlopig onofficieel met elkaar te kunnen praten.’²³⁶

Op 23 april arriveerden Van Konijnenburg en Scholtens in de Verenigde Staten. Later op die dag vond er een ontmoeting plaats tussen deze twee heren, Oltmans en Zain. Het onderwerp van gesprek was een eventuele ontmoeting met Soekarno.

Zo'n ontmoeting was volgens Scholtens en Van Konijnenburg noodzakelijk, omdat meer autoriteit nodig was ‘om te helpen een procedure te vinden, die wij aan de Nederlandse regering, dus de politiek, kunnen verkopen’.²³⁷ Zain gaf in het gesprek het Indonesische standpunt nog eens weer, zoals dat in

feite sinds 1955 niet gewijzigd was:

‘Holland moet gewoon uitscheiden met dat eeuwige maar... Er zou hier in Washington door u moeten worden gewerkt aan de manier hoe we op de hoofdlijn terecht zullen komen. Dit comité [van de groep-Rijkens] moet het werk doen om tot officiële besprekingen tussen beide regeringen te komen... Al deze dingen heb ik in Genève [Geneefse Conferentie in 1955] gezegd, maar mijnheer Luns wilde niet luisteren.’²³⁸

Na dit gesprek werd Oltmans door Zain geadviseerd zich voorlopig slechts als lobbyist op te stellen en zich niet te veel met Scholtens en Van Konijnenburg te laten zien, onder andere omdat Oltmans nog altijd op slechte voet stond met Max Maramis, die op dat moment deel uitmaakte van de Soekarno-delegatie.

Uit de woorden van Zain - in vergelijking met sommige andere Indonesische politici en diplomaten een bijzonder redelijke gesprekspartner, die zich nog sterk verbonden voelde met Nederland - blijkt dat de Indonesiërs in 1961 langzamerhand hun geduld begonnen te verliezen met de weinig actieve Nederlandse houding. Hoewel de pogingen van de groep-Rijkens werden gewaardeerd, hadden ze tot nu toe weinig tot niets opgeleverd. Twee dagen later, op 25 april, werden Scholtens en Van Konijnenburg nog wel hartelijk ontvangen door Soekarno en Soebandrio, maar uit het gesprek dat volgde bleek dat de goedbedoelde initiatieven niet zoveel zin hadden zolang ze niet door de officiële politiek werden gesteund. Voordat Scholtens en Van Konijnenburg weer naar Nederland zouden vertrekken, bevestigde Zain wat Soekarno en Soebandrio al min of meer hadden aangegeven: ‘Nu moet u wat bereiken in Den Haag, anders gelooft men in Djakarta mij ook niet meer. Nu moet u [...] aantonen, dat uw groep politieke invloed heeft.’²³⁹

Scholtens en Van Konijnenburg vertrokken vervolgens naar Nederland. Oltmans had nog een aantal uitgebreide gesprekken met Zain, waarin de laatste Oltmans een soort diplomatietraining gaf. Zain beschouwde Oltmans voornamelijk als een onervaren, maar

desondanks nuttige contactpersoon. Hij gaf hem (en indirect de groep-Rijkens) een opdracht mee, voordat ook Oltmans op 18 mei naar Nederland zou vertrekken: ‘Jullie moeten in Holland een geweldig gevecht leveren en bewust laten ontstaan. Veroorzaak maar een ontploffing dan kan Bungkarno zijn konklusies trekken.’²⁴⁰ Het is echter de vraag of Zain werkelijk een politieke rel wilde veroorzaken in Nederland, want hij legde over het algemeen steeds de nadruk op de diplomatie. Oltmans zou zijn spel vooral ‘bedachtzaam en voorzichtig’ moeten spelen. Hij leidde uit het laatste gesprek met Zain in elk geval af dat er iets moest gebeuren om de impasse te doorbreken en zou daartoe zijn eigen methode vinden.

Terug in Nederland hoorde Oltmans over de telefoon van Van Konijnenburg: ‘[...] de brief met het mandaat om met Soekarno te gaan spreken is er.’²⁴¹ Paul Rijkens zou de brief persoonlijk tekenen. Oltmans had echter zijn twijfels of de brief voor de Indonesiërs voldoende zou zijn. In de betreffende brief van Rijkens aan Soekarno, gedateerd op 19 mei 1961, stond onder meer dat:

‘de zienswijze van de regeering is, dat haar niets liever zou zijn dan het scheppen van een mogelijkheid om te komen tot een gesprek. De regeering juicht het dan ook toe, dat in een informeel gesprek wordt gepoogd een procedure hiertoe te vinden. Zij stemt er mede in, dat hiervan aan Uwe excellentie mededeeling wordt gedaan.’²⁴²

De groep-Rijkens was ten tijde van deze brief al ruim vijf jaar bezig met het leggen van informele contacten met de Indonesiërs - in die zin stond in de brief in feite helemaal niets nieuws. De gesprekken die moesten leiden tot officiële besprekingen, moesten nog altijd worden gevoerd. Dan nog was het afwachten of de Nederlandse regering wilde praten met de overdracht van Nieuw-Guinea als uitgangspunt, zoals de Indonesiërs feitelijk wensten. De overdracht zelf kwam in Rijkens' brief niet eens ter sprake.

Het antwoord van Soekarno op Rijkens' brief, gedateerd op 22 mei, was weliswaar optimistisch van toon, maar hij herhaalde wat de groep-Rijkens zelf al lang wist: ‘Ik apprecieer ten zeerste het ini-

tiatief [...] U kunt er op rekenen, dat ik mijn volledige steun zal geven aan de totstandkoming van elke ontmoeting op de basis van bestuursoverdracht van West-Irian aan Indonesië.’ Verder bevestigde Soekarno (ook niet voor het eerst) dat hij na het oplossen van de kwestie het liefst zo snel mogelijk de verhouding tussen Nederland en Indonesië wilde herstellen.²⁴³ Het was nu juist dit gesprek op basis van bestuursoverdracht dat de groep-Rijkens niet kon garanderen. Hoewel de vriendelijkheid in de briefwisseling de overhand leek te hebben, was men in feite geen stap dichterbij een oplossing gekomen.

Oltmans heeft de precieze inhoud van deze brieven vermoedelijk pas veel later achterhaald. Zijn bedenkingen over de waarde van de brief van Rijkens lijken echter terecht te zijn geweest. Oltmans' twijfel over de activiteiten van de groep-Rijkens zou in de laatste weken van mei alleen maar verder toenemen, waarin hij gesterkt werd door Henk Hofland, die nooit veel vertrouwen in de groep had gehad. Overigens had dit ook te maken met het feit dat Oltmans door Van Konijnenburg steeds minder goed op de hoogte werd gehouden, wat hem irriteerde. Op 28 mei kwam hij daarom tot het besluit zich te laten interviewen. In dat interview wilde Oltmans op subtiële wijze laten doorschemeren dat de rol van de groep-Rijkens was uitgespeeld, want:

‘nooit of te nimmer zou de regering of de politiek de amateur-diplomatie in de gelegenheid stellen op stoelen van staatslieden te gaan zitten, terwijl de Indonesische zijde glashelder had aangegeven, dat afgezanten van Paul Rijkens zonder mandaat niet langer de moeite dienden te nemen om achter de schermen te komen praten.’²⁴⁴

Hij beschouwde zijn interview als ‘een zorgvuldig overdacht startsein van een gigantische rel’.²⁴⁵

De groep-Rijkens in de publiciteit

In het interview, dat op 3 juni 1961 werd gepubliceerd in *Vrij Nederland*, legde Oltmans een verband tussen de Bilderberg-groep,

prins Bernhard, Paul Rijkens en de groep-Rijkens. Hij maakte melding van contacten vanuit deze hoek met Soekarno en Kennedy, waarbij ernaar zou zijn gestreefd een vreedzame oplossing voor het conflict te vinden. Oltmans zei nergens letterlijk dat de groep-Rijkens dan wel de Bilderberg-groep aan een hopeloze missie bezig was. Hij wees er slechts op dat de initiatieven vanuit deze groepen weliswaar door Soekarno werden toegejuicht, maar dat ze zonder mandaat van de regering niet erg waardevol waren.²⁴⁶

Oltmans' gebruik van de term 'Bilderberg-groep' was feitelijk niet helemaal juist. Een dergelijke benaming verwijst naar de deelnemers van de Bilderberg-conferenties.²⁴⁷ Prins Bernhard en Paul Rijkens waren weliswaar beiden betrokken bij deze conferenties, kenden elkaar daarvan en raakten bevriend, maar de initiatieven in de kwestie Nieuw-Guinea kwamen vanuit de groep-Rijkens. Bernhard handelde vermoedelijk namens of in elk geval met de steun van de groep-Rijkens - hoewel Bernhard in 2002 aan de medewerkers van *Andere Tijden* liet weten dat hij op eigen initiatief handelde²⁴⁸ - maar de Bilderberg-conferenties stonden daar geheel los van. Dat Oltmans desondanks sprak van 'de Bilderberg-groep' en Rijkens en vooral Bernhard ermee in verband wilde brengen, had twee redenen. In de eerste plaats was Oltmans van mening dat 'beide organisaties parallel en door elkaar' liepen.²⁴⁹ Dat de Bilderberg-groep zich niet direct met de kwestie bemoeide, maakte voor Oltmans dus niet zoveel uit. In de tweede plaats hoopte hij op reacties op zijn interview. Hij wilde daarbij vooral de rol van de prins in de publiciteit brengen; 'een rol', zegt Oltmans, 'waarvan ik zelf het fijne niet wist, maar waarvan ik hoopte, dat het ontstane kabaal de onderste steen boven zou brengen'.²⁵⁰

Een week later verscheen in *Vrij Nederland* een kort stukje van de redactie, waarin 'een zeer bevoegde autoriteit' werd geciteerd, die alle betrokkenheid van de Bilderberg-groep bij de kwestie Nieuw-Guinea ontkende: 'Het is dus ook volstrekt onwaar, dat hetzij dr. Rijkens, hetzij enkele leden van de Bilderberg-groep... door president Soekarno in audiëntie [zijn] ontvangen.'²⁵¹ Feitelijk gezien klopte dit bericht, want Paul Rijkens had zelf inderdaad nooit

met Soekarno gesproken. Slechts leden van de groep-Rijkens, niet de Bilderberg-groep, werden door Soekarno ontvangen. Omdat voor Oltmans de twee groepen echter dezelfde lobby representeerden, zag hij deze reactie als extra reden om te werken aan een zeer felle tegenreactie, die weer een week later in *Vrij Nederland* zou verschijnen. Om aan te geven hoe inwisselbaar de beide groepen voor Oltmans waren: in zijn dagboek schreef Oltmans in die dagen verschillende malen te werken aan ‘een Open Brief aan de groep-Rijkens’²⁵², terwijl het stuk op 17 juni zou worden gepubliceerd als ‘Antwoord aan de Bilderberg-groep’.

Arend Lijphart is ervan overtuigd dat Oltmans met opzet de foutieve benaming Bilderberg-groep heeft gebruikt. Hij suggereert bovendien dat Oltmans bij zijn actie werd beïnvloed door de Indonesische regering, omdat ‘*this effort to implicate the Dutch Royal House was completely in line with president Sukarno's wellknown conviction that Queen Juliana and Prince Bernhard had been advocates of a more conciliatory Dutch policy toward Indonesia for a long time*’.²⁵³ Oltmans was weliswaar op de hoogte van Soekarno's zienswijze, maar hij benadrukte verschillende keren met trots dat hij volledig op eigen initiatief handelde, net als twee maanden eerder bij zijn bezoek aan Rostow. Dat hij bewust de naam Bilderberg liet vallen om Bernhard erbij te betrekken is niet onmogelijk, maar of Oltmans dit zelf zou hebben beschouwd als een opzettelijke fout is zeer de vraag, omdat voor hem zoals gezegd de beide groepen zeer met elkaar verweven waren. Bovendien was Oltmans veel te onvoorspelbaar om gestuurd te worden. De publicaties kwamen zowel voor de Indonesiërs, inclusief Soekarno, als voor de groep-Rijkens zelf geheel onverwachts.

In zijn open brief sprak Oltmans naast Rijkens ook Van Konijnenburg en Scholtens direct aan. Zelfs Frits Philips werd in de brief genoemd, die in 1959 in Kopenhagen een kort onderhoud met Soekarno had gehad en daarna tegen Oltmans (die toen ook in Kopenhagen was) zei: ‘Ik ben hier niet geweest en laat mij maar geruisloos naar Nederland terugkeren.’²⁵⁴ Hij beschuldigde Rijkens en consorten van ‘lafhartigheid’ en vroeg de groep (die ik vanaf hier verder de

groep-Rijkens zal noemen) met klem de moed te tonen om in het daglicht te treden, verantwoordelijkheid te nemen voor haar daden en de consequenties daarvan te accepteren, in plaats van alle betrokkenheid in de kwestie te ontkennen. Verder stelde hij hun een hele reeks provocerende vragen in de trant van: ‘Waar bent u bang voor? Vreest u Luns? De BVD? Onderschat u nog altijd de Indonesiërs en Soekarno? [...] Is het verantwoord langer te zwijgen en dilettantisch geheimzinnig te blijven doen?’ Ook liet Oltmans doorschemeren dat de regering precies op de hoogte was van de activiteiten van de groep-Rijkens, door te verwijzen naar contacten met minister Luns (5 juni 1961) en premier De Quay (7 juni 1961). Oltmans eindigde het stuk met een serie inhoudelijke (retorische) vragen over de activiteiten van de groep-Rijkens waarop hij zelf het antwoord al wist, maar waarvan hij vond dat ook de rest van Nederland en de nog in Indonesië verblijvende Nederlanders recht hadden op een antwoord.²⁵⁵

Dat er vanuit de groep-Rijkens inderdaad van begin af aan contacten waren met de regering, ook met minister Luns, bevestigde Paul Rijkens in zijn memoires: ‘[...] de regering was op de hoogte van de stappen die wij ondernamen. Minister Luns zei toen ik de zaak met hem besprak: “Ach, het is altijd te proberen. Zelf verwacht ik er niets van. Maar doe maar.”’²⁵⁶ Eind 1959 was er vanuit de groep zelfs een uitgebreide poging ondernomen om minister De Quay te ‘bewerken’, omdat vermoed werd dat hij het eigenlijk niet voor honderd procent met het beleid van Luns eens was. Op 25 november van dat jaar kreeg De Quay ‘een zware delegatie uit het bedrijfsleven’ op bezoek, onder wie zich onder meer Van Konijnenburg, Philips en de voorzitter van de Ondernemersraad, J. van Oldenborgh, bevonden. Zes dagen later, op 1 december 1959, had De Quay ook nog een gesprek over de kwestie Nieuw-Guinea met Paul Rijkens zelf, zoals Gase uit de dagboeken van De Quay vernam.²⁵⁷ Een verandering van het beleid zou dat overigens niet opleveren.

Reacties en gevolgen

Oltmans' open brief was bij veel journalisten reeds een dag voor publicatie bekend. Oltmans' vriend Hofland had er zelfs al uitge-

breid met hem over gesproken en kon daardoor een dag eerder een sussend artikel publiceren in *Algemeen Handelsblad* waarin hij reeds naar Oltmans' open brief verwees en probeerde het zowel voor Oltmans als voor de groep-Rijkens op te nemen.²⁵⁸ Reacties van andere journalisten, waarvan de eerste op dezelfde dag verschenen als Oltmans' brief, waren minder vriendelijk. *De Telegraaf* vermoedde vooral een wraakactie van de 'journalist' Oltmans: '[...] blijkbaar wilde het comité [de groep-Rijkens] geen gebruik meer maken van [de] diensten van deze specialist in onbetaalde rekeningen.'²⁵⁹ *Het Vaderland* herhaalde grotendeels het artikel uit het *Algemeen Handelsblad* van een dag eerder en merkte daarnaast op dat er in Oltmans' brief in feite 'meer boze en emotionele verwijten dan onthullingen' stonden.²⁶⁰

Na enkele positieve artikelen in het communistische dagblad *De Waarheid* op 20 juni,²⁶¹ kwam er een stroom persreacties op gang, die ruim anderhalve maand zou aanhouden. Er was veel kritiek op het optreden van Oltmans en veel ophef over de activiteiten van de groep-Rijkens, of die al dan niet met medeweten van de regering waren geweest. G.B.J. Hiltermann van de *Haagse Post* noemde Oltmans' voorstelling van zaken 'onzinnig en schadelijk', nam het daarna op voor de groep-Rijkens en verweet de leden slechts 'een gebrek aan ervaring'.²⁶² H.A. Lunshof van *Elseviers Weekblad* schreef: 'De groep-Rijkens kan niet onderhandelen. Alleen de regering kan en moet dat doen. Deze regering moet ophouden met dubbel spel te spelen. Een gedeelte van de regering heult in het geniep met de groep-Rijkens.'²⁶³ *De Volkskrant* schreef dat de regering 'voortaan elk contact met deze "bemiddelaars" [moest] vermijden'.²⁶⁴

In deze trant bleven er tot eind augustus allerlei artikelen verschijnen. Oltmans zelf publiceerde op 1 juli nog een uitgebreide uiteenzetting over alle activiteiten van de groep-Rijkens vanaf 1956.²⁶⁵ Rijkens zelf wilde meteen na het verschijnen van Oltmans' brief een 'rechtzetting' publiceren om een eventuele verkeerde indruk van de groep bij het publiek weg te nemen, maar tijdens een gesprek met De Quay op 19 juni zei de laatste tegen Rijkens: 'Wij hebben al zoveel ellende met die Nieuw-Guinea-zaak - laten wij

het nog even aanzien en er allebei over nadenken.’ Rijkens ging akkoord, maar constateerde tot zijn grote verontwaardiging nog dezelfde avond dat de regering via een woordvoerder van Buitenlandse Zaken aan de pers liet weten dat zij zich volledig van de activiteiten van de groep-Rijkens distantieerde.²⁶⁶ Het communiqué dat Rijkens al klaar had liggen, zou hij daarom toch publiceren, hoewel pas op 15 augustus. In dat communiqué bevestigde de groep-Rijkens dat ze zich zou gedragen naar de wens van de regering om haar activiteiten inzake Nieuw-Guinea te staken. Bij wijze van verantwoording werden vervolgens de beweegredenen van de groep uiteengezet. Zonder de raad van de regering naast zich neer te leggen, verklaarde het communiqué tot slot, ‘zal de groep-Rijkens blijven ijveren, met geen ander dan het Nederlandse belang voor ogen, voor herstel van normale vriendschappelijke betrekkingen tussen Nederland en Indonesië’.²⁶⁷ Afgezien van deze overigens weinig overtuigende, hernieuwde strijdbaarheid, leek de rol van de groep-Rijkens hiermee definitief uitgespeeld.

Het effect van Oltmans' actie was groot. Hij kreeg behalve vanuit de pers ook in zijn eigen omgeving commentaar. Ambassadeur Zain was kwaad omdat Oltmans hem voor het blok zette: ‘Je dwingt mij te kiezen tussen jou en de anderen van de groep-Rijkens [...] Samen hebben we dit spelletje opgezet. Je zet nu dus ook mij voor schut.’ Zain was een onderhandelaar pur sang die op dat moment geloofde in een diplomatieke oplossing. Hij hield niet van de ‘Amerikaanse methoden’ van Oltmans. ‘Je hebt alléén maar bereikt,’ zei hij tegen Oltmans, ‘dat iedereen nu eerst weer in zijn schulp kruipt.’²⁶⁸ Emile van Konijnenburg, met wie Oltmans vanaf 1956 erg veel contact had gehad, reageerde geschrokken en teleurgesteld. In antwoord op een ‘vredesbrief’ die Oltmans hem had gestuurd schreef Van Konijnenburg:

‘De situatie doet mij denken aan het verhaal van het jongmens, dat meende dat zijn verloofde niet meer om hem gaf, naar een wapenzaak ging, een revolver kocht en haar overhoop schoot [...] Als mijn woorden een bepaalde indruk hebben gemaakt, die je bevreedde,

waarom dan niet eens ernstig de zaak uitgesproken, waarom dan ineens een schot?’²⁶⁹

Achteraf, bij het schrijven van zijn memoires, gaf Oltmans toe dat hij na de publicatie van zijn brief een gevoel van medelijden had, met name met Van Konijnenburg. Hij bleef echter van mening dat het in de openbaarheid brengen van de activiteiten van de groep-Rijkens ‘een bitter, noodzakelijk kwaad’ was.²⁷⁰ Het diende een hoger doel: hernieuwde aandacht voor en discussie over de kwestie Nieuw-Guinea.

De affaire rond de publiciteit van de groep-Rijkens zou in de politiek geen grote rel veroorzaken, zoals Oltmans hoopte, maar wel de nodige discussie teweeg brengen. Premier De Quay was ook in 1961 gevoelig voor de argumenten en initiatieven van de groep-Rijkens²⁷¹, maar had volgens Gase geen kans gezien het kabinet mee te krijgen. Gase vermoedt dat daarbij ook een rol speelde dat het bedrijfsleven niet eensgezind achter de opvattingen van de groep stond, zoals hij opmaakt uit een dagboek aantekening van De Quay.²⁷² Nadat de groep-Rijkens in de publiciteit kwam, was die binnen het Nederlandse parlement veelvuldig onderwerp van gesprek, hoewel de kritiek op het regeringsbeleid beperkt bleef. Alleen de PvdA liet van zich horen door zich uit te spreken voor een internationale oplossing. Openlijke steun aan de groep werd in de regering en het parlement vrijwel onmogelijk. Mede doordat, in de bijtende woorden van Hofland, ‘in de Tweede Kamer door politieke nullen als de AR-man Algra dapper werd gesproken van “politieke amateurs” die zich beter bij de margarine kunnen houden enz., enz’. Hij voegde daar nog aan toe: ‘Zelf wist iemand als Algra het natuurlijk veel beter: pal staan - totdat Bruins Slot [fractievoorzitter van de ARP] de tegenorder gaf [zoals eind 1961 zou gebeuren].’²⁷³ Hoewel het officiële beleid niet werkelijk zou worden veranderd, werd er in de regering en het parlement nu wel openlijk gediscussieerd over de kwestie Nieuw-Guinea. Voor het eerst leek men wat minder eensgezind in Den Haag.

De publieke opinie, zo laat historicus Jan Willem Brouwer zien,

liet zich door alle ophef niet beïnvloeden. Luns werd dankzij zijn Nieuw-Guinea-beleid en zijn onbuigzaamheid tegenover grote staatsmannen als Soekarno en Kennedy in de periode 1959-1963 alleen maar populairder.²⁷⁴ Onderzoek van NIPO liet bovendien zien dat de mening van het volk over wat Nederland met Nieuw-Guinea moest doen, begin 1961 nauwelijks was veranderd ten opzichte van 1958. Het percentage dat koos voor het antwoord ‘nooit afstaan, zelf houden’ was zelfs gestegen van 5 naar 12. In oktober 1961, na de ophef in de pers over de groep-Rijkens, was weliswaar een lichte verschuiving waar te nemen, maar nog steeds bleef 56 procent van de ondervraagden voorstander van ‘onder toezicht houden van Nieuw-Guinea tot “mondigheid” der Papoea’s’. Slechts 20 procent was van mening dat Nederland op een of andere manier uit Nieuw-Guinea moest verdwijnen. Gedurende de gehele periode 1945-1963 bleef een meerderheid van de ondervraagden een behoudende Indonesië-politiek voorstaan: ‘[...] en dat in meerderheid onder alle partijen (inclusief de PvdA), behalve de communisten.’²⁷⁵

De hernieuwde aandacht voor de kwestie Nieuw-Guinea bleef zodoende vooral beperkt tot de pers. Lijphart laat zien dat de Nederlandse pers in de periode tot 1956 een weinig onafhankelijke rol speelde in de kwestie Nieuw-Guinea. Vanaf 1956 werden sommige kranten iets kritischer, vooral als gevolg van de ‘Oproep van de Hervormde Synode’. Lijphart zet uitgebreid uiteen hoe de verschillende Nederlandse dag- en weekbladen in 1956-1962 stilaan hun standpunt in de kwestie Nieuw-Guinea wijzigden en verscherpten, waarbij in de tweede helft van 1961 *‘this gradual trend toward greater criticism of the government culminated in a wave of editorial opposition of unprecedented magnitude’*.²⁷⁶ Er werd nu openlijk gediscussieerd over de kwestie en de verschillende betrokkenen. De onthullingen van Oltmans hebben aan deze stroomversnelling een belangrijke bijdrage geleverd, maar zijn publicaties waren daartoe niet de enige aanleiding. Zo had Henk Hofland in april 1961 een manifest tegen de regeringspolitiek opgesteld met als belangrijkste bezwaren dat Nederland in een internationaal isolement dreigde te

raken en dat de Papoea's werden opgevoed in vijandschap met Indonesië, terwijl ze in de toekomst toch op de een of andere manier op elkaar aangewezen zouden zijn. Het manifest kreeg in korte tijd openlijke steun van ruim honderd prominente Nederlanders. De aandacht voor dit manifest en de ophef over de publicaties van Oltmans bevestigden, aldus Drooglever, dat er in Nederland weliswaar nog steeds ‘weinig stemmen te horen [waren] die pleitten voor een rechtstreekse overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië’, maar dat het duidelijk was dat ‘het denkend deel der natie worstelde met de vraag, hoe het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's in overeenstemming kon worden gebracht met een of andere vorm van internationalisatie van het bestuur’.²⁷⁷

Slot

Hoewel Oltmans zich niet officieel terugtrok, eindigde zijn directe betrokkenheid bij de kwestie Nieuw-Guinea in de zomer van 1961. Doordat de groep-Rijkens in de openbaarheid was gedwongen, was in feite ook Oltmans' eigen diplomatieke rol uitgespeeld. Eventuele informele besprekingen hadden niet langer zin. De kwestie Nieuw-Guinea kreeg in Nederland voor het eerst de aandacht die ze volgens Oltmans verdiende. Bovendien leefde hij sinds korte tijd in onmin met ambassadeur Zain, met wie hij daarvoor zoveel contact had gehad. Daardoor kwam zijn contact met de Indonesiërs tijdelijk op een laag pitje te staan. Een symbolisch eindpunt was misschien wel een ontmoeting met Soekarno in Washington op 17 september. Soekarno had net een nieuwe bespreking met Kennedy gehad, die wederom positief was verlopen. Hij ontmoette daarna Oltmans kort in zijn hotelkamer en zei hem: ‘Ik dank je voor alles wat je hebt gedaan en ook voor de stukken en brieven die je me via Sabur hebt gezonden.’²⁷⁸ In oktober zou Oltmans zijn contacten met de Indonesische diplomaten weliswaar weer herstellen, maar aan de oplossing van het conflict zouden deze contacten niet meer wezenlijk bijdragen.

Eindnoten:

236 Rijkens, *Handel en wandel*, 169.

237 Oltmans, *Memoires 1961*, 111.

238 Ibidem, 112.

239 Ibidem, 120.

240 Ibidem, 150.

241 Ibidem, 152.

242 Rijkens, *Handel en Wandel*, 172.

243 Ibidem, 173.

244 Oltmans, *Memoires 1961*, 170-71.

245 Ibidem, 179.

246 *Vrij Nederland*, 3 juni 1961, 4.

247 Zie voor toelichting noot 3 in hoofdstuk 2 en noot 8 in hoofdstuk 4.

248 *Andere Tijden*, 19 maart 2002.

- 249 Oltmans, *Den Vaderland getrouwe*, 149.
250 Oltmans, *Memoires 1961*, 203.
251 *Vrij Nederland*, 10 juni 1961, 1 .
252 Oltmans, *Memoires 1961*, 194.
253 Lijphart, 227.
254 Dit bezoek van Philips stond overigens los van de activiteiten van de groep-Rijkens, hoewel Philips wel contacten onderhield met deze groep. Minister-president De Quay was op de hoogte van Philips' bezoek. Oltmans zou het bezoek van Philips aan Soekarno via Hans Beynon op 9 mei 1959 in *De Volkskrant* openbaar maken.
255 *Vrij Nederland*, 17 juni 1961, 1.
256 Rijkens, 171.
257 Gase, 65.
258 *Algemeen Handelsblad*, 16 juni 1961, 1.
259 *De Telegraaf*, 17 juni 1961, 3.
260 *Het Vaderland*, 17 juni 1961, 4.
261 *De Waarheid*, 20 juni 1961, 1 e.v.
262 *Haagse Post*, 24 juni 1961, 5.
263 *Elseviers Weekblad*, 24 juni 1961, 3.
264 *De Volkskrant*, 22 juni 1961, 3.
265 *Vrij Nederland*, 1 juli 1961, 1.
266 Rijkens, 176-77.
267 *Algemeen Handelsblad* 15 augustus 1961, 3.
268 Oltmans, *Memoires 1961*, 201-2.
269 KB dagboek W.O. inv. nr. 1961 XXII, 22 juni.
270 Oltmans, *Memoires 1961*, 199.
271 Vgl. Brouwer, 185.
272 Gase, 78.
273 Hofland, *Opmerkingen*, 92.
274 Brouwer, 159.
275 *Zo zijn wij. De eerste vijftientig jaar NIPO-onderzoek* (Amsterdam 1970), 88-90.
276 Lijphart, 227-249.
277 Drooglever, 397.
278 Oltmans, *Memoires 1961*, 270.

Epiloog

Nieuwe instructies

Oltmans maakte zich tegen het einde van het conflict op de valreep bij velen gehaat. Dit kwam vooral door een artikel dat hij in mei 1962 publiceerde in *Elseviers Weekblad*, omdat Smedts van *Vrij Nederland* het niet wilde hebben. *Elseviers Weekblad* was op dat moment de rechts georiënteerde tegenhanger van het linkse, socialistische *Vrij Nederland*. Bovendien was bekend dat Lunshof, de hoofdredacteur van het blad, goede banden onderhield met minister Luns. In Indonesië zou het artikel van Oltmans en een vervolgartikel daarop een week later, geschreven door Lunshof zelf, worden uitgelegd met de mededeling dat Oltmans zich ineens achter de politiek van Luns had geschaard. Oltmans zou dit tweede artikel, getiteld 'Het Verraad', dat in Nederland veel ophef veroorzaakte omdat opnieuw de groep-Rijkens en prins Bernhard werden aangevallen, aan Lunshof hebben gedictéerd. Pas later zou blijken dat de meeste informatie in het artikel niet van Oltmans, maar van minister Luns kwam. Het gevolg van de publicatie van deze twee artikelen was dat Oltmans zowel in Nederland als in Indonesië plotseling hevig onder vuur kwam te liggen. Ten tijde van de overdracht van Nieuw-Guinea verloor hij daardoor veel vrienden. Soekarno zou hij pas weer in 1966 terugzien.

Nadat Nieuw-Guinea was overgedragen, hoopte Oltmans dat zijn conflict met Buitenlandse Zaken verleden tijd zou zijn. Dat was echter niet het geval. Oltmans was na lang wachten inmiddels lid geworden van de Federatie van Nederlandse Journalisten en Luns

leek hem in eerste instantie, blijkens een nieuwe instructie aan alle diplomatieke en zelfstandige consulaire posten op 13 februari 1964, niet langer te willen tegenwerken. In het bericht stond onder meer ‘dat ook aan de Heer Oltmans normale faciliteiten die aan alle journalisten worden verstrekt, door de posten kunnen worden verleend’.²⁷⁹ Daarmee werden eerdere instructies ontkracht. Maar acht dagen later stuurde Luns nóg een instructie, die ik hier volledig citeer, omdat daaruit duidelijk wordt waarom Oltmans ook na de kwestie Nieuw-Guinea niet als een ‘normale journalist’ zou worden behandeld:

‘Aan de heer Oltmans ware, zoals gesteld, thans de normale faciliteiten te verlenen, welke aan alle Nederlandse journalisten worden verstrekt. De heer Oltmans is bericht, dat hij daardoor b.v. in aanmerking komt voor perscommuniqués, persconferenties en plaatsing op eventuele distributielijsten voor journalisten. Ter vermijding van elk misverstand bij U, moge dienen, dat ik onder persconferenties uiteraard die conferenties versta, die voor alle journalisten toegankelijk zijn. Dit betekent echter niet, dat mijn mening over de kwaliteiten van de Heer Oltmans een verandering zou hebben ondergaan. U dient derhalve bij contacten met de Heer Oltmans de uiterste voorzichtigheid in acht blijven nemen en U zeker onthouden van enigszins vertrouwelijke dan wel “off-the-record” mededelingen, die overigens geenszins deel uitmaken van de normale faciliteiten voor alle journalisten, evenmin als het aanbevelen van betrokkene bij autoriteiten of andere in het land Uwer vestiging.’²⁸⁰

Dit was een van de belangrijkste berichten die Oltmans pas in 1991 te zien kreeg. Het verklaarde waarom Oltmans na de kwestie Nieuw-Guinea vaak het gevoel had dat hij nog steeds werd tegengewerkt.

De overdracht van Nieuw-Guinea

Dankzij de positieve gesprekken met Kennedy was bij Soekarno en Indonesië langzaamaan het idee ontstaan dat het conflict wellicht

toch via onderhandelingen zou kunnen worden beëindigd. Soekarno's jaarlijkse onafhankelijkheidstoespraak op 17 augustus 1961, was milder dan in de voorafgaande jaren. Bij de Nederlandse regering was mede door alle ophef in de zomer van 1961 het idee gerezen dat niet langer aan het standpunt kon worden vastgehouden dat Nieuw-Guinea Nederlands grondgebied was. Vanuit die gedachte werd eind september het plan-Luns gelanceerd, waarin onder meer werd voorgesteld het bestuur en de ontwikkeling van het gebied onder gezag van de Verenigde Naties te brengen. Op het oog leken beide partijen door deze 'nieuwe' houdingen dichter bij elkaar te komen, maar dat was niet het geval. Het plan werd zonder de Indonesiërs ervan op de hoogte te stellen voorgelegd aan de Verenigde Naties. Bovendien zag het plan volgens Duynstee 'het kardinale punt over het hoofd'. Hoe vernuftig de voorstellen ook mochten zijn, en hoe royaal de financiële geste, 'geen internationalisatie is haalbaar noch uitvoerbaar zolang Indonesië zich hiertegen desnoods met extreme middelen zal blijven verzetten'.²⁸¹ De voorwaarde van de Indonesiërs voor onderhandelingen bleef immers - dat was nooit veranderd - bestuursoverdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië. Dat kon desnoods met inschakeling van de Verenigde Naties, maar het uitgangspunt bleef hetzelfde.

Nederland bleef echter wijzen op het belang van de Papoea's, ervan overtuigd dat onder Indonesisch bestuur alles wat de Nederlanders hadden opgebouwd, teniet zou worden gedaan. De stemming in de Verenigde Naties was daardoor veeleer gericht op het winnen van zo veel mogelijk medestanders voor het eigen standpunt dan op een gezamenlijke oplossing. Het plan zou het dan ook niet halen en Indonesië raakte geïrriteerd over het optreden van Luns. Opnieuw was er de dreiging dat het conflict zou escaleren.

Intussen ging men in de Nederlandse regering nog altijd uit van de Amerikaanse militaire garanties. Luns hield vol dat Kennedy de toezeggingen van Dulles nooit had ontkracht en het kabinet bleef hem geloven. Er werden althans nooit enige kritische vragen gesteld. Huydecoper en zijn superieur Van Roijen hadden echter al vrij snel in de gaten dat de regering-Kennedy heel anders over de

kwestie dacht. Er werd daarover uitvoerig naar Den Haag geseind, maar, zo zegt Huydecoper, 'ik geloof evenwel niet, dat wij daarmee Luns hebben kunnen overtuigen. Hij scheen te blijven geloven dat er niet veel veranderd was in Washington'.²⁸² Volgens Gase heeft het kabinet-De Quay tot februari 1962 vastgehouden aan zijn oorspronkelijke beleidslijn. Dat eind 1961 de ARP inmiddels van standpunt was gewisseld - doordat ARP-Kamerlid Biesheuvel via gesprekken in de Verenigde Staten met onder meer Van Roijen en Averell Hamman (Kennedy's adviseur voor Zuidoost-Azië) had ontdekt dat bij een gewapend conflict met Indonesië Nederland inderdaad niet op steun van de Verenigde Staten hoefde te rekenen - veranderde niets aan de houding van het kabinet.²⁸³

Het keerpunt was een bezoek van Robert Kennedy aan Nederland in februari 1962. In diezelfde maand had de broer van de Amerikaanse president eerst Indonesië bezocht. Doel van dat bezoek was een vriendelijk gebaar naar de Indonesiërs, zoals Howard Jones uitlegt: *'We hoped that a friendly gesture, like a visit by the brother of the President, might slow Sukarno down; at least the possibilities of a peaceful settlement could be explored.'*²⁸⁴ Robert Kennedy werd groots ontvangen door Soekarno. Bovendien voldeed Soekarno aan het verzoek van Kennedy om een ter dood veroordeelde Amerikaanse piloot, die al jaren in Indonesië op voltrekking van zijn vonnis wachtte, vrij te laten.²⁸⁵ Luns heeft later over dit bezoek van Kennedy aan Indonesië gezegd: 'Hij is enkele dagen in Indonesië geweest en heeft daar Soekarno's overigens leugenachtige verklaringen [...] voor zoete koek aangenomen.'²⁸⁶ Luns had het idee dat Kennedy door Soekarno was ingepalmd. Mede daardoor zou het bezoek van Kennedy aan Nederland zo desastreus zijn verlopen.

Tijdens dat bezoek werd duidelijk dat Nederland bij een militair conflict absoluut niet op Amerikaanse steun hoefde te rekenen. Volgens ambassadeur Van Roijen was Kennedy's standpunt heel redelijk, maar bracht hij het erg verkeerd: 'Door zijn brutale en vlegelachtige gedrag tijdens het bezoek aan Nederland heeft hij heel wat mensen tegen zich in het harnas gejaagd.'²⁸⁷ Voor Van Roijen was

dit standpunt geen verrassing. Dat was het voor de Nederlandse regering wel. Binnen het kabinet werd dan ook geschokt gereageerd op het Amerikaanse standpunt en Kennedy's verschijning. Luns zou de Kennedy's later zelfs beschuldigen van verraad.

Vanuit Amerikaans oogpunt was de houding van Robert Kennedy echter vrij goed te begrijpen. Volgens Arthur Schlesinger was Kennedy's missie in Jakarta bedoeld om een oorlog tussen Nederland en Indonesië te voorkomen. In tegenstelling tot Luns beweert Schlesinger echter dat Robert Kennedy helemaal geen goede indruk had van Soekarno.²⁸⁸ Dat hij met een keihard standpunt naar Nederland kwam, had niets te maken met eventuele sympathie voor de Indonesiërs. Lambert Giebels legt uit dat een rapport van een militaire adviseur van de CIA die met Kennedy was meegereisd doorslaggevend zou zijn voor Kennedy's beeldvorming over Indonesië. De CIA-man werd begeleid door T.G.J. Wibisana, een vertrouweling van Soekarno, die de Amerikaan een aantal geheime legerbases liet zien, waar allerlei Russische onderzeeboten lagen, en jagers en bommenwerpers te pronk stonden. De Amerikanen waren via de inlichtingendiensten al op hoogte van de Indonesische wapenaankopen in de Sovjet-Unie, maar kregen nu een idee van de totale omvang daarvan. Volgens Wibisana zou deze wetenschap Kennedy en de Verenigde Staten ervan hebben overtuigd dat een oorlog koste wat kost moest worden voorkomen.²⁸⁹ Dat Kennedy de Nederlanders vervolgens onder druk zette, lijkt daarvan een logisch gevolg.

Het bezoek van Kennedy veroorzaakte een omslag in het Nederlandse regeringsbeleid. Het was duidelijk dat Nederland zonder de steun van de Amerikanen geen oorlog tegen Indonesië kon en wilde voeren. Premier De Quay was er na het bezoek van overtuigd geraakt 'dat het [de kwestie Nieuw-Guinea] een aflopende zaak was, die uit zou lopen op overdracht, in welke vorm dan ook'.²⁹⁰ Toch zou de Nederlandse regering zich niet direct naar de onderhandelingstafel begeven. Er werd in de daaropvolgende weken volop overlegd over het zenden van hulptroepen naar Nieuw-Guinea.

Eind maart 1962 waren in de Verenigde Staten intussen in het geheim onderhandelingen op gang gekomen tussen Nederland en

Indonesië, die werden voorgezeten door de Amerikaanse diplomaat Ellsworth Bunker. De Nederlandse delegatie werd vertegenwoordigd door Van Roijen en de Nederlandse ambassadeur bij de Verenigde Naties C.W.A. Schürmann, de Indonesische delegatie stond onder leiding van de Indonesische ambassadeur in de Sovjet-Unie, Adam Malik. Deze besprekingen zouden leiden tot het zogeheten plan-Bunker. Daarin stond onder meer dat met onmiddellijke ingang een begin moest worden gemaakt met de overdracht van het bestuur van Nieuw-Guinea aan Indonesië. Ook werd een termijn vastgesteld waarbinnen de Papoea's zich over hun eigen toekomst konden uitspreken.²⁹¹

Premier De Quay had vlak voor hij over het plan-Bunker werd ingelicht een brief ontvangen van president Kennedy, waarin deze de Nederlandse regering met klem verzocht in te gaan op de voorstellen van Bunker, omdat een oorlog voor iedereen zeer nadelig zou zijn. De Quay en Luns waren verontwaardigd over de brief en vooral Luns voelde zich bedrogen. Op het plan-Bunker werd teleurgesteld gereageerd, zelfs door Van Roijen, die vond dat er werd voorbijgegaan aan het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's. De laatste hoop op een wijziging van het Amerikaanse standpunt was nu definitief verdwenen. De onderhandelingspositie van Nederland was bovendien niet meer van dien aard, dat het voorstel zomaar van tafel kon worden geveegd. De verdeeldheid was groot toen het plan in het kabinet bekend werd gemaakt. 'Door zes weken met het aanvaarden van het plan-Bunker te wachten,' zo benadrukt Gase, 'slaagde de premier er uiteindelijk in alle ministers op één lijn te krijgen.'²⁹²

Op 23 mei 1962 aanvaardde het kabinet het plan 'als *working paper*'. Indonesië had het plan reeds 'in principe' aanvaard. Dat betekende echter niet dat volledige overeenstemming was bereikt. Het zou nog tot 12 juli duren voordat beide partijen weer aan de onderhandelingstafel plaatsnamen, daarbij opnieuw begeleid door Ellsworth Bunker. In de tussentijd voerde Indonesië de militaire druk op. Bij de nieuwe besprekingen werd er nog enigszins gediscussieerd over het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's, maar op 31

juli 1962 zou Van Roijen alsnog akkoord gaan met de Indonesische interpretatie van het plan, hetgeen betekende: zonder werkelijke garanties voor de Papoea's. Op 15 augustus werd het slotakkoord getekend in Washington. De Indonesische invasievloot, die reeds was uitgevaren, werd net op tijd teruggedreven.

In Nederland nam premier De Quay alle schuld op zich. Luns zou zich niet eens naar de Verenigde Staten begeven om het slotakkoord te ondertekenen; dat liet hij over aan Van Roijen. Soekarno was in Indonesië de grote held.²⁹³ Hij was zelf echter niet zo uitgelaten als je zou mogen verwachten, zo concludeerde ambassadeur Howard Jones toen hij Soekarno kort na de overdracht ontmoette, maar stil en bedachtzaam. ‘*Sukarno would miss West Irian,*’ dacht Jones, ‘*he had won a victory, but he had lost an issue.*’²⁹⁴ De betrekkingen tussen Nederland en Indonesië werden na de beëindiging van het conflict verrassend snel hersteld. Luns bracht Soekarno in 1964 zelfs een bezoek, waarvan hij een luchtig verslag geeft in zijn memoires.²⁹⁵ Wat dat betreft had Soekarno zich aan zijn woord gehouden. Tot een staatsbezoek aan Nederland, waar hij volgens Oltmans zo naar uitkeek, zou het echter nooit komen.

Eindnoten:

279 Geciteerd in Pasmaan, 66.

280 Ibidem, 67.

281 Duynstee, 424-25.

282 Huydecoper, 51.

283 Gase, 122 en 85.

284 Jones, 204.

285 Giebels, 259.

286 Luns geciteerd in Gase, 94.

287 Van Roijen geciteerd in Gase, 189.

288 Arthur M. Schlesinger, jr., *Robert Kennedy and his times* (Boston 1978), 569.

289 Giebels, 259.

290 De Quay geciteerd in Gase, 98.

291 Gase, 103-4.

292 Ibidem, 102, 103 en 123.

293 Giebels, 262-265.

294 Jones, 214.

295 Van der Plas, 114.

Conclusie

De kwestie Nieuw-Guinea heeft uiteindelijk ruim twaalf jaar geduurd. Vanaf het begin is het onduidelijk geweest waarom Nederland koste wat kost aan Nieuw-Guinea wilde vasthouden. Economische, strategische en morele argumenten werden door elkaar gebruikt. Intussen gingen de Indonesiërs ervan uit dat Nieuw-Guinea snel zou worden overgedragen, zoals in hun ogen was afgesproken ten tijde van de soevereiniteitsoverdracht. Dat de onderhandelingen in de vroege jaren van het conflict steeds vastliepen, ligt volgens Indonesië-kenner en taalkundige Andries Teeuw vooral aan het feit dat Nederland niet wilde inzien dat er aangaande alle problemen die er lagen een ‘grote mate van eigen schuld’ bestond. De impasse werd ten onrechte alleen geweten aan Indonesische onwil of slechtheid.²⁹⁶ De mogelijkheid tot het vinden van een oplossing van het conflict bestond vooral in de eerste jaren; in de latere periode, vanaf 1956, liep het conflict steeds verder vast. Indonesië werd almaar ongeduldiger, terwijl de Nederlandse regering zich ergerde aan de ‘verharding’ van Indonesische kant. Willem Oltmans heeft op geheel eigen wijze geprobeerd deze impasse te doorbreken. Geen enkele van Oltmans' bemoeienissen met het conflict is in de pers onopgemerkt gebleven. Maar hoe kunnen we Oltmans' betrokkenheid bij de kwestie Nieuw-Guinea achteraf inschatten?

In de eerste jaren van het conflict hield Oltmans zich afzijdig. Hij kon de kolonialistische houding van Nederland niet waarderen, maar zette ook vraagtekens bij de situatie in Indonesië en de persoon Soekarno. Na zijn ontmoeting met Soekarno in Rome in juni

1956, veranderde zijn visie op de Indonesiërs en de kwestie Nieuw-Guinea echter drastisch. Deze ontmoeting was om verschillende redenen cruciaal. In de eerste plaats kwam Oltmans tot de ontdekking dat Soekarno een compleet andere figuur was dan zoals hij in de Nederlandse pers werd afgeschilderd. Dit veranderde niet alleen zijn visie op de Indonesiërs, het veranderde ook zijn beeld over de Nederlandse pers. Bovendien kwam Oltmans door zijn gesprekken met Soekarno tot de conclusie dat er met Soekarno en Indonesië ‘geen land te bezeilen’ zou zijn, zolang Nederland niet bereid was Nieuw-Guinea aan Indonesië over te dragen. Voor de Indonesiërs was de enige belangrijke vraag *wanneer* en niet *of* het gebied zou worden overgedragen. Dit was een inzicht waartoe ook Paul Rijkens was gekomen na zijn reis door Indonesië en zijn ontmoeting met Soekarno in 1952, zoals hij later in zijn memoires zou uitspreken.²⁹⁷ Vanaf de reeks ontmoetingen met Soekarno zou Oltmans zich actief gaan inzetten om de kwestie in Nederland onder de aandacht te brengen. Hij was ervan overtuigd geraakt dat de (economische) betrekkingen tussen Nederland en Indonesië, die volgens hem cruciaal waren voor het welvaren van Nederland, alleen konden worden hersteld als Nederland bereid zou zijn Nieuw-Guinea zo snel mogelijk over te dragen.

In de tweede plaats hechtte Oltmans veel waarde aan zijn contact met Soekarno, een contact dat hij regelmatig bestempelde als vriendschap. Hij was gecharmeerd van de Indonesische president en ervan overtuigd dat diens aversie tegenover Nederland door de Nederlandse pers vaak sterk werd overdreven. Dat Oltmans zich vanaf 1956 met zoveel energie inzette voor de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië, kan vrijwel zeker voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan zijn goede band met en sympathie voor Soekarno.

Hier is een kanttekening echter op zijn plaats. Oltmans greep iedere kans aan om zijn goede relatie met de Indonesische president te benadrukken. Hij noemde hem ‘mijn vriend Sukarno’ en publiceerde later zelfs een boek met die titel.²⁹⁸ Maar was er werkelijk sprake van een vriendschap tussen de twee? Er is geen reden om te

betwijfelen dat de sympathie wederzijds was, maar het contact kwam Soekarno waarschijnlijk ook goed uit. Er diende zich plotseling een Nederlandse journalist aan die zich hard maakte voor het Indonesische standpunt - geen wonder dat Soekarno dat waardeerde. Deze waardering is ongetwijfeld oprecht geweest, zoals zijn woorden van dank bevestigden, maar het woord vriendschap is wellicht overdreven. Getuige de persoonlijke notities die beiden hebben nagelaten, speelde Oltmans in het leven van Soekarno ten tijde van de kwestie Nieuw-Guinea hooguit een bijrol, terwijl Soekarno voor Oltmans in die periode een van de hoofdrollen vertolkte. In sommige delen van Oltmans' memoires wordt Soekarno gemiddeld elke vier pagina's genoemd. Oltmans komt in Soekarno's autobiografie niet één keer voor.

Oltmans' ontmoeting met Soekarno was om nog een derde reden van belang, want hij was op dat moment de enige Nederlandse journalist die in direct contact stond met een aantal hooggeplaatste Indonesiërs. Oltmans zag dit als een uitgelezen mogelijkheid om het Nederlandse publiek een andere kant van het verhaal te laten zien. Hij leek daarbij bevoordeeld door het feit dat hij zich pas recent in de kwestie had gemengd, waardoor hij de Indonesiërs betrekkelijk open kon benaderen.

Het is de vraag of Oltmans zich ten volle bewust is geweest van de bijzondere positie die hij innam, want hoewel hij altijd heeft beweerd op eigen initiatief en in het Nederlandse belang te handelen, voelde hij zich op zijn plek bij de Indonesiërs en kon hij zich geheel vinden in de meeste van Soekarno's standpunten. Het was misschien niet zijn bedoeling, want zijn eerste artikelen waren vrij mild, maar Oltmans wekte vanaf 1956 bij velen in Nederland de indruk dat hij aan de kant van Indonesië stond. Met zijn Adres aan de Staten-Generaal begin 1957 zou hij dat beeld versterken. Had hij zich vanaf het begin niet afstandelijker, beschrijvender moeten opstellen, om zodoende met objectieve artikelen te proberen de Nederlandse publieke opinie te bereiken?

Misschien was Oltmans daarvoor niet de geschikte figuur. Door de affaire Roëll-Westerman had hij al geen vlekkeloze reputatie.

Vrijwel vanaf het begin van zijn bemoeienis zijn er bovendien de nodige negatieve berichten over hem verspreid, vooral gericht tegen zijn persoon en daarmee zijn betrouwbaarheid in twijfel trekkend. Er ontstond daardoor in de Nederlandse pers al snel een sfeer waarin Oltmans als journalist niet serieus diende te worden genomen. Oltmans leek daardoor zelf ook maar matig overtuigd van wat hij via de pers zou kunnen bereiken. Bovendien bleek veel later, zoals Oltmans en zijn advocaten in de jaren negentig zouden ontdekken, dat het ministerie van Buitenlandse Zaken het op Oltmans had voorzien. Kennelijk was zijn optreden volgens Luns een gevaar voor het regeringsbeleid ten aanzien van Nieuw-Guinea. Hij werd vooral vanaf 1957 geregeld tegengewerkt en had daar zijn reputatie voor een deel aan te danken. In de kranten ging het vaak over zijn persoonlijkheid, in plaats van over wat hij te zeggen had. Doordat Oltmans het idee had dat hij constant werd 'genaaid', dacht hij zich voortdurend te moeten verdedigen. Hij was er niet de persoon naar dat rustig en ingetogen te doen, waardoor hij zijn reputatie als 'ruziezoeker' in zekere zin leek te bevestigen. Dat Oltmans in een aantal gevallen gelijk had, werd pas veel later, tijdens zijn rechtszaak tegen de staat, duidelijk. Mede daardoor was de uiteindelijke schadevergoeding die hij in 2000 kreeg uitgekeerd zo hoog. Een opmerking van Pierre Vinken (de in de inleiding reeds genoemde voorzitter van de arbitragecommissie) die is opgenomen in het vonnis is veelzeggend: 'De effecten van de beschadiging zijn in haar [van de commissie] ogen cumulatief en ze vergroeien met diens [Oltmans'] imago zoals de beschadiging van een boom definitief vergroeit met zijn vorm.'²⁹⁹ De opmerking van Vinken slaat ook op de periode na de kwestie Nieuw-Guinea, maar is voor de jaren 1956-1962 niet minder waar.

Er dient zich een aantal interessante vragen aan. Waarom was Oltmans voor Luns en consorten zo'n bedreiging? Wist Luns dat zijn Nieuw-Guinea-beleid aan verschillende kanten rammelde, zoals Ronald Gase in 1984 concludeerde? Toen Gase Oltmans in een gesprek met Luns ter sprake bracht, antwoordde Luns: 'De heer Oltmans verkondigde onzin, dat waren de sprookjes van Moeder de

Gans. Het was en is beneden mijn waardigheid om er op in te gaan.³⁰⁰ De verschillende instructies en telegrammen die op zijn initiatief over Oltmans werden verspreid, doen echter anders vermoeden. Kon hij Oltmans simpelweg niet uitstaan? Want als Oltmans onzin verkondigde, was het helemaal niet nodig om hem in zijn werk te belemmeren; dat zou dan vanzelf wel duidelijk worden. Of vreesde Luns dat Oltmans medestanders zou vinden voor zijn standpunten? Luns heeft helaas zelf nooit antwoord gegeven op deze vragen, maar inderdaad zouden Oltmans' inzichten in Nederland weinig weerklank vinden.

In elk geval heeft Oltmans er niet voor gekozen om in de kwestie een afstandelijke, neutrale positie in te nemen; daardoor was hij kwetsbaar. Hij hoopte met medewerking van rechtsgeleerde Pieter Drost via een Adres aan de Staten-Generaal, gesteund door het Nederlandse bedrijfsleven in Indonesië, het parlement en de publieke opinie te kunnen beïnvloeden en overtuigen dat het beleid in de kwestie Nieuw-Guinea moest worden veranderd. We moeten concluderen dat zijn Adres averechts heeft gewerkt. Hij werd beschuldigd van 'landverraad' en kon nu toch echt niet meer serieus worden genomen, zo was het overheersende gevoel in de Nederlandse pers. Het Adres was een enigszins naïeve inschattingfout, die onder meer leek voort te komen uit Oltmans' onbegrip over wat Hofland hem reeds eerder had proberen duidelijk te maken: men was in Nederland nog niet rijp voor alternatieve opvattingen inzake Nieuw-Guinea, zoals de reacties op de 'Oproep van de Hervormde Synode' een half jaar eerder al hadden duidelijk gemaakt.

Oltmans' pogingen om in de tweede helft van 1957 via de diplomatieke weg in Nederland iets teweeg te brengen, leverden weinig resultaat op. De bijeenkomst in hotel de Wittebrug was weliswaar veelbelovend, maar door de economische maatregelen tegen Nederland die begin december door Soekarno werden getroffen, was de kans op onderhandelingen tussen Nederland en Indonesië voorlopig verkeken. In de jaren 1956-1960 zou het conflict slechts verder verharderen. Het kabinet voelde zich in zijn Nieuw-Guinea-beleid

extra gesteund door de Amerikaanse garanties die Luns via Dulles zou hebben gekregen. Tot begin 1961 werd er in de pers nauwelijks enige kritiek geleverd op dit beleid. Henk Hofland schreef later dat er in de Nederlandse pers in die jaren sprake was van 'een reusachtige meepraterij'.³⁰¹ De groep-Rijkens was in die jaren volop bezig (informele) gesprekken te voeren met politici en zakenlieden uit zowel Nederland als Indonesië en maakte daarvoor veelvuldig gebruik van Oltmans. Maar de groep zou nooit enig resultaat boeken, afgezien van het feit dat de Indonesiërs door deze initiatieven voorlopig niet overgingen tot militaire maatregelen.

Met de machtswisseling in het Witte Huis in januari 1961 veranderde er veel. Nederland vreesde een koerswijziging, terwijl Indonesië daar juist op hoopte. Oltmans zag vooral nieuwe mogelijkheden tot een oplossing van het conflict. Van Oltmans' activiteiten in de kwestie Nieuw-Guinea is zijn onderhoud met adviseur Walt Rostow in de literatuur over het conflict het minst besproken. Voor Oltmans zelf echter lijkt het zijn belangrijkste bijdrage te zijn geweest, niet in de laatste plaats omdat daardoor prins Bernhard bij de kwestie betrokken werd. Maar Oltmans' mening is waarschijnlijk slechts een van de vele geweest die in de eerste helft van 1961 door het Witte Huis werden gehoord. In zijn memorandum aan Rostow heeft hij onder andere de naam van prins Bernhard laten vallen. Het is inmiddels bekend dat Bernhard inderdaad via een gesprek met Kennedy en later via een toegezonden stuk zijn mening over Nieuw-Guinea kenbaar heeft gemaakt, maar het blijft vooralsnog moeilijk aan te tonen dat Oltmans' gesprek met Rostow en zijn memorandum daartoe de directe aanleiding waren. Wel zouden de Verenigde Staten druk uitoefenen op de Nederlandse regering en organiseerden ze via Ellsworth Bunker nieuwe onderhandelingen, precies zoals Oltmans had voorgesteld. Ook de opmerking van Gardner dat Kennedy vanuit het NSC, waarvoor Rostow werkte, was gewaarschuwd voor Luns, doet vermoeden dat Oltmans' memorandum enige invloed heeft gehad op het Amerikaanse beleid.

In Nederland lukte het Oltmans uiteindelijk toch om de kwestie onder de aandacht te brengen door in juni 1961 de groep-Rijkens in

de openbaarheid te brengen. Nog steeds werd hij in een aantal artikelen persoonlijk aangevallen, maar deze keer werd er ook veelvuldig over de inhoud gesproken. Oltmans' publicaties leverden een belangrijke bijdrage aan de omslag in de Nederlandse pers in de vroege zomer van 1961. Het regeringsbeleid zou in de pers voortaan meer worden bekritiseerd, maar dat beleid zelf kwam pas werkelijk onder druk te staan in februari 1962, toen na het bezoek van Robert Kennedy bleek dat men bij een eventuele oorlog geen steun van de Verenigde Staten hoefde te verwachten.

De Nederlandse pers uit die tijd komt er in dit onderzoek niet goed vanaf. Er bleek, na bestudering van Oltmans' activiteiten ten tijde van het conflict met Indonesië, een naar hedendaagse opvattingen moeilijk te begrijpen, eensgezinde stemming te heersen, waarbij het regeringsbeleid ten aanzien van Nieuw-Guinea pas in het laatste jaar van het conflict in twijfel werd getrokken.³⁰² Daarvóór werd kritiek van Oltmans nogal eens terzijde geschoven met de mededeling dat hij met de Indonesiërs sympathiseerde en bovendien uitermate onbetrouwbaar was. Oltmans zelf had geen goed woord over voor de Nederlandse pers.

Willem Oltmans heeft in het verloop van de kwestie Nieuw-Guinea geen beslissende of sturende rol kunnen spelen. Op het hoogste politieke niveau had zijn bemoeienis, net als de activiteiten van de groep-Rijkens overigens (dat had Oltmans goed gezien) nauwelijks invloed. Oltmans' activiteiten geven echter wel inzicht in de Nederlandse houding in de kwestie Nieuw-Guinea. In de Nederlandse pers stond men niet open voor de Indonesische kijk op de zaak. Daardoor werd het lastig om de publieke opinie te bereiken en te beïnvloeden, zoals Oltmans beoogde. Het is opvallend hoe zelden er inhoudelijk op zijn artikelen werd gereageerd. De haat jegens Soekarno zat diep en overheerste in de reacties op Oltmans' berichten vanuit en over Indonesië. Uit zijn verslag van de gesprekken ter voorbereiding op de Wittebrug Conferentie blijkt daarnaast dat sommige politici zich wel konden vinden in de opvattingen van Oltmans, maar dat zij veelal niets ondernamen, uit vrees voor hun

eigen positie of vanwege onenigheid binnen hun partij.

Dat Oltmans' invloed beperkt bleef en hij nooit langdurige en serieuze steun kreeg voor zijn standpunten, is echter niet alleen te wijten aan de Nederlandse houding in de kwestie. Het is voor veel mensen met wie Oltmans ten tijde van het conflict contact had bijvoorbeeld nooit helemaal duidelijk geworden in welke hoedanigheid en met welk doel hij zich nu precies bezighield met Nieuw-Guinea. Hij was een soort eenmansfractie die zich bewoog tussen de betrokken partijen. De Indonesiërs zagen hem als een medestander, maar zo wenste hij zelf niet afgeschilderd te worden. In Nederland werd hij in de kranten vaak getypeerd als een landverrader die was ingepalmd door Soekarno, maar dat heeft Oltmans altijd gepikeerd ontkend.

Ook zijn wijze van handelen bracht niet veel duidelijkheid. Officieel was hij journalist, maar zijn Adres aan de Staten-Generaal was een politiek statement waardoor hij als freelance journalist verschillende opdrachtgevers kwijtraakte. Zijn besprekingen ter voorbereiding op de Wittebrug Conferentie hadden meer weg van het berekende optreden van een diplomaat. Ook met zijn bezoek aan Rostow vermeed hij in eerste instantie bewust de publiciteit. Toch zou hij in beide gevallen achteraf verschillende mensen op de hoogte stellen van zijn optreden, terwijl hem van tevoren was geadviseerd dit niet te doen. De journalist in Oltmans gaf hem in dat Rostows opmerking over de zevende vloot openbaar gemaakt moest worden, terwijl de waarde van het gesprek met Rostow nu juist zat in de vertrouwelijkheid ervan. Het Witte Huis ontkende, waardoor Oltmans positie werd verzwakt. Bovendien besloot hij in dit geval zelfs Luns te informeren. Dat was een blunder. Zijn eigen belang (publiciteit en provocatie van Luns) botste met het landsbelang waarvoor hij zei op te komen, namelijk de overdracht van Nieuw-Guinea onder druk van de Amerikanen.

Oltmans had als diplomaat en lobbyist jarenlang min of meer in opdracht van de groep-Rijkens contacten gelegd en gesprekken gevoerd met verschillende Indonesiërs. In mei 1961 besloot hij dat de rol van de groep was uitgespeeld en bracht ze zonder overleg via de

pers opeens in de openbaarheid, daarbij zijn vroegere ‘medestrijders’ verbijsterd en teleurgesteld achterlatend.

Dit soort onduidelijkheid in Oltmans' handelen maakt het begrijpelijk dat er van verschillende kanten met regelmaat fel en afkeurend op werd gereageerd. Ook nu blijft die onduidelijkheid nog bestaan. Handelde hij uit sympathie voor de Indonesiërs en dan met name Soekarno, die hij als een vriend beschouwde? Ging het hem uiteindelijk om de economische belangen van Nederland, die door het conflict serieuze schade opliepen? Of wilde hij vooral zelf in het middelpunt van de belangstelling staan?

Voor elk van de drie overwegingen zijn argumenten te vinden. De constante wisselwerking daartussen maakte zijn optreden zo gecompliceerd. Hij was er oprecht van overtuigd dat het in het belang van Nederland was om Nieuw-Guinea af te staan, maar zal in die opvatting ongetwijfeld zijn gesterkt door zijn ontmoeting met en sympathie voor Soekarno. Zijn eigenzinnigheid en doorzettingsvermogen om een oplossing te vinden voor het conflict doen in de verte denken aan de beroemde stripheld Kuifje. Oltmans stak zijn neus in zaken waarvan hij volgens de directe betrokkenen te weinig kaas had gegeten om zich er werkelijk mee te kunnen bemoeien. Hij was er desondanks net als de creatie van Hergé van overtuigd dat door zijn toedoen onheil zou worden voorkomen. Het kon hem niet schelen of hij daarbij de Nederlandse staat of de pers tegen zich in het harnas joeg. Het ging hem om gerechtigheid. Maar tegelijkertijd, en daar loopt de vergelijking mank, leek hij gedreven door een soort onbedwingbare drang om niet alleen een rol te spelen in de kwestie, maar daarvoor ook de nodige publieke aandacht dan wel bevestiging op te eisen. Steeds als hij uit beeld dreigde te verdwijnen of verstandiger wijze beter op de achtergrond kon blijven, wrong hij zichzelf weer naar de voorgrond, met alle gevolgen van dien.

In elk geval was Oltmans er oprecht van overtuigd dat het in het belang van Nederland was om Nieuw-Guinea af te staan, maar hij zal in die opvatting ongetwijfeld zijn gesterkt door zijn ontmoeting met en sympathie voor Soekarno.

Dat Oltmans' bemoeienis op verzet stuitte en dat zijn aanpak niet

altijd even handig en soms zelfs ronduit naïef was, wil echter niet zeggen dat Oltmans zomaar terzijde kan worden geschoven als alleen maar een irritante bemoeial. Je zou hem kunnen verwijten dat hij er net als de groep-Rijkens nooit in is geslaagd de Nederlandse regering duidelijk te maken dat er met Indonesië niet te praten viel zolang Nederland niet op een of andere manier bereid was Nieuw-Guinea over te dragen, maar dat zodra dat eenmaal gebeurd was, de betrekkingen vrijwel zeker zouden worden hersteld, zoals Soekarno later zou bewijzen. Het is echter zeer de vraag of men in Nederland ontvankelijk was voor dit argument. Oltmans was in elk geval aan Nederlandse zijde een van de weinigen die überhaupt moeite hebben gedaan om het conflict dichterbij een oplossing te brengen. Hij was niet uniek in kritiek die hij had op het Nederlandse Nieuw-Guinea-beleid, maar wel in de manier waarop hij die uitte. Hij stond open voor de Indonesische kant van het verhaal, was bereid de Indonesiërs in het conflict tegemoet te komen en kende het land. Daardoor verschilde zijn uitgangspositie van die van de meeste andere Nederlandse journalisten, die veelal vanuit hun kantoor over de kwestie berichtten. Bovendien durfde hij zich uit te spreken in felle taal, waarbij hij niet werd gehinderd door enige (partijpolitieke) gebondenheid, en bleef hij dat doen, ondanks de nadelige gevolgen voor zijn eigen positie. Oltmans zou daardoor echter niet de bejubelde held worden. Tegen het einde van het conflict was hij niet alleen in Nederland gehaat, ook in Indonesië stond hij inmiddels op de zwarte lijst. De enige die hem ooit bedankte voor de gedane moeite, was Soekarno.

Eindnoten:

- 296 Andries Teeuw, *Het conflict met Indonesië als spiegel voor Nederland* ('s-Gravenhage 1956), 20.
- 297 Rijkens, 165.
- 298 Zie Willem Oltmans, *Mijn vriend Sukarno* (Utrecht 1995).
- 299 Vinken geciteerd in Frentrop, *Tegen het idealisme*, 920.
- 300 Luns geciteerd in Gase, 201.
- 301 Hofland, *Opmerkingen*, 83.
- 302 Overigens met uitzondering van *De Groene Amsterdammer* en *De Waarheid*, die al vóór 1961 kritiek leverden op het Nederlandse Nieuw-Guinea-beleid. Zie daarvoor Lijphart, 228.

Geraadpleegde bronnen en literatuur

Archief

Koninklijke Bibliotheek (KB) Den Haag, dagboeken Willem Oltmans.

Artikelen

Meijer, Hans, 'Het uitverkoren land: de lotgevallen van de Indo Europese kolonisten op Nieuw-Guinea (1949-1962)', *Tijdschrift voor geschiedenis* 112 (1999), pp. 353-384.

Literatuur

Aalders, Gerard, *De Bilderbergconferenties: organisatie en werkwijze van een geheim Transatlantisch netwerk* (Amsterdam 2007).

Adams, Cindy, *Sukarno: een autobiografie, uit de mond van de president opgetekend door Cindy Adams* (Den Haag 1967).

Anak Agung Gde Agung, Ide, *Twenty years Indonesian foreign policy 1945-1965* ('s-Gravenhage 1972).

Blankenstein, Elisabeth van, *Dr. M. van Blankenstein. Een Nederlands dagbladdiplomaat 1880-1964* (Leiden 1999).

Bone, Robert C., *The dynamics of the Western New Guinea (Irian Jaya) problem* (Ithaca, Cornell 1962).

- Brouwer, Jan Willem en Jan Ramakers (ed.), *Regeren zonder rood. Het kabinet-De Quay 1959-1963* (Amsterdam 2007).
- Drees, W., *Zestig jaar levenservaring* (Amsterdam 1962).
- Drooglever, P.J., *Een daad van vrije keuze. De Papoea's van westelijk Nieuw-Guinea en de grenzen van het zelfbeschikkingsrecht* (Den Haag 2005).
- Duynstee, F.J.F.M., *Nieuw Guinea als schakel tussen Nederland en Indonesië* (Amsterdam 1961).
- Elands, Martin en Alfred Staarman (ed.), *Afscheid van Nieuw-Guinea: het Nederlands-Indonesische conflict 1950-1962* (Bussum 2003).
- Esterik, Chris van, *Nederlands laatste bastion in de Oost. Economie en politiek in de Nieuw-Guinea-kwestie* (Baam 1982).
- Frentrop, Paul, *Tegen het idealisme: een biografie van Pierre Vinken* (Amsterdam 2007).
- Gardner, Paul F., *Shared hopes, separate fears. Fifty years of U.S.-Indonesian relations* (Boulder 1997).
- Gase, Ronald, *Misleiding of zeledrog. Een analyse van het Nederlandse Nieuw-Guinea-beleid aan de hand van gesprekken met betrokken politici en diplomaten* (Baarn 1984).
- Geus, P.B.R. de, *De Nieuw-Guinea kwestie. Aspecten van buitenlands beleid en militaire macht* (Leiden 1984).
- Giebels, Lambertus Johannes, *Soekarno: president 1950-1970* (Amsterdam 2001).
- Goedhart, F.J., *Een revolutie op drift* (Amsterdam 1953).
- Hagen, Piet, *Journalisten in Nederland. Een persgeschiedenis in portretten 1850-2000* (Amsterdam 2002).
- Henderson, William, *West New Guinea: the dispute and its settlement* (Seton Hall 1973).
- Hofland, H.J.A., *Opmerkingen over de chaos* (Amsterdam 1963).
- Hofland, H.J.A., *Tegels lichten, of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam 1972).
- Huydecoper van Nigtevecht, Jan L.R., *Nieuw Guinea, het einde van een koloniaal beleid* ('s-Gravenhage 1990).
- Jansen van Galen, John, *Ons laatste oorlogje. Nieuw-Guinea: de*

- Pax Neerlandica, de diplomatieke kruistocht en de vervlogen droom van een Papoea-natie* (Weesp 1984).
- Jones, Howard Palfrey, *Indonesia: the possible dream* (New York 1971).
- Kersten, Albert Emmanuel, *Het vodge van Dulles 1958-1962: Amerikaanse steun of een dagdroom van Luns?* (Leiden 2005).
- Kikkert, J.G., *De wereld volgens Luns* (Utrecht 1992).
- Koster, Ben, *Een verloren land. De regering Kennedy en de Nieuw-Guinea kwestie 1961-1962* (Baarn 1991).
- Lijphart, Arend, *The trauma of decolonization. The Dutch and West New Guinea* (New Haven 1966).
- Meek, Harmen, *Nieuw-Guinea als utopie. Nederlandse kolonisatieplannen 1920-1940* (Utrecht 2007, ongepubliceerde scriptie).
- Meijer, Hans, *Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Zeist 1994).
- Mook, H.J. van, *Indonesië, Nederland en de wereld* (Amsterdam 1949).
- Oltmans, Willem, *De Verraders* (Utrecht 1968).
- Oltmans, Willem, *Den Vaderland getrouwe, uit het dagboek van een journalist* (Utrecht 1973).
- Oltmans, Willem, *Familie album* (Breda 2004).
- Oltmans, Willem, *Memoires 1925-1953* (Baarn 1985).
- Oltmans, Willem, *Memoires 1953-1957* (Baarn 1986).
- Oltmans, Willem, *Memoires 1957-1959* (Baarn 1987).
- Oltmans, Willem, *Memoires 1959-1961* (Baarn 1988).
- Oltmans, Willem, *Memoires 1961* (Baarn 1989).
- Oltmans, Willem, *Memoires 1961-1963* (Breda 1997).
- Oltmans, Willem, *Mijn vriend Sukarno* (Utrecht 1995).
- Oltmans, Willem, *Persona Non Grata: aan hen die wèl solidair en wel echte vrienden zijn geweest* (Breda 1994).
- Pasman, Ellen, *Oud zeer. Over de façades van de Nederlandse rechtsstaat* (Utrecht 2002).
- Penders, C.L.M., *The West New Guinea debacle. Dutch decolonisation and Indonesia 1945-1962* (Adelaide 2002).
- Plas, Michiel van der, *Luns: 'ik herinner mij...'. Vrijmoedige herin-*

- neringen van Mr. J.M.A.H. Luns zoals verteld aan Michiel van der Plas* (Leiden 1971).
- Rijkens, Paul, *Handel en wandel: nagelaten gedenkschriften, 1888-1965* (Rotterdam 1965).
- Röling, B.V.A., *Nieuw Guinea als wereldprobleem* (Assen 1958).
- Rostow, W.W., *The diffusion of power. An essay in recent history* (New York 1972).
- Schlesinger, Jr., Arthur M., *Robert Kennedy and his times* (Boston 1978).
- Schlesinger, Jr., Arthur M., *A thousand Days: John F. Kennedy in the White House* (Londen 1965).
- Steenhorst, Rene, *Joseph Luns: biografie* (Amsterdam 1985).
- Teeuw, Andries, *Het conflict met Indonesië als spiegel voor Nederland* ('s-Gravenhage 1956).
- Valkenier, W.J.A.P., *Op de valreep* (Emmen 2008).
- Vlasblom, Dirk, *Papoea. Een geschiedenis* (Jakarta 2004).
- Wal, Hans van de, *Een aanvechtbare en onzekere situatie. De hervormde kerk en Nieuw-Guinea 1949-1962* (Hilversum 2006).
- Wijnen, Harry van, *De prins-gemaal: vogelvrij en gekooid* (Amsterdam 1994).
- Zijlstra, Jelle, *Per slot van rekening. Memoires* (Amsterdam 1992).
- Zo zijn wij. De eerste vijftwintig jaar NIPO-onderzoek* (Amsterdam 1970).

Periodieken

Algemeen Handelsblad
De Nieuwsgier
De Telegraaf
De Volkskrant
De Waarheid
Elseviers Weekblad
Haagse Post
Het Parool

Het Vaderland
Indonesian Observer
Nieuwe Rotterdamse Courant
NRC Handelsblad
The Indonesian Spectator
Vrij Nederland

Overige Bronnen

Andere Tijden, afl. ‘Het einde van Nieuw-Guinea: Prins in de wereldpolitiek’,
 19 maart 2002 (NPS, VPRO).
De éénmotorige mug (2004)
<http://geschiedenis.vpro.nl/programmas/2899536/afleveringen/5655334/>

Register

Abdoelgani, Roeslan (1914-2005), Indonesisch minister van Buitenlandse Zaken maart 1956-april 1957 32, 36, 62, 63, 70

Adres aan de Staten-Generaal, in januari 1957 door Oltmans opgesteld document gericht aan de Nederlandse Staten Generaal 12, 47-56, 58, 62, 64, 67, 117, 119, 122

Agence France Presse, Frans persbureau 35

Akkoord van Linggadjati, 15 november 1946, politiek akkoord tussen Nederland en Indonesië waarin besloten werd dat Nederland het gezag van de Republiek Indonesië over de eilanden Java, Sumatra en Madura erkende 21, 22

Algemeen Handelsblad, Nederlands dagblad 1828-1970 33, 35, 43, 51, 52, 102

Algemeen Nederlands Persbureau, ANP 53

Algra, H. (1896-1980), ARP-senator 1946-1969 104 Amsterdam 69

Anak Agung Gde Agung, Ide (1921-1999), Indonesisch minister van Buitenlandse Zaken augustus 1955-maart 1956 27-30

Andere Tijden, Nederlands televisieprogramma (NPS, VPRO) 89, 91, 99

Anti-Revolutionaire Partij, ARP 104, 110

Bandung, hoofdstad van de provincie West-Java 50

Batavia, hoofdstad van Nederlands-Indië, tegenwoordig Jakarta 19, 21

Beatrix, koningin (1938*), koningin der Nederlanden 1980 tot heden 51

Beaufort, J.L.C. (1890-1965), KVP-senator 1948-1963 78

Beel, dr. L.J.M. (1902-1977),

minister-president 1946-1948 en 1956-1958 64, 78

Bel, Piet van, in Indonesië geboren Nederlandse geluidstechnicus van Soekarno's tournee 48

Bernhard, prins (1911-2004), prins der Nederlanden en van Lippe-Biesterfeld 14, 47, 84, 87-89, 91-93, 98-100, 107, 120

Besnard, Albert (1887-1968), journalist 52

Beyen, mr. J.W. (1897-1976), minister van Buitenlandse Zaken 1952-1956 26

Biesheuvel, mr. B.W. (1920-2001), ARP-Kamerlid 1956-1963 110

Bik, J.M. (1939*), journalist 9

Bilderbergconferentie, besloten politieke bijeenkomst met een streng geheim karakter waarbinnen internationale beeldvorming en ideeën centraal staan, voor het eerst georganiseerd in 1954. Deelnemers zijn invloedrijke figuren uit bedrijfsleven, politiek en wetenschap 47,99

Bilderberg-groep, verwijzing naar de deelnemers aan de Bilderbergconferenties 84, 98-100

Binnenlandse Veiligheidsdienst, BVD, tegenwoordig Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, AIVD 51, 101

Blankenstein, dr. M. van (1880-1964), journalist en diplomaat 27, 81, 86, 87

Bonn 34,81

Boon, H.N. (1911-1991), ambassadeur in Rome 1952-1958 42

Borkin, Joe, Amerikaanse adviseur van president Soekarno 32, 37

Borneo, eiland in Zuidoost-Azië waarvan het zuidelijke deel bij Indonesië hoort 22

Bot, mr. Th.H. (1911-1984), staatssecretaris van Binnenlandse Zaken 1959-1963 81

Brouwer, J.W.L. (1956*), historicus 104

Bruins Slot, J.A.H.J.S. (1906-1972), fractievoorzitter van de ARP 1956-1963 104

Buitenlandse Zaken, ministerie van 8, 12, 25-27, 50, 51, 74, 79, 107, 118

Bundy, McGeorge (1919-1996), adviseur nationale veiligheid van de Verenigde Staten 1961-1966 91

Bungkarno, koosnaam van Soekarno 62

Bunker, Ellsworth

(1894-1984), Amerikaanse diplomaat en voorzitter van de onderhandelingen tussen Nederland en Indonesië die in 1962 leidden tot het plan-Bunker 92, 112, 120

Burger, J.A.W. (1904-1986), fractievoorzitter PvdA 1952-1962 68

Buringh Boekhoudt, Gertrude, vrouwelinge van Oltmans, in de jaren vijftig begeleidster van Beatrix en de andere prinsessen 51

Bylandt, mr. W.F.L., graaf van (1896-1990), hoge commissaris Jakarta 1952-1956 29

Central Intelligence Agency, CIA 111

Christelijk Historische Unie, CHU 65

Commissie-Generaal, onderhandelingscommissie 1946-1947, in het leven geroepen ter verbetering van de relatie met Indonesië 21, 22

Conferentie van Pangkal Pinang, oktober 1946, vervolg op de Malino-conferentie 20, 24

Congo 79

Connecticut 82

Delprat, D.A. (1890-1988), voorzitter Kamer van Koophandel Amsterdam 1953-1966 68, 69

Den Haag 22, 27, 34, 50, 64-66, 68, 69, 83, 104, 110

Drees, dr. Willem (1886-1988), minister-president 1948-1958 25

Drooglever, P.J. (1941*), historicus 10, 20, 56-58, 88, 93, 106

Drost, RN., Nederlandse gasthoogleraar constitutioneel recht aan de Universitas Indonesia in Jakarta 12, 48, 49, 54, 55, 62, 119

Dulles, John Foster (1888-1959), Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken 1953-1959 13, 76, 77, 120

Duitsland 37

Duynstee, F.J.F.M. (1914-1981), actief lid van de KVP, fel tegenstander van Luns 30, 109

Eerste Politie Actie, 21 juli-5 augustus 1947, militaire operatie op Java en Sumatra gericht tegen de nieuw uitgeroepen Republiek Indonesië 22

Eisenhower, Dwight D. (1890-1969), president Verenigde Staten 1952-1960 76, 81, 90, 91

Ekker, Dries (1917-1990), journalist 70

Elseviers Weekblad, Nederlands weekblad, 1945* 37-39, 42, 102, 107
Europa 26, 34, 92

Federatie van Nederlandse Journalisten, FNJ 107

Gardner, Paul F. (1930*), Amerikaanse diplomaat en publicist 89, 120
Gase, Ronald (1951*), publicist over de Nederlands-Indonesische betrekkingen in de periode 1945-49 22, 26, 76, 77, 101, 110, 112, 118
Geneefse Conferentie 27, 28, 30, 96
Genève 27, 29, 96
Geus, P.B.R. de, (1929-2004). CDA-bewindsman en publicist over de kwestie Nieuw-Guinea 88, 132
Gide, André (1869-1951), Franse schrijver 15
Giebels, dr.mr. L.J. (1935*), rechtsgeleerde en Soekarno-biograaf 29, 36, 78, 79, 90, 111
Gogh, Theo van (1957-2004), regisseur, televisiemaker, columnist en opiniemaker 7, 87
Gonet, François 39, 40
Gortzak, H. (1908-1989), fractievoorzitter van de CPN 1952-1958 67
Graaf, Th.M.J. de (1912-1983), KVP-Kamerlid 1948-1963 66-69
Greet Hofmans-affaire, affaire rond de invloed van gebedsgenezers Greet Hofmans op koningin Juliana 36
Groep-Rijkens, informele groep zakenlieden o.l.v. Paul Rijkens, die streed voor de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië 14, 47, 53, 54, 57, 68, 78, 82, 84, 88, 95-107, 120-123

Haagen, John van, persoonlijke vriend van Willem Oltmans 40, 41
Haagse Post, Nederlands weekblad, 1914-1990 102
Harriman, W. Averell (1891-1986), adviseur voor Zuidoost Azië in Kennedy-regering 110
Hatta, Mohammad (1902-1980), eerste vicepresident van Indonesië 19, 20, 25, 61, 62, 67
Heldring, mr., E. advocaat van Etty Roëll 41
Henderson, William, Amerikaanse publicist 88
Hergé (1907-1983), striptekenaar en auteur van Kuifje 123
Hiltermann, G.B.J. (1914-2000), journalist en politiek commentator 102
Hilverdink, Albert,

persoonlijke vriend van Willem Oltmans 40

Hofland, H.J.A. (1927*), journalist en columnist 9, 10, 33, 44, 51, 53, 56, 81, 82, 86, 98, 101, 104, 105, 119, 120

Hoge Veluwe 20

Hongarije 44

Huydecoper van Nigtevecht, J.L.R. (1922*), Indië-specialist van de Nederlandse ambassade in Washington 76, 79, 109, 110

Idenburg, mr. P.J. (1898-1989), rechtsgeleerde en PvdA-politicus 68, 69

Indo Europees Verbond, IEV 24

Indo-Europeanen, nakomelingen uit gemengde relaties (doorgaans van blanke (Nederlandse) man en inlandse (Indische) vrouw 24

Indonesian Observer, Engelstalige Indonesische krant, 1955* 48

Indonesië *passim*

Iran 42

Irian Barat, Indonesische benaming van het westelijk deel van Nieuw-Guinea 17, 24, 26, 36, 61, 62, 66, 67

Irian Jaya, zie Irian Barat

Italië 19, 33, 34, 36, 37

Jakarta, hoofdstad Republiek Indonesië 27, 28, 30, 44, 48, 50, 61, 67, 96, 111

Japan 19, 20, 38, 79

Java, Indonesisch eiland 19, 33

Joekes, mr. dr. A.M. (1885-1962), vooraanstaand PvdA-politicus 69

Jones, Howard P. (1899-1973), Amerikaans ambassadeur in Indonesië 1958-1965 77, 90, 91, 110, 113

Jordaan, Amsterdamse 7

Juliana, koningin (1909-2004), koningin der Nederlanden 1948-1980 37, 66, 89, 100

Kabinet-Beel, 1946-1948 21

Kabinet-Drees, derde 1952-1956 26

Kabinet-Drees, eerste 1948-1951 25, 26

Kabinet-Drees, tweede 1951-1952 26

Kabinet-Drees, vierde 1956-1958 75

Kabinet-De Quay, 1959-1963 10, 30, 78, 81, 110

Karel Doorman, vlaggenschip van de Nederlandse marine 13, 78, 79

Karnebeek, H.A. van., bestuurslid Standard Vacuum Oil Company 63

Katholieke Volks Partij, KVP 26, 30, 67, 69, 78

- Keizer, W. de**, hoofdredacteur *Elseviers Weekblad* 1954-1964 en 1966-1968 39
- Kennedy, John F.** (1917-1963), president van de Verenigde Staten 1961-1963 13, 81-83, 87-91, 93, 99, 105, 106, 108-112, 120
- Kennedy, Robert F.** (1925-1968), jurist en presidentskandidaat 1968 110, 11, 120
- Kersten, Albert Emmanuel** (1943*), historicus 76
- Kikkert, J.G.** (1930*), historicus 26, 27
- Koloniën, ministerie van** 67
- Konijnenburg, Emile van**, vicepresident van de KLM 42, 47, 53, 54, 63, 68, 69, 81-83, 85, 95-98, 100, 101, 103, 104
- Koninklijke Luchtvaart Maatschappij, KLM** 63, 95
- Koninklijke Marine**, militaire vloot van het Koninkrijk der Nederlanden 13
- Koninklijke/Shell** 95
- Koninkrijk der Nederlanden**, federaal verband tussen Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba passim
- Kopenhagen** 75, 100
- Koster, Ben** (1955*), historicus en Amerika-deskundige 95
- Kuifje**, stripfiguur 123
- Laos** 83
- Lausanne** 39
- Lijphart, Arend** (1936*), historicus 23, 56, 58, 100, 105
- Luijdsjens, A.H.**, journalist 35
- Luns, mr. dr. J.M.A.H.** (1911-2002), minister zonder Portefeuille 1952-1956, minister van Buitenlandse Zaken 1956-1971 7, 8, 13, 26-30, 36, 42, 44, 50, 65-67, 73-79, 82, 84, 86-93, 96, 101, 105, 107, 109, 110-113, 116, 118-120, 122
- Lunshof, H.A.** (1904-1978), hoofdredacteur *Elseviers Weekblad* 1959-1965 102, 107
- Maarsseveen, J.H. van** (1894-1951), minister van Overzeese Gebiedsdelen 1949-1951 25
- Malik, Adam** (1917-1984), voorzitter van de Indonesische delegatie tijdens de onderhandelingen tussen Nederland en Indonesië in 1962 die leidden tot het plan-Bunker 112
- Malino-conferentie**, 19 juli 1946, bijeenkomst in Malino, waar de Nederlandse regering een eerste stap ondernam om het voormalige Nederlands-Indië op te delen in deelstaten 20, 21
- Mandele, mr. dr. K.P. van de** (1880-1975), voorzitter Kamer van Koophandel Rotterdam

1938-1960 68, 69

Maramis, Max, Indonesisch diplomaat 70

Martino, Hans, journalist 43, 48, 53

McNamara, Robert (1916-2009), minister van Defensie Kennedy-regering 88

Meek, Harmen (1982*), historicus 23

Meijer, Hans (1961*), historicus 23, 24, 55

Meijer Ranneft, J.W. (1887-1965), PvdA-politicus 68, 69

Michigan State University, universiteit in de Verenigde Staten 85

Moekarto Notowidigdo, Indonesisch ambassadeur in Washington 1953-1960 70

Molukken, Indonesische eilandengroep 62

Mook, dr. H.J. van (1894-1965), luitenant-gouverneur-generaal van Nederlands-Indië 1944-1948 19, 20

Motie Romme-Van der Goes van Naters 22

Nasution, A.H. (1918-2000), Indonesisch generaal 85

National Security Council, NSC 82

Nederland passim

Nederlands-Indië, Nederlandse kolonie, omvatte het gebied van het huidige Indonesië passim

Nederlands Nieuw-Guinea, Nederlandse benaming voor het westelijk deel van Nieuw-Guinea 1949-1962 passim

Nederlands-Indonesische Unie, confederatief verband tussen Nederland en Indonesië 1950-1956 25, 30

Nederlandse Hervormde Kerk 10, 57, 58

New York 50, 65, 69, 81

New York Herald Tribune, The, Amerikaans dagblad, 1924* 74

New York Times, The, Amerikaans dagblad, 1851* 75

Nieuw-Guinea, eiland in de Indische archipel dat bestaat uit een westelijk en een oostelijk (onafhankelijk) deel. Hier wordt met Nieuw-Guinea steeds het westelijke (tegenwoordig Indonesische) deel bedoeld passim

Nieuw-Guinea Raad 89

Nieuwe Rotterdamse Courant, NRC, Nederlands dagblad 1844-1970 9, 43, 44, 51, 52, 81

Nieuwsgier, De, Nederlandstalig dagblad dat in Indonesië werd uitgegeven 49, 54

Nijenrode, oudste particuliere universiteit van Nederland 33,

39

NIPO 105**Noord-Atlantische Verdragsorganisatie, NAVO** 75*NRC Handelsblad*, Nederlands dagblad, ontstaan uit de fusie tussen *Nieuwe Rotterdamse Courant* en *Algemeen Handelsblad*, 1970* 89**Oldenbarnevelt, Johan van** (1547-1619), Nederlands staatsman tijdens de Tachtigjarige Oorlog 52**Oldenborgh, mr. J. van**, zakenman en voorzitter Ondernemersraad 1950 101**Oltmans, Willem Leonard** (1925-2004), journalist en publicist passim**‘Oproep van de Generale Synode’**, document waarin de Nederlandse Hervormde Kerk oproept tot bezinning op de verantwoordelijkheid van het Nederlandse volk inzake Nieuw- Guinea 10, 57, 58, 105, 119**Oud, P.J.** (1886-1968), fractievoorzitter van de VVD 1948-1963 21**Overzeese Gebiedsdelen, ministerie van** 25*P.B. proposal*, plan prins Bernhard voor een oplossing voor het Nieuw-Guinea-probleem 91, 92**Palestina** 23**Papoea's**, oorspronkelijke bevolking van Nieuw-Guinea 10, 24, 26, 30, 66, 105, 106, 109, 112, 113*Parool, Het*, Nederlands dagblad, 1941* 9, 53, 54, 70, 81**Partai Komunis Indonesia, PKI** 87**Partij van de Arbeid, PvdA** 25, 64, 68, 69, 104, 105**Pasman, Ellen** (1958*), advocate van Oltmans tijdens diens strijd tegen de Nederlandse Staat 8, 42, 50, 52**Pasquino**, columnist bij *De Telegraaf*, pseudoniem van Johan Luger 52**Peekema, W.G.**, bestuurslid Standard Vacuum Oil Company 63**Pekelharing, R.C.**, Nederlands persattaché in Indonesië 43, 48**Pepys, Samuel** (1633-1703), Brits ambtenaar in de zeventiende eeuw, beroemd vanwege zijn dagboeken 15**Philips, Frits** (1905-2005), bestuursvoorzitter van Philips 1961-1971 78, 100, 101**Plan-Bunker**, naar Ellsworth Bunker vernoemd plan dat de

basis vormde van het akkoord voor de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië in augustus 1962 112

Plan-Luns, naar Joseph Luns vernoemd plan waarin in 1961 werd voorgesteld het bestuur en de ontwikkeling van Nieuw-Guinea onder gezag van de Verenigde Naties te brengen 109

Planten, H.M., hoofdredacteur *Algemeen Handelsblad* in 1957 51

Pompeï 35-37

Quay, dr. J.E. de (1901-1985), minister-president 1959-1963 10, 78, 79, 101, 102, 104, 111-113

Raad voor de Zending, leidinggevend orgaan van de zending van de Nederlandse Hervormde Kerk 57

Rasjid, Soetan M., Indonesisch ambassadeur in Rome in 1956 35

Republiek Indonesië, alternatieve benaming van het huidige Indonesië 19-22, 61

Rijkens, dr. Paul C. (1888-1965), voorzitter Raad van Bestuur Unilever N.V. 1937-1955, voorzitter groep-Rijkens 14, 47, 84, 95, 97-103, 116

Roëll, Charles, tweelingbroer van Inez Roëll 39, 40

Roëll-Wijchgel, Ettina (Etty), moeder van Inez en Charles Roëll 39-42, 53, 117

Roëll, Inez, vriendin van Oltmans 1950-1951 39, 40

Roethof, H.J. (1921-1996), redacteur *binnenland NRC* 1951- 1958 44

Roijsen, J.H. van (1905-1991), ambassadeur in Washington 1950-1964 50, 74-76, 91, 109, 110, 112, 113

Röling, B.V.A. (1906-1985), historicus 20, 21

Rome 12, 33-35, 42, 116

Romme, C.P.M. (1896-1980), fractievoorzitter van de KVP 1946-1961 21, 26, 78

Ronde Tafel Conferentie, 1949, in Den Haag gehouden bijeenkomst tussen Nederland en Indonesië om de voorwaarden van de soevereiniteitsoverdracht van Indonesië vast te stellen 22, 24, 25, 30, 53, 66, 67

Rooij, mr. dr. M. (1906-1986), hoofdredacteur *NRC* 1945-1958 51, 94

Rostow, Walt W. (1916-2003), veiligheidsadviseur Kennedy-regering 13, 14, 82-89, 91, 93, 94, 100, 120, 122

Rusk, Dean (1909-1994),

minister van Buitenlandse Zaken Kennedy-regering 84

Sastroamidjojo, A. (1903-1976), Indonesisch minister-president 1953-1955 en 1956-1957, Indonesisch permanent vertegenwoordiger Verenigde Naties 1957-1960 70

Schlesinger jr., Arthur M. (1917-2007), Amerikaans historicus 88, 90, 93, 111

Scholtens, Kees, oud-chef van de Koninklijke/Shell in Indonesië 95, 96, 100

Schürmann, mr. C.W.A., permanent vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties in Washington 112

Sisco, Joseph (1919-2004), Amerikaanse diplomaat 92

Smedts, Mathieu (1913-1973), hoofdredacteur *Vrij Nederland* 1955-1969 51, 74, 107

Soebandrio (1914-2004), Indonesisch minister van Buitenlandse Zaken 1956-1966 17, 69, 70, 96

Soedjoko, Indonesisch diplomaat 69, 70

Soekardjo Wirjopranto, Indonesisch permanent vertegenwoordiger Verenigde Naties in New York, 1960 81-83, 86

Soekarno, ir. Achmed (1901-1970), president Indonesië 1949-1967 11, 12, 17, 19, 20, 24-28, 32, 34-38, 42, 43, 46, 50, 53, 54, 61-69, 71, 79, 82-84, 87, 89-101, 105-110, 113, 116, 117, 119, 121-124

Sovjet-Unie 42, 43, 83, 90, 111, 112

Standard Vacuum Oil Company, multinational 63

Stempels, A. (1912-1987), hoofdredacteur *NRC* 1958-1970 81

Stichting Immigratie en Kolonisatie Nieuw-Guinea, SIKNG 23

Stikker, D.U. (1897-1979), minister van Buitenlandse Zaken 1948-1952 25

Stille Oceaan 26

Stokvis, J.J.F. (1905-1985), hoofdredacteur *De Telegraaf* in 1956 35, 38, 74

Suezkanaal, verbindingsskanaal in Egypte tussen de Middellandse en de Rode Zee 79

Synode, Hervormde, college van vertegenwoordigers van de Nederlandse Hervormde Kerk 57, 58

Teeuw, Andries (1878-1966), taalkundige en Indonesië-kenner 115

Teheran 42, 68

Telegraaf, De, Nederland dagblad, 1893* 34, 35, 52, 53, 74, 102

Ternate, Indonesisch eiland en hoofdstad van de provincie Noord-Molukken 62, 66

Tidore, Indonesisch eiland in de Molukken 66

Tweede Kamer 21

Tweede Politionele Actie, 9 december 1948-5 januari 1949, militaire operatie op Java en Sumatra gericht tegen de nieuw uitgeroepen Republiek Indonesië 22, 64

Tweede Wereldoorlog, 1939-1945 19, 23

Unilever 47

United Press International, Amerikaans persbureau 33

Vaderland, Het, Nederlands dagblad, 1869-1982 43, 51, 52, 81, 102

Verenigde Naties 22, 27, 65, 69, 70, 78, 81, 92, 109, 112

Verenigde Staten 13, 16, 27, 55, 73, 74, 76, 81-85, 91, 92, 95, 110, 111, 113, 120, 121

Verenigde Staten van Indonesië, VSI, rechtsopvolger van Nederlands-Indië, tegenwoordig bekend als Republiek Indonesië of Indonesië 21, 22, 25

Vereniging tot Kolonisatie van Nieuw-Guinea, KNG 23

Verre Oosten 79

Vesuvius 36

Vinken, Pierre (1927*), ondernemer en voorzitter arbitragecommissie in rechtszaak van Oltmans tegen de Nederlandse Staat 7, 118

Vlasblom, Dirk (1952*), journalist en cultureel antropoloog 10

Volkscrant, de, Nederlands dagblad, 1921* 9, 53, 80, 102

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, VVD 25, 65, 69

Vos, Hein (1903-1972), PvdA-senator 1956-1968 64

VPRO 89

Vrij Nederland, Nederlands weekblad, 1940* 43, 51, 62, 73-75, 98-100, 107

W. Colston Leigh Incorporated, Amerikaans lezingenbureau 73

Waarheid, De, partijblad van de CPN, 1940-1990 102

Wagenaar, G. (1912-1993), fractievoorzitter CPN 1946-1952, CPN-Kamerlid 1945-1959 67

Wal, Hans van de (1939*),

theoloog 10, 57, 58

Wallstreet Journal, The, Amerikaans dagblad, 1889* 74

Walter jr., Henry G., Amerikaanse zakenman, relatie van prins Bernhard 91

Washington 37, 50, 76, 82-84, 88-90, 93, 96, 106, 110

Washington Port, The, Amerikaans dagblad, 1877* 73, 74

Welter, Ch.J.I.M. (1880-1972), minister van Koloniën 1925-1926 en 1937-1941, KVP-Kamerlid 1948-1963 67

West Irian, alternatieve benaming voor het westelijk deel van Nieuw-Guinea 17, 25, 77, 98, 113

Westerman, Frieda, getrouwd met Oltmans van 1957-1960 41

Wet Openbaarheid Bestuur 51

Wetering, F.H. van de (1896-1962), CHU-Kamerlid 1948-1962 65, 66

Wibisana, T.G.J., vertrouweling van Soekarno 111

Wijk, W. van, hoofdredacteur *Het Vaderland* 51, 72, 81

Wijnen, Harry van (1937*), historicus 89

Witte Huis 13, 80, 82, 85, 88-93, 120, 122

Wittebrug, Hotel de 69, 119

Wittebrug Conferentie, 17 oktober 1957, door Oltmans georganiseerde bijeenkomst van PvdA-politici en zakenlieden 61, 69, 70, 73, 121, 122

Wttewaall van Stoetwegen, C.W.I. (1901-1986), vooraanstaand CHU-Kamerlid 1945-1971 65, 67, 68

Young, Philip (1910-1987), Amerikaanse ambassadeur in Den Haag 1957-1960 79

Zain, Zairin, Indonesische ambassadeur in Bonn 1957-1961 en Washington 1961-1965 16, 81-86, 95-97, 103, 106

Zijlstra, dr. Jelle (1918-2001), minister van Economische Zaken 1952-1963 29

Zuidoost-Azië 83, 90, 110

Zwitserland 39, 41

Over de auteur

Wouter Meijer (1982) studeerde in 2008 cum laude af in de master Geschiedenis van Politiek & Cultuur aan de Universiteit Utrecht. Hij publiceerde eerder over Willem Oltmans in het *Tijdschrift voor Geschiedenis* en werkt aan een biografie van Oltmans.